

Yhteisöllisyyden linnake?

Varusmiespalveluksen tuottama kollektiivinen tajunta osana asevelvollisten yhteisöllisyyttä

Iida Kulmala
Pro gradu -tutkielma
Sosiologia
Sosiaalitieteiden laitos
Turun yliopisto

Marraskuu 2024
Turku

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Sosiologia

Tekijä: Iida Kulmala

Otsikko: Yhteisöllisyyden linnake? Varusmiespalveluksen tuottama kollektiivinen tajunta osana asevelvollisten yhteisöllisyyttä

Ohjaajat: Professori Hannu Ruonavaara; Professori Teemu Tallberg

Sivumäärä: 94 sivua + 3 liitesivua

Päivämäärä: 26.11.2024

Tiivistelmä

Asepalvelus on normiksi kiteytynyt osa suomalaista yhteiskuntaa ja se tuottaa tietynlaisia käsityksiä suomalaisuudesta, kansalaisuudesta sekä mieheydestä. Samanaikaisesti suomalainen yhteiskunta monimuotoistuu, mikä nostaa uudenlaisia kysymyksiä asevelvollisuudelle. Puolustusvoimat on korostanut tasa-arvo ja yhdenvertaisuus -ajattelussaan asevelvollisuusarmeijan tasapäistävä voimaa, jossa yksilöt asetetaan samalle viivalle. Tämän seurauksena varusmiesten yhteisö sisäistää ajatuksen samanlaisuudesta, mikä edistää sen yhteisöllisyyttä sekä sisäistä toimivuutta. Tutkielma tuottaa kriittistä näkökulmaa asepalveluksen yhdenvertaistavan voiman sekä sen tasa-arvo -käsityksen toteutumiseksi.

Tutkielma tarkastelee asevelvollisten yhteisöllisyyttä kollektiivisena tajuntana hyödyntäen Émile Durkheimin käsitystä kollektiivisen tajunnan eri ilmenemismuodoista yhteiskunnassa sekä niiden solidaarisuuden eri muodoista. Analyysimenetelmänä on hyödynnetty teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Analysoitava aineisto koostuu 12 ryhmähaastattelusta, jotka toteutettiin asepalvelusta suorittaville varusmiehille. Haastatteluissa kartoitettiin varusmiesten maanpuolustussuhdetta sekä kokemuksia asepalveluksesta ja sen merkityksistä osana suomalaisuutta.

Asevelvollisten kollektiivinen tajunta tuottaa varusmiehille yhteisöllisyyttä, jota voidaan pitää jopa poikkeuksellisen voimakkaana postmodernissa yhteiskunnassa. Tajunta ohjaa ja valvoo yksilöiden tapoja olla, toimia ja ajatella yhteisössä. Yhteisöllisyyden toimivuus edellyttää tietynlaisia tapoja ymmärtää muun muassa sukupuolta ja suomalaisuutta. Samanaikaisesti tajunta ja sen muodostama yhteisö nojaavat oletukseen sen sisäisestä homogeenisyydestä, saaden ulossulkevia piirteitä, jolloin kaikilla ei ole yhtäläisiä mahdollisuuksia päästä osaksi yhteisöä sekä sen kollektiivista tajuntaa.

Tajunta tuottaa varusmiehille *samanlaisuuden harhaa*, joka on ristiriidassa asepalveluksen todellisuuden kanssa. Varusmiehet kokevat olevansa ennen kaikkea *sotilaita*, mihin ei vaikuta esimerkiksi yksilön sukupuoli tai etninen tausta. Kyse on harhasta, sillä kollektiivinen tajunta sisältää selkeän maskuliinisen sotilaan ideaalin, jonka sisälle kaikki varusmiehet eivät mahdu. Ideaalin ulkopuolelle jäävät yksilöt hakevat täysvertaista pääsyä asevelvollisten kollektiiviseen tajuntaan pyrkimällä kohti samanlaisuutta ja sen sisäistämää ideaalia. Iso osa yhteisöllisyyden ylläpitämisen vastuusta kasautuu näin ollen vähemmistöille, joiden oletetaan häivyttävän omaa erilaisuuttaan. Simputus toimii yhtenä asevelvollisten kollektiivisen tajunnan sosiaalisena hallinnan keinona, jonka avulla yksilöitä ohjataan kohti samanlaisuutta.

Tajunta vähättelee yksilöiden keskinäisiä eroja, jotka kuitenkin asettavat varusmiehiä eriarvoisiin aseisiin palveluksessa. Kokemus samanlaisuudesta johtaa oletukseen tasa-arvon toteutumisesta palveluksessa. Tämän seurauksena epätasa-arvoisia rakenteita on haastavaa huomata, eikä ongelmakohtiin osata puuttua. Ongelmat saatetaan paikantaa rakenteiden sijaan yksittäistapauksiksi.

Asevelvollisten kollektiivinen tajunta on voimakkaan sukupuolittunut. Miessukupuoli jää varusmiesten puheessa mykäksi, mikä kertoo mieheyden ja maskuliinisuuden normalisoitumisesta armeijayhteisössä. Samalla mykän miessukupuolen keinoin häivytetään miesten keskinäistä moninaisuutta. Sukupuolen teemat siirrettiin naissukupuolta koskeviksi teemoiksi, mikä toiseuttaa naisia yhteisön sisällä.

Avainsanat: asevelvollisuus, Puolustusvoimat, kollektiivinen tajunta, tasa-arvo, yhteisö, yhteisöllisyys, sukupuoli, maskuliinisuus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Yhteisöllisyyttä luomassa? Asevelvollisuus miesten kuvitteellisena yhteisönä	8
2.1	Kollektiivinen tajunta osana suomalaisuutta ja asevelvollisuutta	10
2.1.1	Armeija totaalisenä laitoksena?	10
2.1.2	Kollektiivinen tajunta ja yhteisöjen solidaarisuus	12
2.1.3	Suomalaisuus ja asevelvollisuus kollektiivisina tajuntoina	15
2.2	Suomalaisuus ja performoitu kansallisuus	18
2.2.1	Yhtenäinen suomalaisuus?	19
2.2.2	Asepalvelus osana performoitua kansallisuutta	22
2.3	Tasa-arvo, sukupuoli ja asevelvollisuus	25
2.3.1	Puolustusvoimat ja suomalaiset tasa-arvomyytit	25
2.3.2	Maskuliinisuus velvoittaa: suomalainen mies ja asevelvollisuus	28
2.3.3	Sotilaan ideaali osana asevelvollisten kollektiivista tajuntaa	32
3	Tutkimusasetelma	36
3.1	Tutkimuskysymykset	36
3.2	Aineisto ja temaattinen ryhmähaastattelu tutkimusmenetelmänä	36
3.3	Teoriaohjaava sisällönanalyysi	41
3.4	Tutkimusetiikka	43
4	Analyysi	46
4.1	Kollektiivinen tajunta osana varusmiesten palvelusarkea	46
4.1.1	Palvelukseen astumisen haasteet, alun shokki sekä toimintatapojen outous	46
4.1.2	Tajunnan tavoille: kollektiivisen tajunnan valta varusmiesten yhteisössä	49
4.1.3	Tajunta rakoilee? Varusmiesten maanpuolustuspuheen ristiriitaisuus	52
4.2	Asevelvollisten kollektiivisen tajunnan ulossulkeva vaatimus samanlaisuudesta	56
4.2.1	Aloittavatko kaikki palveluksensa ”samalta viivalta”?	56
4.2.2	Samanlaisuuden harha osana asevelvollisten kollektiivista tajuntaa	59
4.2.3	Simputus: asiaan kuuluvaa yhteisöllisyyttä vai häirintää?	66
4.2.4	Asevelvollisten kollektiivinen tajunta ulossulkemisen mekanismina	71
5	Johtopäätökset	80
	Lähteet	89
	Liitteet	95
	Liite 1. MAPS2 Haastattelusopimus	95
	Liite 2. MAPS2 Haastattelurunko	96

1 Johdanto

Elämme länsimaalaisessa modernissa yhteiskunnassa 2020-luvulla aikaa, jossa yksilöt voivat melko vapaasti tehdä itseään koskevia päätöksiä omien halujensa ja mielenkiinnon kohteidensa pohjalta sekä kuulua sellaisiin yhteisöihin, joihin he itse kokevat yhteenkuuluvuutta. Samanaikaisesti Suomessa on kuitenkin myös kaikkia kansalaisia jollain tapaa koskettava ja yhtenäistävä aspekti, maanpuolustus. Vaikka maanpuolustus kuuluu jokaiselle Suomen kansalaiselle tilanteen tullen (Perustuslaki 731/1999 §127), se näkyy rauhanaikana ainakin vielä toistaiseksi pakottavana ja velvoittavana tekijänä vain miesten kohdalla. Asevelvollisuutta on kuitenkin pyritty uudistamaan viime vuosikymmeninä erinäisin toimin, jotta se yhtenäistäisi maanpuolustusvelvollisuutta kansalaisten keskuudessa. Viimeisimpänä on käyty keskustelua esimerkiksi yhteiskutsunnoista, jolloin koko ikäluokka osallistuisi kutsuntoihin osana yleistä oppivelvollisuutta. Uudistus voisi toteutua 2020-luvun loppuun mennessä, mutta tällöinkin asepalvelus pysyisi naisille vapaaehtoisena. (Ruotuväki 2023.) Sukupuolikysymysten lisäksi yksilöllistyneet elämänkulut sekä globalisaation ja maahanmuuton kaltaiset ilmiöt muovaavat Suomesta monimuotoisempaa yhteiskuntaa nostaten samalla uudenlaisia kysymyksiä suomalaiselle asevelvollisuusarmeijalle. Toisinaan puhutaan jopa uudenlaisesta murroksessa olevasta suomalaisuudesta. (Kosonen, Riikonen & Bontenbal 2023, 77–78; Saastamoinen 2009, 47, 57–59.)

Jokaisen miespuolisen Suomen kansalaisen tulee suorittaa täytettyään 18 vuotta joko ase- tai siviilipalvelus, jonka jälkeen hän on asevelvollinen 60-vuotiaaksi asti (Asevelvollisuuslaki 1438/2007 §2). Asepalveluksen suorittaneen varusmiehet siirtyvät reserviin ja heitä voidaan tarpeen mukaan kutsua esimerkiksi kertausharjoituksiin. Suomen Puolustusvoimien reservin vahvuuteen kuuluu noin 870 000 suomalaista, joista noin 98,5 % on miehiä (Puolustusvoimat 2024a; Reserviläinen 2024). Asevelvolliset muodostavat näin ollen merkittävän suuren miesten yhteisön Suomessa, jota voidaan kuitenkin pitää jossain määrin kuvitteellisena. Yhteisö on kuvitteellinen siinä mielessä, että sen kaikki jäsenet eivät voi koskaan tuntea toinen toisiaan henkilökohtaisella tasolla (Anderson 2007, 11, 39). Tämän lisäksi yhteisön velvoittavuus ei ajallisesti lyhyen asepalvelusajan jälkeen välttämättä näy konkreettisesti yksittäisten reserviläisten elämässä. Asepalveluksen suorittaneet yksilöt eivät näin ollen välttämättä koe kuuluvansa todelliseen yhteisöön. Tämä ei kuitenkaan vähennä asevelvollisten yhteisön aitoutta ja velvoittavuutta, sillä tilanteen vaatiessa yhteisön jäsenet voidaan koota yhteen heidän asevelvollisuuteensa vedoten. Tällöin yhteisön olemassaoloa on vaikeampi kyseenalaistaa.

Asevelvollisuuden tasa-arvo ja -yhdenvertaisuuskeskustelujen lisäksi viime aikoina on puhututtanut se nuorten miesten joukko, joka ei astu palvelukseen tai jättää sen kesken. Hylätyn palveluskelpoisuuden ja keskeytyksien taustalla ovat pääsääntöisesti yksilöiden henkiset vaikeudet sekä sopeutumisen haasteet. (ks. esim. Santtila & Kyröläinen 2021, 25.) Tämä saattaa poiketa siitä yleisestä oletuksesta, että keskeyttämiset johtuisivat pääasiallisesti varusmiesten heikentyneestä fyysisestä kuntotasosta. Yhtenä tekijänä sopeutumishaasteiden taustalla voi olla radikaali hyppy yksilöllisestä nyky-yhteiskunnasta täysin erilaiseen maailmaan, jossa uudenlainen normijärjestelmä määrittää nuorten elämää täysvaltaisesti. Armeija muodostaa ikään kuin oman yhteiskuntansa suomalaisen yhteiskunnan sisälle. (ks. Pipping 1978; Goffman 1969.)

Sopeutumishaasteiden lisäksi palvelusviihtyvyyttä ovat varjostaneet häirintätapaukset. Näissä tapauksissa korostuu ilmiön sukupuolittuneisuus ja arvioiden mukaan joka kolmas asepalveluksen suorittava nainen joutuu kokemaan häirintää oman palveluksensa aikana. Palveluksessa tapahtuva ”epäasiallinen käytös” – Puolustusvoimien käyttämä laaja sateenvarjotermi, joka kattaa alleen häirinnän, syrjinnän, kiusaamisen sekä simputtamisen – koskettaa ilmiönä kuitenkin myös palvelusta suorittavia miehiä (ks. esim. Yle 2024; Kouri 2022; Leinonen, Nikander & Otonkorpi-Lehtoranta 2018; Tölli 2018). Samanaikaisesti Puolustusvoimia on kritisoitu vaikenemisen kulttuurista, jossa sisäisiä ongelmia piilotellaan, asiat pyritään hoitamaan ”poikien kesken”, eikä epäkohtiin virallisista ohjeistuksista huolimatta uskalleta puuttua. Syyksi toimintakulttuurille on esitetty sotilasyhteisön keskinäisen lojaaliuden normi, jonka rikkominen haastaa yhteisön yhteenkuuluvuuden tunnetta, jolloin epäkohtien hyväksyminen on usein sosiaalisesti helpompaa (Yle MOT 2021).

Vaikka suurin osa varusmiehistä sekä reserviin siirtyvistä on miehiä, ei joukkiota voida pitää homogeenisena kokonaisuutena. Sen sisälle mahtuu miesten ja naisten lisäksi niin seksuaali-, sukupuoli-, kuin etnisiäkin vähemmistöjä. Asevelvollisten joukon ollessa moninainen, mahtuu myös siihen kohdistuviin suhtautumistapoihin, asenteisiin ja kokemuksiin monia eri näkökulmia. Asepalveluksen suorittaminen voi tarkoittaa ja merkitä eri yksilöille eri asioita. Se voi olla pakon edessä suoritettu velvollisuus tai oman mieheyden, suomalaisuuden, kunnian, tasa-arvon kuin kiitollisuudenvelan lunastamista. Se voi olla myös ristiriitainen sekoitus näitä. Samanaikaisesti asepalvelus voi olla myös yhteiskunnallisesti niin normalisoitunut osa nuoren miehen elämäntapaa, ettei sitä osata sen enempää edes arvottaa tai merkityksellistää. Kaikki tämä rikkonaisuus voi aiheuttaa haasteita asevelvollisuuden yhteisöllisyyttä tuottavalle voimalle sekä nakertaa tulevaisuudessa yhteiskunnan laajempaa maanpuolustustahtoa, jonka

varaan Suomen ulkoinen turvallisuus pitkälti rakentuu (ks. esim. Salasuo 2010 193–194, 196; Kallunki 2020). Asevelvollisuus muovaa kuitenkin yhä laajempia kulttuurillisia käsityksiämme suomalaisuudesta, kansalaisuudesta sekä mieheydestä (ks. esim. Jokinen 2000; Ahlbäck 2012, 223–229). Asepalveluksen suorittamisen on myös havaittu vahvistavan ulkosuomalaisten sekä etnisten vähemmistöjen suomalaista identiteettiä (ks. Kenola-Krusberg 2012, 108).

Tutkin tässä pro gradu -tutkielmassa asevelvollisten yhteisöllisyyttä kollektiivisena tajuntana ja hyödynnän tässä Durkheimin (1990) käsitystä kollektiivisen tajunnan eri ilmenemismuodoista yhteiskunnassa sekä niiden sisäistämistä solidaarisuuden eri muodoista. Asepalvelukseen astuva monimuotoistuvassa yhteiskunnassa kasvaneiden erilaisten yksilöiden joukko on kaikkea muuta kuin homogeeninen, mutta palveluksessa tämä varusmiehiksi muuntuva yhteisö pakotetaan sisäistämään ajatus samanlaisuudesta. Tämä kokemus samanlaisuudesta on oleellinen osa varusmiespalveluksessa syntyvää yhteisöllisyyttä sekä sen yleistä toimivuutta. Tätä ilmiötä voidaan tarkastella kollektiivisen tajunnan kautta, joka yhdistää yksilöt yhdeksi sosiaaliseksi olioksi, sotakoneistoksi. Pohtimisen arvoiseksi nousee kuitenkin se, onko nykyajan varusmiesten joukkio jo niin heterogeeninen koostumukseltaan, että se tuottaa keskenään poikkeavia palvelustodellisuuksia, jolloin asepalvelus saattaa olla kokemuksena yksilöille hyvinkin erilainen. Millaisia haasteita tämä puolestaan aiheuttaa asevelvollisten kollektiiviselle tajunnalle sekä yhteisöllisyydelle nyt ja tulevaisuudessa?

Sotilassosiologinen tutkielmani tarkastelee suomalaisten asevelvollisten muodostamaa sotilasyhteisöä sekä sen tapaa olla olemassa suomalaisessa yhteiskunnassa. Otan tarkasteluun mukaan myös sukupuolentutkimuksellisen otteen tekemällä miessukupuolta ja sen sisäistä moninaisuutta näkyväksi. Vaikka Puolustusvoimia on tarkasteltu viime vuosikymmeninä melko paljon naissukupuolen näkökulmasta (ks. esim. Ojajärvi 2009, 50; Tölli 2018; Kouri 2022), kriittinen miestutkimuksellinen ote on jäänyt usein pimentoon (Sasson-Levy 2008, 296–297; Malmio 2022, 182). Tässä tutkielmassa sukupuolta tarkastellaan kaksijakoisen binäärisen sukupuolikäsityksen kautta, sillä siten Puolustusvoimat tällä hetkellä erottelee varusmiehet sekä asevelvollisuuden piiriin kuuluvat yksilöt toisistaan. Tämä ei kuitenkaan poissulje sitä todellisuutta, että asepalveluksen suorittavien joukossa on myös yksilöitä, jotka eivät identifioitu mies- tai naissukupuoleen.

Kun varusmiespalveluksen yhteydessä puhutaan sukupuolesta, puhutaan usein juuri naissukupuolesta, jonka kautta varusmiespalveluksen suorittaneet naiset pääasiassa kohdataan. Miessukupuoli puolestaan jää normittuneen luonteensa vuoksi helposti näkymättömäksi

tekijäksi varusmiespalvelusta koskevassa tutkimuksessa, mikä on mielenkiintoista siihen nähden, että suurin osa varusmiehistä on miehiä. Ajattelutapa uusintaa Puolustusvoimia sekä asevelvollisuutta, jossa mieheys ja hegemoniseksi kuvailtava maskuliinisuus tuottavat sotilaan normia, josta nainen voidaan aina nähdä poikkeavana ”toisena” (Kouri 2017, 20). Palvelusta suorittavat miehet puolestaan nähdään usein yhtenäisenä harmaana massana, jolloin myös mieheyden ja maskuliinisuuden muotti muovaantuu hyvin kapeasti tulkittavaksi tavaksi olla (mies)sotilas.

Puolustusvoimia tarkastellessa sukupuoleen tulisikin osata suhtautua kriittisesti. Puolustusvoimia on kutsuttu ”miehisyyden viimeiseksi linnakkeeksi” (ks. esim. Kouri 2017, 2), joka sanelee yksilölle hyvin tietynlaiset raamit mieheydestä ja näin ollen myös sotiluudesta. Viime vuosikymmeninä Puolustusvoimia ja varusmiespalvelusta onkin pyritty tarkastelemaan moninaisemmin niin sukupuolen, seksuaalivähemmistöjen kuin etnisyydenkin näkökulmista (ks. esim. Kenola-Krusberg 2012; Leinonen ym. 2018; Kosonen ym. 2023). Oleellista on pohtia, millaisesta yhteisöstä loppujen lopuksi on kyse ja mikä palveluksessa olevia oikeastaan yhdistää? Pystyvätkö kaikki astumaan palvelukseen tasa-arvoisesti ”samalta viivalta” niin kuin on ollut tapana ajatella? Ymmärtämällä asevelvollisten yhteisön tapaa olla olemassa ja tuottaa itseään, voidaan löytää myös niitä kipupisteitä, jotka aiheuttavat palvelukseen epäkohtia, kuten häirintää sekä ulkopuolisuuden kokemuksia.

Aiheen tarkastelu on yhteiskunnallisesti relevanttia ja tutkielman tavoitteena on olla osaltaan mukana laajemmassa keskustelussa lisäämässä ymmärrystä asepalveluksesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Asepalvelus on oleellinen kokemus, joka tuottaa niin maanpuolustukselle, suomalaisuudelle kuin mieheydellekin annettuja yhteiskunnallisia merkityksiä. Pyrkimyksenä on, että nämä havainnot auttavat rakentamaan sellaista asepalvelusta, jossa jokainen voi suorittaa asevelvollisuutensa mahdollisimman tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisesti omana itsenään. Eläessämme ajassa, jossa yhteisöllisyyden koetaan toisinaan kadonneen (esim. Saastamoinen 2009), voimme myös saada laajempaa yhteiskunnallista hyötyä tarkastelemalla asepalvelusta ja sen muodostamaa yhteisöllisyyttä. Puolustusvoimia on myös tärkeä tutkia instituution ulkopuolisten toimijoiden toimesta, sillä usein sitä tutkitaan sen sisältä käsin. Näin saadaan ajattelua myös linnakkeen ulkopuolelta.

2 Yhteisöllisyyttä luomassa? Asevelvollisuus miesten kuvitteellisena yhteisönä

Yhteisö on käsitteenä monimerkityksellinen, eikä näin ollen ole selkeärajaisesti määriteltävissä. Sosiologiassa se liitetään usein kuitenkin ennen kaikkea yhteiskunnan muutoksen tarkasteluun. Se on samanaikaisesti poliittinen ja tieteellinen käsite, jonka avulla usein otetaan kantaa yhteiskunnan arvoihin sekä sen sisällä vallitseviin elämäntapoihin. Yhteisön käsite voidaan kuitenkin yksinkertaistetusti ymmärtää ihmisten välisenä ja heitä yhdistävänä yhteenkuuluvuuden tunteena, jota joko on tai ei ole. Yhteenkuuluvuuden tunteen taustalla vaikuttavat yhteiset arvot ja ihanteet sekä niiden kautta syntyvä yhteinen toiminta. (Saastamoinen 2009, 35–36, 41.) Nykyään haasteita yhteisöllisyydelle luokin juuri yksilöiden arvojen ja ihanteiden moninaisuus ja toisinaan niiden keskinäinen ristiriitaisuus. (ks. myös esim. Kallunki 2020.) Millaisia yhteisöjä muodostamme 2020-luvulla, jossa individualistiseksi luonnehdittava elämäntapa on saanut merkittävää jalansijaa? Yksilöiden kokemukset yhteiskunnasta, kulttuurista ja yhteisöstä ovat entistä pirstaloituneempia, eikä yhteisöllisyyttä luovia yhdistäviä tekijöitä tunnu löytyvän. Yhteisenä koettu ja kansalaisia yhteen tuova yhteiskunta tuntuukin muuttuneen monelle kaukaiseksi. Yhteisöllisyyden puutteella on selitetty myös monia yhteiskunnallisia ongelmia, kuten syrjäytymistä, mielenterveysongelmia ja väkivaltaa (ks. esim. Filander & Vanhalakka-Ruoho 2009).

Jaetuista yhteisistä arvoista sekä yhteenkuuluvuuden tunteesta huolimatta, voidaan yhteisöjä kuvata myös *kuvitteellisina*. Kuvitteellisissa yhteisöissä tuotetaan voimakasta kokemusta jäsenien välisestä yhteydestä ja jaetusta identiteetistä, vaikka he eivät koskaan pystyisi tuntemaan tai tapaamaan kaikkia sen jäseniä. Yhteisön kuvitteellisuus ei kuitenkaan kerro sen todellisuudesta tai laadusta, sillä ne ovat sellaisinaan todellisia ja luonnollisia sosiaalisia olentoja. Jokaisella yhteisöllä on myös rajansa, jotka erottavat yhteisöt muista yhteisöistä. Rajat voivat olla maantieteellisiä, kulttuurisia tai poliittisia ja niiden kautta määritellään ”meitä” ja ”muita” sekä yhteisön avoimuutta ja sulkeutuneisuutta. (Anderson 2007, 11, 39, 207–208.)

Yhteisö ja yhteisöllisyys ymmärretään usein kuitenkin juuri jaetun alueellisen sijainnin ja sille ominaisen vuorovaikutteisen paikalliskulttuurin ilmentymäksi. Nykyaikainen yhteiskunta on kuitenkin murroksessaan synnyttänyt entisten yhteisöjen sisälle yksilöllistyneitä erilaisia elämäntapoja sekä perinteitä ja arvomaailmoja (Saastamoinen 2009, 43). Esimerkiksi globalisaatio ja lisääntynyt maahanmuutto monimuotoistavat yhteiskuntaa yhteisöjen joukkona. Toisinaan hyvinkin erilaiset näkemykset saattavat aiheuttaa laajempien yhteisöjen

sisälle kitkaa ja konfliktitilanteita sekä synnyttää eriytyneitä pienyhteisöjä, jotka saattavat tuntea jopa vieraantuneisuutta laajempaan kollektiiviin. Suomalaiset ja suomalaisuus voidaan nähdä tällaisena laajempana kollektiivina, johon esimerkiksi pienemmät maahanmuuttajayhteisöt saattavat kokea kuulumattomuuden tunnetta. Yhteisöllisyydelle ominaisia ovatkin sekä inklusion että eksklusion prosessit, joissa samanaikaisesti jatkuvasti määritellään ja tuotetaan ”meitä” yhdistäviä tekijöitä sekä suljetaan ulos niitä, jotka eivät täytä näitä kriteerejä (Saastamoinen 2009, 42).

Yhteiskunnassa ilmenevän yhteisöllisyyden tunteen voidaan nähdä vaikuttavan myös merkittävästi suomalaisten suhtautumiseen ja sitoutumiseen maanpuolustukseen sekä yleiseen asevelvollisuuteen. Esimerkiksi positiivinen asenne suomalaista yhteiskuntajärjestyksestä kohtaan, yhteiskunnan näkeminen puolustamisen arvoisena sekä kansallisen identiteetin tunnustettu tärkeä merkitys ovat yhteydessä yksilön korkeampaan maanpuolustusmyönteisyyteen. Vastaavasti maanpuolustuskriittiset yksilöt kokevat kansallisen identiteetin kielteisenä tekijänä tai merkityksettömänä oman kansalaisuutensa kannalta. (Jalkanen, Pulkka & Norri-Sederholm 2020, 196, 204–205, 213.) Suomen maanpuolustuksen toimivuuden kannalta onkin oleellista, että yksilöt kokevat mahdollisimman laajaa yhteisöllisyyden tunnetta sekä kuulumuutta laajempaan suomalaisten kollektiiviin.

Yleinen asevelvollisuus tarvitsee toimiakseen suomalaisen kansakunnan tuottamaa laajempaa yhteisöllisyyttä, johon liittyy kokemus yhteisestä kansallisesta identiteetistä ja jaetuista yhteiskunnallisista arvoista. Entä jos yhteisöllisyys on murroksessa? Pohdittavan arvoiseksi asiaksi nousee myös se, voiko itse asevelvollisuuden olemassaolo ja sen suorittaminen olla yhteiskuntaan laajempaa yhteisöllisyyttä tuottava tekijä, joka samanaikaisesti ylläpitää ajatusta yhtenäisestä kansakunnasta ja suomalaisuudesta. Onko mahdollista, että yksilö, joka ei välttämättä koe kuulumisen tunnetta ja yhteisöllisyyttä suomalaisuutta kohtaan, voisi kokea kuitenkin kuuluvansa asevelvollisuuden ja varusmieheydensä kautta asevelvollisten muodostamaan laajempaan yhteisöön? Tai vastaavasti, voiko asevelvollisuuden suorittaminen lisätä yksilön kokemusta kuulumisesta tai kuulumattomuudesta suomalaisuuden yhteisöön tai jopa luoda oman yhteisönsä suomalaisen yhteiskunnan sisälle?

Edellä mainittuja kysymyksiä pohtiessani pyrin hahmottamaan tapaa, jolla tätä ilmiötä voisi kuvata ja havainnollistaa teoreettisesti. Suomalaisuudesta tai asepalveluksesta puhuttaessa ei ole useinkaan kyse yhteisöstä tai toiminnasta, johon päätetään yksilön toimesta liittyä vapaaehtoisesti, vaan se on osa monen suomalaisen nuoren miehen yhteiskunnan velvoittamaa

elämäkulkua, jota ei juurikaan osata kyseenalaistaa, eikä sen vaikutusta omaan elämään usein juurikaan pohdita sen normalisoituneen luonteen vuoksi. Väitän asevelvollisuuden luovan suomalaisen yhteiskunnan sisälle omanlaisensa yhteisön sekä yhteisöllisyyden, joka koskettaa asepalveluksen läpikäyneitä yksilöitä nykyaikaiselle yhteiskunnalle poikkeuksellisella tavalla. Tällöin voidaan puhua myös kuvitteellisesta yhteisöstä, joka on vahvimmissaan varusmiespalveluksen aikana, mutta jatkaa olemassaoloaan myös sen jälkeen, yhdistäen palveluksen läpikäyneitä toinen toisiinsa jaetun kokemuksen kautta (vrt. Anderson 2007). Koska kyse ei ole vapaasta yhteisöstä, vaan sen perustana toimii velvollisuus, asevelvollisuus saa totaalisen luonteen. Tämä totalisuus rajoittaa yksilön autonomiaa sekä valinnanvapautta ja saattaa aiheuttaa ristiriitaa tämän yksilöllisten arvojen ja uskomusten rinnalla.

2.1 Kollektiivinen tajunta osana suomalaisuutta ja asevelvollisuutta

Lähestyn asevelvollisten kokemusta yhteisöllisyydestä tässä tutkielmassa Durkheimin (1990) solidaarisuuden eri muotojen teorian sekä kollektiivisen tajunnan käsitteen kautta, sillä koen näiden tuovan ainutlaatuisella, joskin selkeällä tavalla esiin sitä, miten asevelvollisuus vaikuttaa yhteiskunnallisella tasolla yksilöiden kokemukseen yhteisöllisyydestä. Aloitan kertomalla totaalisen laitoksesta, jotta on helpompi ymmärtää sitä prosessia, jonka yksilö käy läpi aloittaessaan varusmiespalveluksen. Tämä prosessi puolestaan luo puitteet siviilimaailmasta poikkeavalle solidaarisuuden muodolle sekä uuden kollektiivisen tajunnan syntymiselle.

2.1.1 Armeija totaalisenä laitoksena?

Armeijaa instituutiona on useissa tutkimuksissa (ks. esim. Salo 2004; Hoikkala, Salasuo & Ojajärvi 2009; Kouri 2022) lähestytty Erving Goffmanin (1961/1969) *totaalisen laitoksen* käsitteen kautta. Goffman käsittelee totaalisia laitoksia teoksessaan *Minuuden riistäjät* (1961/1969), jossa tuodaan esiin erilaisten totaaliksi laitoksiksi luokiteltavien instituutioiden, kuten vankiloiden, mielisairaaloiden ja armeijan tapaa muovata, jopa nöyryyttää niiden sisälle päätyviä yksilöitä ja heidän minuuttaan. Minuus voidaan ymmärtää yksilöllisyytenä sekä tapana, jolla yksilö on tottunut laitoksen ulkopuolisessa maailmassa tuottamaan, ymmärtämään ja kokemaan itseään. Yksilön ja totaalisen instituution kohtaaminen on harvoin Goffmanin esimerkeissä vapaaehtoista ja tämän voidaan nähdä toteutuvan myös suomalaisen asepalveluksen kontekstissa miesten kohdalla; heillä on toki vapaus valita ase- ja siviilipalveluksen väliltä, mutta valinta on kuitenkin vankeusrangaistuksen uhalla tehtävä.

Goffman (1969, 5–6) kuvaa totaalisia laitoksia niiden *saartoasteen* avulla, joka määrittelee muun muassa sitä, missä määrin laitoksen sisälle päätnyt yksilö pystyy olemaan yhteydessä instituution ulkopuoliseen maailmaan sekä mahdollisuuteen poistua laitoksen sisältä. Oleellista on myös laitoksen tapa kaapata kokonaisvaltaisella tavalla yksilön aika, sillä päivät ovat aikataulutettuja aamusta iltaan. Vapaa-ajalle jää usein vain lyhyt aikaikkuna päivässä, eikä sekään ole välttämättä täysin yksilön päätävävallan alaisena. Tämän lisäksi vapaa-aika saattaa olla myös pakollista viettää laitoksen sisällä. (mt., 10.) Totaalisen laitoksen sisällä elämän kaikki osa-alueet tapahtuvat samassa paikassa ja rutiinit suoritetaan osana ryhmää, jossa jokaista sen jäsentä kohdellaan samalla tavoin ja heitä vaaditaan toteuttamaan samat asiat, samaan aikaan ja yhdessä. Laitos toimii jatkuvaa valvontaa toteuttavana auktoriteettina, jota totellaan ympäri vuorokauden, useimmiten koko ryhmää koskevan rangaistuksen uhalla. Instituution sääntöjen ei tarvitse myöskään olla ”järkeen käyviä”, vaan oleellista on, että niitä noudatetaan kyseenalaistamatta. Tämä muodostaa laitospäivän kurin. (mt., 7–8, 34–35.)

Kun yksilö, tässä tapauksessa asepalvelukseen astuva alokas, saapuu laitoksen sisälle, hänen käsityksensä itsestään viedään häneltä. Minuuden jatkuva systemaattinen riistäminen loukkaa yksilöä ja muovaa hänen käsityksensä itsestään. Aikaisemmat ulkomaailmassa opitut sosiaaliset roolit viedään häneltä pois ja sekundaarinen sosialisatioprosessi aloitetaan ikään kuin alusta uudessa kulttuurisessa ympäristössä (ks. esim. Giddens 1995; Salo 2004). Tuttu ja turvallinen ympäristö poistetaan alokkaalta ja laitoksen tulee lyhyessä ajassa opettaa uuden elinympäristön tavat. Alokkaat viettävätkin palveluksensa alussa usein useamman viikon kiinniolon ilman vapaapäiviä siviilissä. Eristyneisyyden avulla pyritään tuottamaan homogeeninen yhdentynyt varusmiesten ryhmä, joka ei koostu yksilöllisistä arvoista, ajattelutavoista tai tarpeista. (vrt. Goffman 1969, 13–14.) Alokkaiden yksilöllisyys viedään heti palveluksen alussa: heille jaetaan yhtenäiset univormut, määritellään palveluskelpoinen ulkonäkö sekä käytös. Myös oman etunimen menetys saattaa muovata ja typistää minuutta tietynlaiseksi. (mt., 17–18.) Kun omaa käytöstä ja ulkonäköä valvotaan jatkuvasti henkilökunnan, varusmiesjohtajien sekä vertaisten toimesta on ympäröivän totaalisen instituution valta yksilöön jatkuvasti läsnä. Se, että esimerkiksi oma henkilökohtainen omaisuus tulee pitää muilta palvelusaikana piilossa, eikä itseä kutsuta enää totutulla etu- tai lempinimellä, vaan sukunimellä, synnyttää yksilölle uuden identiteetin, jota määrittää varusmieheys sekä ympäröivä totaalinen laitos, armeija.

Totaalisen laitoksen sisällä yksilön tulee oppia usein kantapään kautta sen sisällä toimiva hierarkia. Vaikka alokkaat ovat keskenään tasa-arvoisia ja heidät muovataan homogeeniseksi ryhmäksi, heidän tulee heti ensimmäisestä päivästä lähtien oppia ja ymmärtää sotilaskuriin

kuuluva hierarkkinen porrastus sotilasarvojen välillä. Oma sosiaalinen käytös tulee sovittaa tähän ja esimerkiksi ylempiarvoisia tulee ”herroitella” sekä ”rouvitella” ja asioihin, joita laitoksen ulkopuolisessa maailmassa olisi tehnyt automaattisesti omasta tahdostaan, tulee nyt kysyä ylempiarvoiselta lupa. Se, että juomiseen, vessassa käymiseen, liikkumiseen, tai tupakoimiseen tulee palvelusaikana anoa lupa, on myös yksi minuutta ja omaa autonomista yksilöllisyyttä murentava, jopa nöyryyttävä osa asepalvelusta. (vrt. Goffman 1969, 20, 31–32, 35.) Tämä on kuitenkin oleellinen osa sotilaskuria, jota armeija tarvitsee toimiakseen ihmisten muodostamana koneistona. Vähitellen alokas alistuu armeijan kuriin ja alkaa huomaamattaan toimimaan sen tahtomalla tavalla (Salo 2004, 91).

2.1.2 Kollektiivinen tajunta ja yhteisöjen solidaarisuus

Ranskalainen klassikkososiologi Èmile Durkheim (1990/1893) kehitti käsitteen *kollektiivinen tajunta*, jonka avulla hän pyrki selittämään yhteiskunnan yksilöiden ja ryhmien välistä toimintaa ja vuorovaikutusta. Hänen mukaansa yksilöiden välillä vallitsee yhteinen tietoisuus, eräänlainen määrätty järjestelmä, joka muodostaa kollektiivisen tajunnan. Yksilöt eivät ole vain toisistaan erillisiä yksittäisiä toimijoita, vaan heidän käyttäytymistään ohjaavat erinäiset yhteiskunnan säännöt ja odotukset, jotka yhdessä muodostavat kollektiivisen tajunnan ja näin ollen myös yhteisön sosiaalisen todellisuuden. Durkheimin mukaan kollektiivinen tajunta syntyy sosiaalisista suhteista, normeista ja arvoista, jotka yhdistävät yhteisön yksilöt toisiinsa. Hänen teoriassaan korostuu näin ollen yhteiskunnan merkittävä rooli osana yksilöiden identiteetin ja toiminnan muodostumista. (Durkheim 1990, 84–85.)

Kollektiivisen tajunnan tuottaman voiman voidaan nähdä vaikuttavan yksilöön pakottavalla tavalla, halusi tämä sitä itse tai ei. Tämä pakottavuus tosin jää helposti huomaamatta, mikäli sen tuottaman normiston noudattaminen onnistuu yksilöltä ongelmitta. Mikäli kollektiivisen tajunnan tuottamat yksilöä velvoittavat vaatimukset taas tuntuvat itselle vieraalta ja yksilö päättää toimia niitä vastaan, hän tulee kokemaan pakottavuuden yhteisön tavassa pyrkiä korjaamaan teon aiheuttama haitta sen sisäiselle koheesiolle. Tilanteen korjaaminen, sen mitätöiminen ja jopa tehdystä teosta rankaiseminen tapahtuu kollektiivisen tajunnan omaavan laajemman yhteisön toimesta, vaikka sitä toteuttaisikin yksittäinen yksilö. Useimmat ajatuksemme, ideamme ja mielipiteemme eivät näin ajateltuna olekaan lähtöisin itsestämme, vaan ne tulevat ulkopuoleltamme. Samoin irtaantuessamme yhteisöstä ja sen kollektiivisen tajunnan paineen lakatessa vaikuttamasta meihin saattaa yksilö tuntea vierautta aiempiin normaaleina pidettyihin tunteuksiinsa. Tämä tajunta ei kuitenkaan ole riippuvainen

yksilöiden yksittäisistä elämänkuluista ja -tilanteista, vaan se pystyy säilyttämään muotonsa hyvinkin erilaisissa olosuhteissa ja toimimaan yhdistävänä tekijänä eri sukupolvienkin välillä. (Durkheim 1982, 34–36, 39; 1990, 84–85.)

Durkheim (1990) jakoi yhteisöjen sisäisen sosiaalisen solidaarisuuden kahteen eri kategoriaan: *mekaaniseen solidaarisuuteen* sekä *organiseen solidaarisuuteen*. Yhteisössä ilmenevä solidaarisuuden muoto vaikuttaa muun muassa edellä kuvatun kollektiivisen tajunnan ilmenemistapaan yhteiskunnassa tai vastaavasti rajatummassa yhteisössä. Nämä solidaarisuuden kaksi eri muotoa määrittelevät sen, millä tavoin yksilö kiinnittyy yhteisöönsä, joko suoraan voimakkaan kollektiivisen tajunnan kautta tai riippuvuussuhteen kautta. Durkheimin mukaan näitä kahta solidaarisuuden muotoa ei kuitenkaan tule nähdä toistensa vastakohtina, vaan ”*yhden ja saman todellisuuden kaksina eri kasvoina, jotka tulee kuitenkin erottaa toisistaan*”. (mt., 126.) Nämä kaksi solidaarisuuden muotoa voivatkin ilmetä yhdessä ja samassa yhteiskunnassa samanaikaisesti, joskin toisista erillään.

Mekaaninen solidaarisuus on Durkheimin (1990) mukaan sosiaalisen koheesion muoto, joka on yleisintä perinteisissä, esimoderneissa yhteiskunnissa, joissa taloudelliset ja sosiaaliset roolit eivät ole juurikaan eriytyneitä toinen toisistaan. Työnjaon ollessa vain vähän eriytynyttä, toimivat yhteiskunnan yksilöt usein myös samankaltaisissa tehtävissä. Tämän seurauksena yhteisöt perustuvat usein myös muihin jaettuihin homogeenisiin yhtäläisyyksiin. Yksilöt jakavat tällöin samankaltaisia, pääasiassa jopa identtisiä uskomuksia, arvoja sekä normeja ja näin ollen myös heidän elämäntapansa ovat lähellä toisiaan. Yhteisön ymmärrys sen sisäisestä kulttuurista on yksilöiden välillä jaettua ja näin ollen he omaavat myös voimakkaan kollektiivisen tajunnan, joka kaikuu jokaisen tajunnassa vahvistaen toinen toistaan (mt., 102, 104, 110). Mekaaniseen solidaarisuuteen perustuva yhteisö sitookin yksilöt tiiviisti kiinni toinen toisiinsa ja yhdessä he muodostavat ikään kuin kollektiivisen olennon (mt., 126–127).

Tiivistetysti voidaan todeta, että mekaanisen solidaarisuuden omaavat yhteiskunnat perustuvat yksilöiden homogeenisuuteen ja yhteisöllisyys perustuu niissä voimakkaaseen tunteeseen yhteisestä identiteetistä sekä jaetuista arvoista yhteisön sisällä. Näistä poikkeaminen nähdään helposti uhkana voimakkaasti toimivalle kollektiiviselle tajunnalle, jota suojellaan yhteisön toimesta rankaisemalla rikkeen tehnyttä yksilöä toisinaan matalallakin kynnyksellä. Kollektiivista tajuntaa puolustettaessa, yhteisö suojelee kollektiivisen reaktion turvin sen sisäistämiä uskomuksia ja traditioita ulkoisilta uhilta. (mt., 85–89, 103–104.)

Orgaaninen solidaarisuus puolestaan on Durkheimin (1990) kuvaamana ikään kuin sosiaalisen koheesion seuraava vaihe, jossa yhteiskunta on siirtynyt esiteollisesta moderniin, teollistuneeseen yhteiskunnan muotoon. Näissä yhteiskunnissa työnjako on eriytynyt keskenään erilaisten ja monimuotoisten yksilöiden välillä, muodostaen kuitenkin sen seurauksena keskinäisiä riippuvuussuhteita heidän välilleen. Yksilöillä on siis selkeät toisistaan eriytyneet työtehtävät sekä sosiaaliset roolit orgaanisen solidaarisuuden yhteiskunnissa, eikä se näin ollen nojaa enää olemassaolossaan homogeeniseen yhteisöön vaan nimenomaan heidän erilaisuuteensa. Eriytymisen seurauksena yhteisö muuttuu heterogeenisemmäksi ja yksilöllinen autonomia lisääntyy, lisäten myös elämäntapojen erilaisuutta. Samalla kollektiivinen tietoisuus yhteisön muista jäsenistä vähitellen irtautuu yksilöstä. Jaetut arvot sekä normit muuttuvat vähitellen monimuotoisemmiksi, eikä yksilöitä ohjaa enää niinkään yhteiset uskomukset, vaan yksilöllinen omatunto. (mt., 127–128, 326.)

Durkheimin (1990) mukaan orgaanisen solidaarisuuden yhteiskunnissa kollektiivinen tajunta on huomattavasti heikompi, kuin mekaanisen solidaarisuuden yhteiskunnissa. Kollektiivista tajuntaa ei myöskään pyritä suojelemaan yhtä kärkeästi orgaanisen solidaarisuuden yhteiskunnissa. Erilaisuus arvoissa sekä normeista poikkeaminen hyväksytään niissä helpommin, eikä rankaiseminen yhteisön toimesta tapahdu yhtä aktiivisesti. Rangaistuksissa yhteiskunnan oikeusjärjestelmä pyrkii ennemminkin ylläpitämään sosiaalista koheesiota tasapainottamalla yhteisöjen sisäisiä konflikteja ja rankaisemaan vain tarvittaessa. Myös työnjaon eriytymisen seurauksena syntynyt keskinäinen riippuvuus muista yksilöistä ylläpitää yhteiskunnallista järjestystä melko tehokkaasti sen riittävällä tasolla. (mt., 324–330, 334.)

Yhteiskunnassa ilmenevä orgaaninen solidaarisuus ei kuitenkaan tarkoita heikentyneestä kollektiivisesta tajunnasta huolimatta sitä, että se olisi automaattisesti huono asia. Yksilöiden hyvinvoinnin kannalta orgaanisen solidaarisuuden tuottamat seuraukset saattavat olla toisinaan jopa positiivisia. Yhteisön muuttuessa heterogeenisemmäksi ja yksilöiden erilaistuessa toinen toisistaan, yhteiskunnan tulee pyrkiä aktiivisesti tasoittamaan yhteiskunnassa ilmenevää epäoikeudenmukaisuutta sekä eriarvoisuutta. Ulkoinen epätasa-arvo uhkaakin orgaanisen solidaarisuuden olemassaoloa, jolloin sen on puututtava siihen erinäisin keinoin, kuten luomalla yksilöiden välistä eriarvoisuutta tasoittavia elimiä. (mt., 345.)

Vastaavaa epätasa-arvon aiheuttamaa ongelmaa koheesiolle ei mekaanisen solidaarisuuden kohdalla oikeastaan ole, sillä yhteiset uskomukset, normit ja yhtenäiset elämäntavat sekä niistä seurannut voimakas kollektiivinen tajunta toimivat yhteiskunnan liimana, eikä sosiaalinen

kiinteys ole näin ollen ollut niissä ongelmana (mt., 345). Oleellista on kuitenkin ymmärtää, että orgaanisen solidaarisuuden yhteiskunnat eivät pyri karsimaan epätasa-arvoisuutta ollakseen tavoitteissaan jalomielisempiä, vaan se tehdään välttämättömyydestä, jotta ne voisivat yhteisinä jatkaa olemassaoloaan (mt., 346). Voidaan todeta, että mikäli yksilöt eivät koe mekaanisen solidaarisuuden tuottamaa keskinäistä samanlaisuutta, tulee yhteisön jäsenten kokea olevansa jokseenkin samanarvoisia, johon orgaaninen solidaarisuus pyrkii aktiivisesti tasaamalla yksilöiden välisiä eroja.

Samalla kun suomalaisen yhteiskunnan voidaan nähdä selkeästi edustavan orgaanisen solidaarisuuden yhteisöä, ehkä jopa jo sen postmodernissa vaiheessa, ei mekaaninen solidaarisuus ole poistunut täysin. Asevelvollisuus edustaa instituutiona mekaanisen solidaarisuuden perintöä (post)modernin yhteiskunnan sisällä. Mekaaninen solidaarisuus ja sen synnyttämä kollektiivinen tajunta tuottavat asevelvollisuuden kontekstissa sellaista tiivistä yhteisöllisyyttä, jota orgaaninen solidaarisuus ei kykenisi tuottamaan, sillä sen sisäinen eriytyneisyys lisää sosiaalisen koheesion haasteita ja näin ollen yhteisöllisyyden haavoittuvuutta. Tällä asevelvollisuuden tiiviillä yhteisöllisyydellä puolestaan on tärkeä yhteiskunnallinen funktio: tuottaa toimivaa ja yhtenäistä sodanajanjoukkoa.

2.1.3 Suomalaisuus ja asevelvollisuus kollektiivisina tajuntoina

Tässä tutkielmassa yhdistän edellä kuvatut Durkheimin teoreettiset ajatukset suomalaisen yhteiskunnan ja asevelvollisuuden tuottaman varusmiesten yhteisön sekä niiden keskinäisen suhteen tarkasteluun. Durkheimin teoriaa solidaarisuuden eri muodoista ja kollektiivisesta tajunnasta hyödynnetään tässä tutkielmassa *rationaalisen rekonstruktion* tyyliä. Sen mukaisesti Durkheimin kaltaista klassikkoa luetaan kuin aikalaisia ja menneisyydessä tuotettuja teoreettisia ajatuksia sekä ideoita hyödynnetään filosofisella tavalla siten, että niitä pyritään tuomaan ja hahmottamaan nykyaikaisessa kontekstissa. (ks. esim. Töttö 1998.) Kyseisen teorian avulla voidaankin saada tuotettua vastauksia myös tämän tutkielman 2020-luvulle sijoittuvaan tarkasteluun asepalveluksen tuottamasta yhteisöllisyydestä. Paluu klassikkoteoreetikoiden ajatusten pariin voi tuoda mielenkiintoisia ja tuoreita tapoja tarkastella nykyajan sosiologisia ongelmia sekä yhteiskuntaa.

Tässä tutkielmassa tulen käsittelemään suomalaisuutta sekä suomalaista asevelvollisuutta eräänlaisina toisistaan erillisinä yhteiskunnallisina kollektiivisina tajuntoina. Ne ovat olemassa yhteiskunnassa samanaikaisesti, mutta poikkeavat toisistaan suuresti solidaarisuuden

muodoiltaan (ks. Durkheim 1990, 126). Poikkeuksellisenä pidän sitä, miten nämä keskenään erilaiset kollektiiviset tajunnat voivat ilmetä yksilöissä samanaikaisesti synnyttämättä sisäistä ristiriitaa. Uskon, että nämä tajunnat voivat myös tukea ja vahvistaa toinen toistaan. Yksilöt voivat kuitenkin myös kuulua vain toiseen näistä tajunnoista, eli ne eivät ole toinen toisistaan riippuvaisia. Yksilöllä voi olla esimerkiksi pääsy suomalaiseen kollektiiviseen tajuntaan ilman, että tämä suorittaa asepalvelusta, mikä puolestaan tuottaisi pääsyn myös asevelvollisten kollektiiviseen tajuntaan. Samoin yksilö saattaa suorittaa asepalveluksen ja saada tätä kautta pääsyn asevelvollisten kollektiiviseen tajuntaan, mutta kokea samanaikaisesti ulkopuolisuutta suomalaisuuden kollektiivista tajuntaa kohtaan. Pohtimisen arvoiseksi nousee muun muassa se, voiko suomalaisuuden tajunnan ulkopuolella oleva yksilö päästä osaksi myös kyseistä kollektiivista tajuntaa asevelvollisuuden tajunnan kautta (vrt. Kosonen ym. 2023). Näissä kollektiivisissa tajunnoissa korostuvat myös esimerkiksi yksilön sukupuoli, etnisyys sekä sukujuuret, jotka voivat joko helpottaa tai vaikeuttaa tajuntoihin sisälle pääsyä. Seuraavaksi pyrin avaamaan tapaani käsitellä suomalaisuutta sekä asevelvollisuutta kollektiivisina tajuntoina durkheimlaisittain tämän tutkielman aiheen valossa.

Suomalainen yhteiskunta voidaan nähdä monen muun länsimaalaisen yhteiskunnan tavoin orgaanisen solidaarisuuden määrittämänä yhteisönä. Näin ollen yhteiskunnassa ilmenevä kollektiivinen tajunta on heikentynyt siinä mielessä, että se hyväksyy melko vapaasti yksilöiden eriävät arvot ja normit oikeusjärjestelmän sallimissa rajoissa (ks. Durkheim 1990, 324–325, 334). Ilmiöt kuten uusliberalistinen yksilöllistyminen ja globalisaatio kiihdyttävät tätä prosessia ja yksilöt ovatkin tämän seurauksena entistä selkeämmin vastuussa omasta elämästään ja siihen liittyvistä riskeistä, jotka ennen olivat selkeämmin laajemman kollektiivin, yhteiskunnan, vastuulla (esim. Beck 2000). Tämän seurauksena suomalaisten elämänkulut ovat eriytyneet toisistaan ja ”suomalaisuus” voikin näyttäytyä yksilöiden välillä hyvinkin erilaisena tapana toimia sekä olla osana yhteiskuntaa.

Kuitenkin juuri symbolinen kokemus *suomalaisuudesta* voi olla yksi niistä harvoista kollektiivin yksilöitä yhdistävistä ajatuksista. Voidaan pohtia, mitä yhteistä esimerkiksi koko ikänsä Enontekiössä asuneella vanhuksella ja Helsingissä asuvalla nuorella opiskelijalla voisi olla. Ilmeisenä nousee erittäin todennäköisesti kokemus suomalaisuudesta, jota määrittävät historian muovaamat myyttiset uskomukset siitä, mitä ja millaista on olla suomalainen. Näiden uskomusten todenperäisyys sekä samaistumisaste yksilön kohdalla eivät ole oleellisia vaan se, että kyseiset uskomukset jaetaan laajemman kollektiivin sisällä ja tämän kautta koetaan yhteisöllisyyttä. (vrt. Anderson 2007, 11, 39–41.) Nämä uskomukset suomalaisuudesta

ohjaavat yksilöitä ajattelemaan ja toimimaan tietyllä tavalla, vaikkakin sen velvoittavuus on vähentynyt suomalaisessa yhteiskunnassa orgaanisen solidaarisuuden kehityskulun omaisesti ja muuttunut yksilöllisemmäksi. Kutsun tätä *suomalaisuuden kollektiiviseksi tajunnaksi*.

Väitän tässä tutkielmassa, että asevelvollisuus tuottaa varusmiespalveluksen suorittaneille omanlaisensa kollektiivisen tajunnan. Se poikkeaa suomalaisuuden kollektiivisesta tajunnasta merkittäväällä tavalla, sillä se velvoittaa yksilöä huomattavasti voimakkaammin. Tämän ajattelutavan mukaan asepalveluksen synnyttämä yhteisö muodostaa ikään kuin oman yhteiskuntansa suomalaisen yhteiskunnan sisälle, jonka sisällä toimii mekaaninen solidaarisuuden muoto (vrt. Pipping 1978). Näin ollen asepalveluksen voidaan nähdä synnyttävän jopa poikkeuksellista kuuluvuuden tunnetta ja yhteisöllisyyttä suomalaisille nuorille miehille nykyaikaisessa, orgaanisen solidaarisuuden määrittämässä yhteiskunnassa. Kutsun tätä tajuntaa puolestaan *asevelvollisten kollektiiviseksi tajunnaksi*. Tässä tutkielmassa keskityn tämän kollektiivisen tajunnan tulkitsemiseen.

Hoikkala, Salasuo ja Ojajärvi esittivät teoksessaan *Tunnetut sotilaat* (2009) tulkinnan, jonka mukaan armeija tuottaa varusmiehille jaettua *terveystajua*, joka poikkeaa siviilin tuottamasta terveystajusta. He toivat teoksessa esiin sitä, miten yksilön on hyväksyttävä institution ajatusmaailma, voidakseen toimia osana sitä. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että varusmiehet saattavat tehdä tietoisesti terveytensä kannalta ”vääriä” valintoja, sillä nämä valinnat ovat osa varusmiesyhteisön kulttuurikäytänteitä, sosiaalisuutta sekä yhteisöllisyyttä. Hoikkalan ja kumppaneiden näkemys armeijan tuottamasta terveystajusta on yhdistettävissä armeijan tuottamaan huomattavasti laajempaan kollektiiviseen tajuntaan, joka määrittelee voimakkaasti varusmiesten tapaa olla, ajatella ja toimia osana yhteisöä. Asevelvollisten kollektiivinen tajunta voi jaetun terveystajun lailla tuottaa varusmiehille sosiaalista todellisuutta, jonka seurauksena yksilöt saattavat toimia tai ajatella tavalla, joka poikkeaa ympäröivän yhteiskunnan normeista, eivätkä nämä valinnat ole aina yksilön edun mukaisia.

Mekaanisen solidaarisuuden sisäistämisen asevelvollisuusarmeijan työnjako eroaa orgaanisen solidaarisuuden suomalaisesta yhteiskunnasta, mikä muovaa yksilöiden käsityksiä itsestä osana muuta yhteisöä. Modernissa yhteiskunnassa työnjako on eriytynyt yksilöiden kesken: erilaiset yksilöt tekevät erilaista työtä ja tämä luo riippuvuussuhteen muuhun yhteiskuntaan tuottaen samalla sosiaalista solidaarisuutta. Armeijassa työnjako ei ole oikeastaan eriytynyttä, vaan kaikki yhteisöön kuuluvat tekevät samaa kuin muutkin ja juuri samankaltaisuuden vetovoima ylläpitää tämän kollektiivin tasapainoa ja toimivuutta. (Durkheim 1990, 360, 363.)

Tämänkaltainen työnjako myös sitouttaa yksilöä tiukemmin yhteisön jakamiin kollektiivisiin tapoihin, arvoihin ja traditioihin, kun taas orgaanisen solidaarisuuden yhteisöissä suhde näihin jaettuihin tekijöihin löyhentyy tai poistuu kokonaan (mt., 362–363). Samalla kun orgaanisen solidaarisuuden työnjaon lisääntyvä eriytyminen lisää yhteisön jäsenien yksilöllistymistä, mekaaninen työnjako kiinnittää yhteisönsä jäsenet tietyn lajityypin ruumiillistumaksi, tässä tapauksessa varusmiehiksi (mt., 365–366). Vaikka työnjako poikkeaa asevelvollisuusarmeijan ja suomalaisen yhteiskunnan välillä suuresti, yhdistää näitä kahta erityisesti yksi tekijä, *asevelvollisuus*. Kaikki suomalaiset ovat maanpuolustusvelvollisia ja kaikki suomalaiset miehet ovat asevelvollisia. Onkin mielenkiintoista, miten kaikkia Suomen kansalaisia koskettava mekaanisen solidaarisuuden koodaama maanpuolustuksellinen työnjako jatkaa olemassaoloaan muuten modernissa orgaanisen solidaarisuuden yhteiskunnassa.

Edellä kuvattu maanpuolustuksen mekaaninen työnjako tuottaa kokemusta samanlaisuudesta, sillä kaikki varusmiespalvelusta suorittavat toimivat samankaltaisissa työtehtävissä, samojen asioiden ja tavoitteiden puolesta. Tämä muovaa yksilöiden kokemusta yhteisön sisäisestä homogeenisuudesta. Vaikka palvelusta suorittavien joukko on heterogeeninen, instituutio tuottaa palveluksessa vahvaa iskostunutta ajatusta siitä, että kaikki aloittavat ”samalta viivalta” ja kaikki myös *ovat* samanlaisia. Tämä ei kuitenkaan poista kaikkia yksilöiden välisiä eroja kuten esimerkiksi sukupuolta ja etnistä taustaa. Muodostuuko palvelusta suorittavien välille tästä huolimatta voimakas, vaikkakin kuvitteellinen kokemus yhteisön homogeenisuudesta?

Kuten luvussa 2.1.1 kuvattiin, totaalinen laitos ottaa uuden äärellä olevat varusmiehet kokonaisvaltaisesti haltuunsa. Mikael Salo (2004, 47) kutsuu tätä sosialisatioprosessia ”talon tavoille opettamiseksi”. Prosessin myötä varusmiesten välille kehittyy voimakas mekaanisen solidaarisuuden määrittämä kollektiivinen tajunta (ks. Durkheim 1990, 102, 104, 110, 126–127). Se, että palvelukseen astuneet opettelevat yhtäaikaaisesti yhdessä ”tajunnan tavoille” (vrt. Salo 2004), luo yhteisölle aidon kokemuksen siitä, että kaikki varusmiehet ovat palveluksessa samanlaisia ja saman arvoisia. Tämä kokemus voi olla ulkopuolisen silmin kiistettävissä, mutta niille, jotka ovat syvällä asevelvollisten kollektiivisessä tajunnassa, tämä on kuvitteellisesta luonteestaan huolimatta totta ja muovaa aktiivisesti varusmiesten sosiaalista todellisuutta.

2.2 Suomalaisuus ja performoitu kansallisuus

Tässä luvussa kuvaan sitä, miten suomalaisuudesta on historiallisesti tuotettu kuvaa yhtenäisenä ja homogeenisenä kansana, vaikka se olisikin todellisuudessa kiistettävissä (esim. Keskinen,

Dís Skaptadóttir & Toivanen 2019, 3–4). Tavoitteena on ollut ajattelutavan avulla ylläpitää yhteiskunnan sosiaalista koheesiota ja luoda yksilöiden välille yhteenkuuluvuutta (Ahonen 2017, 10, 162). Tämän tutkielman valossa väitän, että tätä yhteenkuuluvuutta ylläpidetään suomalaisuuden kollektiivisen tajunnan avulla. Myyttiseksikin luonnehdittavat tajunnan sisäistämät ajatukset suomalaisuuden homogeenisyydestä puolestaan näkyvät myös osana Puolustusvoimia ja tukevat sen mekaanisen solidaarisuuden määrittämän asevelvollisten kollektiivisen tajunnan kokemusta varusmiesyhteisön sisäisestä samanlaisuudesta.

Kaikilla suomalaisilla ei ole yhtäläiset mahdollisuudet päästä osaksi suomalaisuuden tajuntaa, sillä se ulossulkee monia vähemmistöryhmiä ulkopuolelleen (vrt. Ahonen 2017, 20–22, 175–176). Tajunta määrittelee yksilöitä ”me” ja ”ne” -kategorioihin sen perusteella, kenellä on pääsy sen sisälle ja kenellä taas ei. Asevelvollisuuden voidaan nähdä mieskansalaisille yhtenä porttina kohti tätä tajuntaa. Asepalvelus käsitetään tässä tutkielmassa osana miesten performoitua kansallisuutta (vrt. Lempiäinen 2002), joka tarjoaa suomalaisuuden kollektiivisen tajunnan ”muille” mahdollisuuden performoida suomalaisuutta. Ulossulkeva ”me” ja ”ne” -ajattelu ei kuitenkaan rajoitu vain suomalaisuuden kollektiiviseen tajuntaan, sillä sen voidaan väittää toimivan jopa voimakkaampana mekaanisessa asevelvollisuuden kollektiivisessä tajunnassa, jossa ulkopuolelle jäävät kaikki ne yksilöt, jotka eivät syystä tai toisesta suorita asepalvelusta.

2.2.1 Yhtenäinen suomalaisuus?

Suomalaisuuden kollektiivista tajuntaa määriteltäessä nostin esiin kokemuksen suomalaisuudesta olevan yksi kollektiivin yksilöitä yhdistävä ajatus. Oleellista olisi pyrkiä määrittelemään tuo *ajatus* suomalaisuudesta. Mitä tarkoittaa olla ’suomalainen’? Monelle se tarkoittaa jo lapsuudessa opittua luettelomaista listaa, johon kuuluu Suomen kansaa kuvaavia ja määrittäviä erinäisistä piirteistä, kuten sisu ja tasa-arvoisuus tai vastaavasti tapahtumia kuten talvisota ja vuoden 1995 jääkiekon MM-kulta. Sen sijaan, että edellä mainittujen kaltaiset tekijät määrittäisivät todellisuutta, suomalaisuus voidaan kuitenkin nähdä myös konstruoituna ja keinotekoisena käsitteenä, johon liitetään usein kontekstikohtaisia historian muovaamia erilaisia merkityksiä. Näiden merkityksien voidaan nähdä palvelevan aina jotain tiettyä yhteiskunnallista tarvetta. Myyttiseen asemaan nousseiden kertomusten avulla tuotetaan kansallista identiteettiä sekä luodaan yhteenkuuluvuutta kansakunnan yksilöiden välille. (Ahonen 2017, 10, 162; Keskinen, ym. 2019, 3–4.) Kyseiset narratiivit tuottavat omasta kansasta pääasiassa ihanteellista kuvaa, jonka kautta rakennetaan samanaikaisesti erontekoa muihin kansoihin. Suomalaisuuden voidaan nähdä rakentuvan osittain erinäisten myyttien

varaan, joiden avulla ylläpidetään laajemman yhteisön koheesiota sekä tietynlaista arvomaailmaa, joka palvelee kansakunnan kunkin ajan tarpeita ja odotuksia.

Yhtenä suomalaisuuden myyttien olennaisena osana voidaan nähdä se, että suomalaiset pitävät itseään *yhtenäisenä* kansana, jolla on yhteinen menneisyyteen perustuva kulttuurinen tausta (ks. esim. Ahonen 2017). Suomessa onkin vallinnut pitkään vahva ajatus kansan erityislaatuudesta homogeenisyydestä. Tämä ajatusperinne voidaan nähdä osana Suomen 1800-luvun kansakunnan rakentamisprosessia, jossa oletukset etnisestä sekä kulttuurisesta yhtenäisyydestä tuottivat aktiivisesti kansakunnan sosiaalista koheesiota (Keskinen ym. 2019, 3–4). Usko kansakunnan homogeenisyyteen rakentaa sekä luo oikeutusta sen tapaan olla olemassa ja toimia tietyllä tavalla, tietyssä ajassa ja paikassa. Tällaisilla kansallisilla uskomuksilla voidaan oikeuttaa asevelvollisuusarmeijan kaltaisia instituutioita, joiden avulla koetaan suojelevan kokemusta yhteisestä maasta, kulttuurista sekä perinnöstä. Uskomus kansan homogeenisyydestä on kuitenkin useimmiten kulttuurisesti rakentunut uskomus sekä seurausta kansakunnan rakentamisprosessin kaltaisesta keinotekoisesta yhteiskunnallisesta ja poliittisesta ilmiöstä, eikä niinkään kuvaus todellisuudesta (Keskinen ym. 2019, 3–4). Samanaikaisesti vaarana on vähemmistöryhmien jääminen suomalaisuuden ulkopuolelle. Historiallisesti kielivähemmistöjen, romanien ja saamelaisten kaltaisia ryhmiä onkin suljettu ulos suomalaisuudesta ja samalla on luotu kansalaisten arvopohjaista jaottelua. Tämä taas on synnyttänyt ulossuljetuille yhteisöille kokemuksia irrallisuudesta, kuulumattomuudesta sekä identiteetin puutteesta (Ahonen 2017, 20–22, 175–176).

Mikäli kulttuurisen ja etnisen homogeenisyyden oletetaan olevan se, mikä ylläpitää Suomessa ja muissa Pohjoismaissa korkealla tasolla olevaa sosiaalista koheesiota sekä yhteiskunnallista turvallisuutta, voidaan lisääntyvän maahanmuuton nähdä olevan sellainen tekijä, joka uhkaa tätä koheesiota lisäämällä kansan sisäisiä eroja (Keskinen ym. 2019, 3; Ryymin 2019, 21). Maahanmuuton kautta näennäisesti lisääntyvä yhteiskunnan heterogeenisuus ja sen mukanaan tuomat mahdolliset sosiaalista ja poliittista koheesiota uhkaavat tekijät ja ongelmat on puolestaan pyritty ratkaisemaan integroimalla ulkopuolelta tulevat ”toiset” osaksi laajempaa kollektiivia mahdollisimman tiiviisti (Keskinen ym. 2019, 7). Tämänkaltaisen ajattelumalli ja siitä seuraavat toimintatavat myös aktiivisesti ohjaavat tapamme ymmärtää yhteiskunnallisten ongelmien juurisyitä. Tästä seuraa helposti ajattelutapa, jonka mukaan ongelmana emme ole ”me” vaan ”toiset”, joiden myös oletetaan olevan niitä, joiden tulee tehdä kompromisseja olemassaolonsa suhteen. Oletus suomalaisen kansakunnan erityislaatuudesta homogeenisuudesta ja sen tuottamasta positiivisena pidetystä yhtenäisyydestä onkin osaltaan

luonut suomalaisuudesta kapean kategorian, johon kaikilla ei tunnu olevan pääsyä. Näin ollen se voidaan nähdä ulossulkemista tuottavana tekijänä.

Homogeenisyyden ja suomalaisuuden tuottamia yhteiskunnallisia myyttejä on syytä tarkastella kriittisesti myös Puolustusvoimien kontekstissa. Puolustusvoimilla on tietynlainen käsitys suomalaisuudesta, joka palvelee sen omia tarpeita tuottamalla kansalaisille muun muassa kokemusta korkeasta maanpuolustustahdosta ja isänmaallisuudesta. Näiden ajatusten kautta tuotetaan oikeutusta kaikkia suomalaisia miehiä velvoittavasta asevelvollisuudesta. Monien uskoessa, että Puolustusvoimien asepalvelus asettaa kaikki palvelukseen astuvat nuoret ”samalle viivalle”, on syytä pohtia, sisältääkö oletus ja tavoite yhdenvertaisuudesta kuitenkin jo itsessään jonkinasteisen vaatimuksen joukkion homogeenisyydestä. Mikäli kulttuurisen ja etnisen homogeenisyyden nähdään uhkaavan sosiaalista koheesiota modernissa yhteiskunnassa (vrt. Keskinen ym. 2019, 3; Ryymin 2019, 21), millaisia haasteita se aiheuttaa samanlaisuuteen perustuvassa mekaanisen solidaarisuuden yhteisössä? Puolustusvoimat nojaavat yhä usein nationalistiseen ja melko kapeaan käsitykseen suomalaisuudesta, jossa sitoudutaan kotiin, uskontoon ja isänmaahan (Jokinen 2000, 194–195). Tässä kontekstissa kodilla ja isänmaalla tarkoitetaan kuitenkin sijaintia Suomen rajojen sisäpuolella ja uskonnolla kristinuskoa. Instituution sisäistämät uskomukset saattavatkin kohdata haasteita heti, mikäli palvelusta suorittavan kokemus juurista, kodista tai isänmaasta ovat muualla kuin Suomessa. Myös uskontojen kirjon kasvaessa on syytä pohtia, asettavatko kristinuskon perinteet asepalveluksessa nuoria tasa-arvoiseen asemaan.

Nykynuorten kytkös Suomen sotien perintöön ja niiden tuottamaan ajatukseen suomalaisten yhtenäisyydestä ja puolustustahdosta on kokenut perustavanlaatuisen muutoksen myös yleisellä tasolla (Salasuo 2010, 191–192). Taustalla on nuorten kokemus yleisestä historiattomuudesta, mikä näkyy asepalveluksessa muun muassa siten, että maanpuolustukseen liittyvien merkityksien ja arvojen perustelu on murroksessa. (ks. myös Kallunki 2020, 253–256.) Tämä poikkeaa aiempien sukupolvien kokemuksista, jolloin sotien suuri kertomus on jatkunut asepalveluksessa siten, että ”oma korsi on kannettu kekoon” ja tämä on toiminut symbolisena kansakunnan uhririittinä. Muutos asenneilmapiirissä muovaa aktiivisesti varusmieskulttuuria ja luo haasteita asevelvollisten kollektiiviselle tajunnalle, sillä pirstaloituneet yksilölliset merkitykset nakertavat varusmiespalveluksen tuottamaa yhteisöllisyyttä. Tästä huolimatta varusmiespalveluksen suorittaminen on säilyttänyt normin aseman, sillä suurin osa nuorista miehistä pitää sen läpikäymistä itsestäänselvyyttenä ja tämän voidaankin nähdä osana suomalaisuuden kollektiivista tajuntaa. (ks. esim. Salasuo 2010, 192–194, 196; Kallunki 2020.)

2.2.2 Asepalvelus osana performoitua kansallisuutta

Kuten suomalaisuutta tuottavat sekä muovaavat myytit ja uskomukset, myös kansallisuutta voidaan tuottaa ja performoida yksilön sekä laajemman kollektiivin toimesta. Kirsti Lempiäinen (2002) puhuu *performatiivisesta kansallisuudesta*, jota tuotetaan aktiivisesti tekemisen ja toiston kautta. Lempiäinen keskittyy omassa tarkastelussaan sosiologian opetuskirjoihin, mutta performoitua kansallisuutta voidaan mielestäni hyödyntää myös Suomen Puolustusvoimien kaltaisen instituution tarkastelussa, jossa yksilöltä odotetaan tietynlaista, aseelliseen maanpuolustukseen sitoutuneen kansalaisen, toistettavaa performaatiota. Tämä performatiivinen suoritus siirtyy sukupolvelta toiselle ja sen voidaan nähdä olevan oleellinen osa suomalaisten miesten kansallisuuden toteutumista.

Ajatus performatiivisesta kansallisuudesta nojaa Judith Butlerin (2002) teoriaan performatiivisesta sukupuolesta, jota tuotetaan sosiaalisesti konstruoidusti tekemisen ja toiston kautta. Ruumiillista sukupuolta Butlerin mukaan ennen kaikkea esitetään, eli performoidaan erinäisin elein ja esityksin, joiden avulla myös ylläpidetään yhteiskunnan ymmärrystä fyysisestä, biologisesta usein vakinaistetusta, sukupuolesta. Kyse on kuitenkin kulttuurillisesti rakennetusta sosiaalisesta tuotteesta, jota kutsumme sukupuoleksi. (ks. esim. Butler 2002, 33, 173–174, 177, 180.) Sukupuolen lailla, myös kansallisuus voidaan nähdä kulttuurillisena tuotteena, joka perustuu toistettaviin arvopohjaisiin ideologisiin ajatuksiin esimerkiksi siitä, mitä on olla suomalainen ja mikä taas ei. (vrt. Kouri 2022.)

Performatiivinen kansallisuus on harvoin tietoista toimintaa, mutta se on kiinnittynyt tiukasti vallan diskursseihin ja hierarkioihin. Samanaikaisesti kansallisuuden ymmärtämisen tapaan kuuluu oletus sen pysyvyydestä, jolloin asiat järjestyvät yhteiskunnassa tietyllä tavalla koska näin oletetaan aina olleen. Ajattelutapa vaikeuttaa yhteisön kykyä nähdä kansallisuuden kategorian hierarkkista ja toiseuttavaa luonnetta, sillä vallitseva tila nähdään luonnollisena ja muuttumattomana, normina. Kansallisuuden olemassaolo tosin lakkaisi, mikäli kansalliseksi ymmärrettyjen tekojen suorittaminen, eli performaatio, lopetettaisiin. Samalla kun rakennetaan ja ylläpidetään kansallisuuden luonnollisena pidettyä kategoriaa, tuotetaan jaottelua ”meihin” ja ”muihin”, jossa toiseus on aina lähtöisin määrittelyä tekevästä subjektista. Kansallisuudesta helposti ulkopuolelle jäävät ryhmät kuten maahanmuuttajat saavat puolestaan kansallisuuden kategoriasta ulossulkevia piirteitä, jolloin myös kansallisuuden performaatio vaikeutuu tai muuttuu jopa mahdottomaksi. (Lempiäinen 2002, 19, 22–24.)

Suomalaisten miesten asevelvollisuus voidaan nähdä yhtenä performatiivisen kansallisuuden muotona, joka ylläpitää kulttuurillisia käsityksiä suomalaisuudesta, kansalaisuudesta ja sukupuolesta (ks. esim. Jokinen 2000; Ahlbäck 2012, 223–229). Asepalveluksen suorittaminen ja maanpuolustus ovatkin merkittäviä tekijöitä, kun tarkastellaan suomalaisten miesten käsitystä omasta identiteetistään ja kansallisuudestaan sekä ymmärrystä yhteisöllisistä arvoista ja yhteiskunnallisista tavoitteista (Häkkinen, Kaarkoski & Tilli 2020, 22; Salasuo 2020). Asevelvollisuuden performaation kautta tuotetaan useampaa samanaikaista hierarkkista jaottelua ”meihin” ja ”muihin”: 1) asevelvollisuuden alaisiksi kuuluvien mieskansalaisten sekä tähän kuulumattomien naiskansalaisten välillä, 2) varusmiespalveluksen suorittavien miesten sekä sen suorittamatta jättävien miesten välillä sekä lopuksi 3) suomalaisten ja ei-suomalaisten välillä.

Merav Perez (2018) huomasi tarkastellessaan asevelvollisuutta välttelevien israelilaisten asenteita ja kokemuksia, että asepalveluksen koettiin olevan eräänlainen portti täysivaltaiseen kansalaisuuteen (ks. myös Sasson-Levy 2008, 297). Sen suorittaminen paransi myös yksilön yhteiskunnallista asemaa sekä vahvisti hänen kokemustaan kansallisesta identiteetistä. Pakollisen asevelvollisuuden suorittaminen sisälsi israelilaisten keskuudessa myös vahvan odotuksen, jossa palvelus toimi sosiaalisen integraation ja tasa-arvon edistäjänä, tuomalla yhteen yksilöitä eri etnisistä, uskonnollisista ja sosioekonomisista taustoista. (Perez 2018, 133–134, 147.) Asepalveluksen voitiin kuitenkin nähdä myös uusintavan kansalaisuuden luokka-, etnistä ja sukupuolista hierarkkia jakamalla tietynlaisia sotilaallisia rooleja sekä tuottamalla kuulumattomuuden kokemuksia niiden yksilöiden kohdalla, jotka eivät syystä tai toisesta suorittaneet asepalvelusta (Burk 1995; Perez 2018 133–134). Halu kokea yhteenkuuluvuutta israelilaiseen kollektiiviin olikin yksi asevelvollisuutta vältelleiden katumista aiheuttavista tekijöistä ja moni koki jälkepäin häpeää päätöksestään (Perez 2018, 148).

Koulutus ja työmarkkinat voivat toimia yhteisöllisyyden kokemuksia yksilölle tuottavina tekijöinä, mutta oleellista olisi tarkastella suomalaisessa kontekstissa myös asepalveluksen roolia mahdollisena täysvaltaisen kansalaisuuden sekä laajemman yhteiskunnallisen yhteisöllisyyden tuottajana. Suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa nostetaan usein esiin koulutus- ja työmarkkinakansalaisuus oleelliseksi osaksi esimerkiksi maahanmuuttajien integrointia. Vaikutuksia uskotaan olevan myös hyvinvoinnille sekä yksilön identiteetin kehittymiselle, jota pääsy osaksi suomalaista yhteiskuntaa tuottaa. Ajatuksena taustalla on, että sisäistäessään mahdollisimman nopeasti uuden yhteiskunnan tavat toimia, yksilöt pääsevät ainakin hypoteettisesti lähemmäs suomalaista yhteisöä, eli kokemusta siitä, että laajemman

yhteisön kesken on jotain yhteisesti koettua ja jaettua. (Herranen & Kivijärvi 2009, 168.) Asevelvollisuuden ollessa merkityksellinen osa suomalaisuuden kokemusta, voidaan sen kautta tuottaa symbolista kokemusta kansalaisuudesta ja kuulumisesta yhteiskuntaan, jotka puolestaan ovat oleellisia yksilön kokonaisvaltaisen integroitumisprosessin kannalta. Tämän on osa yksilön kansallista performatiota, jonka avulla pyritään välttämään laajemman kollektiivin ulkopuolelle jäämistä (ks. Lempiäinen 2002).

Yhteiskuntatieteissä onkin James Burkin (1995) mukaan laiminlyöty tutkimusta, jossa kansalaisuus ymmärrettäisiin erityisesti yksilön yhteiskunnallisen aseman indikaattorina, eli nautimme muiden kansalaisten tunnustusta ja kunnioitusta osana yhteisöä. Hän korostaa asepalveluksen ja kansalaisuuden välistä suhdetta sekä niiden vaikutusta vähemmistöryhmien ja aseistakieltäytyjien yhteiskunnalliseen asemaan. Historiallisesti yksilöt, joita ei ole muutoin tunnustettu täysivaltaisiksi kansalaisiksi ovat pyrkineet parantamaan yhteiskunnallista asemaansa suorittamalla asepalveluksen. (Burk 1995, 504.) Kyse ei siis niinkään ole ollut halusta palvella armeijassa, vaan yhdenvertaisuuden sekä täysivaltaisen kansalaisuuden tavoittelemisesta (vrt. Perez 2018).

Yhdysvalloissa esimerkiksi afroamerikkalaiset ja naiset pyrkivät pitkään juuri asepalveluksen kautta myötävaikuttamaan omaan yhteiskunnalliseen asemaansa, sillä heitä on asevelvollisuudesta vapauttamisen verukkeella ulossuljettu monilta yhteiskunnan toiminnan osa-alueilta (Burk 1995, 511). Asepalveluksen ollessa suomalaisille miehille pakollista, sen suorittamisella tai suorittamatta jättämisellä voi olla vaikutusta ulkomaalaistaustaisten yksilöiden kokemuksiin omasta yhteiskunnallisesta asemasta sekä kuulumisen kokemuksiin osana suomalaista yhteisöä. Ulkomaalaistaustaiset suomalaiset kokivat asevelvollisuuden kansalaisuuteen sekä maassa asumiseen kuuluvana merkityksellisenä velvoitteena ja siihen suhtauduttiin pääasiassa myönteisesti. Asepalvelus vahvisti luottamusta Suomen puolustusjärjestelmään ja esiin nousivat myös positiiviset kokemukset armeijan yhteisöllisyydestä sekä yksilöllisestä kehittämisestä. Varusmiespalvelus säilytti tässäkin tarkastelussa normin asemansa ja se toimi palveluksen suorittamisen ensisijaisena vaihtoehtona. Tahto osallistua maanpuolustukseen ei ollut sidoksissa yksilön suomalaiseen taustaan, sukuhistoriaan tai isänmaallisuuteen. Kokemus kuulumisesta yhteisöön riitti maanpuolustustahdon ylläpitämiseen. (Kosonen, ym. 2023, 77, 95–96, 98, 102–103.) Tämän lisäksi tutkimuksessa on havaittu, että ulkosuomalaisille (*ulkomailla syntyneitä toisen polven siirtolaisia, joiden molemmat tai toinen vanhemmista suomalaisia*) ja etnisille vähemmistöille

asepalveluksen suorittaminen on tärkeä osa kansallisen identiteetin rakentumista ja suomalaisen identiteetin vahvistumista (Kenola-Krusberg 2012, 108).

2.3 Tasa-arvo, sukupuoli ja asevelvollisuus

Tasa-arvo on totuttu mieltämään suomalaiseksi arvoksi, jonka yhteiskunnallisessa toteutumisessa Suomi nähdään edelläkävijänä (Kantola, Koskinen Sandberg & Ylöstalo 2020, 6). Tämän seurauksena tasa-arvon toteutuminen suomalaisessa yhteiskunnassa otetaan helposti itsestäänselvytenä, jolloin sen toteutumisen puutteisiin on vaikeampi puuttua. Suomen Puolustusvoimia saatetaan kutsua samanaikaisesti Suomen tasa-arvoisimmaksi ja epätasa-arvoisimmaksi paikaksi. Tasa-arvoistavana tekijänä pidetään sitä, että se antaa palveluksen aloittaville varusmiehille yhdenvertaiset lähtökohdat näiden siviilielämästä riippumatta. Epätasa-arvoisena pidetään puolestaan sitä, että suomalainen asevelvollisuus koskettaa vain mieskansalaisia. Ajatusta Puolustusvoimista tasa-arvoisena, kaikkia varusmiehiä samoin kohtelevana instituutiona on kuitenkin syytä tarkastella kriittisesti. Yhtenä esimerkkinä tasa-arvon toteutumisen epäonnistumisesta voidaan pitää esimerkiksi naisvarusmiehiin toistuvasti kohdistuvaa epäasiallista käytöstä (ks. esim. Tölli 2018; Yle 2024). Myös muiden vähemmistöjen on havaittu kokevan palveluksessaan syrjintää (Leinonen ym. 2018, 10–14).

Lähestyn tasa-arvon toteutumisen haasteita Puolustusvoimissa asevelvollisten kollektiivisen tajunnan kautta. Tuon esiin sitä, miten tajunta on sisäistänyt hegemonisen maskuliinisuuden mukaisen sotilaan ideaalin (ks. esim. Jokinen 2000; Ahlbäck 2012, 223–229; Kouri 2020), jonka seurauksena syntyy ulossulkemisen mekanismeja, mitkä vaikeuttavat yksilöiden pääsyä osaksi asevelvollisten kollektiivista tajuntaa tai jopa sulkevat nämä kokonaan sen ulkopuolelle. Yksilöt, erityisesti palveluksen vähemmistöt, pyrkivätkin tämän seurauksena tekemään myönnytyksiä mahtuakseen tajunnan ideaaleihin sekä sen muodostamaan samanlaisuuden muottiin (vrt. esim. Kouri 2022; Burk 1995; Lempiäinen 2002). Pohdin tässä luvussa kriittisesti myös sitä, voiko nykyaikainen tasa-arvo-ajattelu ylipäättään mukautua mekaanisen solidaarisuuden koodaaman asevelvollisuusarmeijan sisälle.

2.3.1 Puolustusvoimat ja suomalaiset tasa-arvomyytit

Suomessa tasa-arvo on pitkään totuttu näkemään jo saavutettuna asiana sekä suomalaisen yhteiskunnan ainutlaatuisena ominaispiirteenä. Mielikuvat Suomesta ”tasa-arvon mallimaana” ovat juurtuneet osaksi kansakunnan yhteistä narratiivia, jossa Suomen erityisyys ja edelläkävijyys maailmanlaajuisessa tasa-arvokehityksessä nostetaan vuodesta toiseen esiin

erinäisissä yhteyksissä. Tasa-arvokeskusteluissa vedotaan usein Suomen historialliseen kehitykseen, kansainvälisiin vertailuihin sekä suomalaisen kansallisen identiteetin erityisyyteen – tai sen oletukseen. Suomalaisissa keskusteluissa tasa-arvosta luotetaankin usein edellä mainittujen kaltaisten tekijöiden vievän meitä kansakuntana lineaarisesti kohti tasa-arvoisempaa suomalaista yhteiskuntaa. Tällöin kuitenkin helposti lakaistaan osa tasa-arvoa uhkaavista ongelmista maton alle ja niiden olemassaoloa häivytetään aktiivisesti (ks. esim. Julkunen 2010; Holli 2012; Kantola, Koskinen Sandberg & Ylöstalo 2020, 241).

Tasa-arvo on kontekstisidonnainen kokonaisuus, joka muodostuu aina tietynlaisessa ajassa ja paikassa, osana muuta yhteiskuntaa. Paikantuneet tavat ymmärtää tasa-arvoa muovaavat niin yhteiskunnan rakenteita, toimijoiden tapaa olla osana kyseistä yhteiskuntaa kuin myös kykyä nähdä tasa-arvoon liittyvät yhteiskunnalliset muutokset ylipäänsä mahdollisina tai tarpeellisina. (Nousiainen 2012, 31; Holli 2012, 74–75, 77, 95.) Tasa-arvo ei käsitteenä elä tyhjiössä, irrallisena muista yhteiskunnan toimijoista, vaan se on jatkuvan muutoksen, muovailun ja poliittisen kamppailun kohteena. Tasa-arvo saa politiikassa helposti välineellisen arvon, jolloin sen merkityksiä voidaan tarvittaessa supistaa tai laajentaa palvelemaan tietynlaisia tarkoituksia ja tavoitteita (Lombardo, Meier & Verloo 2017, 6). Tasa-arvokeskustelun ongelmaksi muodostuu toisinaan se, että mikäli tasa-arvolla voidaan tilannesidonnaisesti tarkoittaa lähes mitä tahansa, se jää helposti tyhjäksi symboliseksi kuoreksi.

Suomalaista tasa-arvokäsitystä ja sen yhteiskunnallisia vaikutuksia onkin kyettävä tarkastelemaan kriittisemmin 2020-luvulla. (ks. esim. Kantola, Nousiainen & Saari 2012, 12–13; Kantola, Koskinen Sandberg & Ylöstalo 2020, 6–7.) Yhdeksi tasa-arvoajattelun tarkastelun areenaksi voidaan nostaa suomalainen asevelvollisuus. Virtahepona huoneessa tässä kontekstissa tasa-arvosta puhuttaessa on pakollinen asevelvollisuus, joka koskettaa vain mieskansalaisia. Turvallisuus on tällöin väkisinkin sukupuolittuneesti ylläpidettyä, eikä kohtele kansalaisia tasa-arvoisella tavalla. Tästä huolimatta asevelvollisuutta ei tule ajatella miehiin kohdistuvana syrjintänä, sen ollessa miesten luoma ja ylläpitämä tapa järjestää kansallista turvallisuutta (Honkasalo 2012, 103; Ahlbäck 2012). Viime vuosina onkin nostettu aktiivisesti esiin kansalaispalveluksen mahdollisuutta, jolloin maanpuolustusvelvollisuus jakautuisi tasaisemmin kaikkien kansalaisten kesken. (Hart & Tallberg 2020, 128–129.)

Puolustusvoimat korostaa kuitenkin sitoutuvansa instituutiona edistämään omilla toimillaan ja periaatteillaan miesten ja naisten välistä tasa-arvoa sekä yhdenvertaisuutta. Tavoitteena on taata kaikille tasapuolinen palvelusympäristö, jossa syrjintää, häirintää tai kiusaamista ei esiinny.

Vastuu yhdenvertaisuuden toteutumisesta veloitetaan koko Puolustusvoimien henkilöstölle, niin työntekijöille kuin varusmiehillekin. Puolustusvoimat kertoo virallisilla sivuillaan myös tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustoiminnan aktiivisesta seuraamisesta sekä useiden yhdenvertaisuutta koskevien tutkimuksien toteuttamisesta 2000-luvulla. Puolustusvoimien mukaan tasa-arvoinen palvelusympäristö on jokaisen perusoikeus. (Puolustusvoimat 2024c.) Tästä huolimatta tutkimustulokset osoittavat, että sukupuoli, etninen tausta ja ikä vaikuttavat muun muassa syrjinnän kokemukseen Puolustusvoimien koulutustoiminnassa. Naiset ja muut kuin suomalaistaustaiset miehet sekä erityisesti romani- ja saamelastaustaiset olivat kokeneet syrjintää asepalveluksessa muita enemmän (Leinonen ym. 2018, 10–14).

Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta on pyritty edistämään Puolustusvoimissa 2000-luvulla erilaisin suunnitelmin ja kampanjoin. Ongelmallista on suunnitelmien vieminen käytäntöön. Haasteelliseksi muodostuu erityisesti se, että suunnitelmat ja niiden perusteella laaditut yhteisöä velvoittavat ohjeistukset perustuvat pääasiassa kieltoihin – syrjintä ja häirintä on niiden mukaan kiellettyä. Mikäli kuitenkin teon syrjintää tuottava voima on vaikeaa osoittaa, kuten usein on, muuttuu siihen puuttuminen lähes mahdottomaksi. (Jukarainen & Terävä 2010, 11.) Ohjeistukset ovat helposti hampaattomia ja niiden toimeenpaneva voima jää käytännössä puutteelliseksi. Tasa-arvoisen palvelusympäristön toteutuminen jääkin herkästi palvelusta suorittavien omalle vastuulle, jolloin korostuu se kuinka helppoa tai vastaavasti vaikeaa epäkohdista ilmoittaminen on ylemmille tahoille. Tätä saattaa vaikeuttaa myös, mikäli varusmiesten palveluksen yhteisöllisyys perustuu voimakkaasti kokemukseen samanlaisuudesta ja asevelvollisten kollektiivinen tajunta vahvistaa omalla tavallaan yksilöiden kokemusta yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvoisuudesta, vaikka se ei perustuisikaan todellisuuteen. Tällaisessa ympäristössä erilaisuutta ja siihen liittyviä eriarvoisia palveluskokemuksia saattaa olla haastavaa tuoda esiin.

Yhtenä yhdenvertaisuuden edistämisen esimerkkinä voidaan nostaa Puolustusvoimien ”*Eri tausta, sama tahti – monimuotoisuus Puolustusvoimissa*” -ohjeistus (2013), koskien asepalvelusta suorittavien varusmiesten joukon moninaistuvia taustoja. Opetusmateriaali tuotettiin osana YES – Yhdenvertaisuus Etusijalle -hanketta, jonka tavoitteena oli edistää yksilöiden syrjimättömyyttä sekä yhdenvertaisia mahdollisuuksia. Puolustusvoimat nostivat ohjeistuksessa esiin maahanmuuton olevan yksi 2000-luvun suurimmista muutoksista suomalaisessa asepalveluksessa, mikä tulee huomioida myös Puolustusvoimien tulevaisuuden toimintaympäristön kehityksessä. Materiaaleissa puhutaan ”monimuotoisuusjohtamisesta” varusmiespalveluksessa ja sen sisällöissä huomioidaan mainitsemalla ulkosuomalaiset,

kaksoiskansalaisuuden omaavat, kielivähemmistöt, maahanmuuttajataustaiset, uskonto, sukupuoli, ikä ja perhetilanne, seksuaalinen suuntautuminen sekä terveydentila. (Puolustusvoimat 2013.) Vaikka edellä lueteltuihin asioihin ei kyseisissä materiaaleissa mennä erityisen syvällisesti, niissä on pyritty tuomaan esiin palvelukseen astuvien varusmiesten keskinäistä erilaisuutta, joka tulisi ottaa huomioon palveluksen järjestämisessä.

Tämän tutkielman kannalta mielenkiintoiseksi ristiriidaksi muodostuu se, miten nykyaikainen tasa-arvo-ajattelu mukautuu mekaanisen solidaarisuuden asevelvollisuusarmeijan sisälle. Virallisissa ulostuloissaan ja ohjelmissaan Puolustusvoimat sitoutuvat tuottamaan tasa-arvoiset olosuhteet asepalvelukseen astuville varusmiehille, mutta tästä huolimatta yksilöiden palveluskokemuksissa on toistuvasti eroja, joihin tuntuu vaikuttavan heidän vähemmistöasemansa yhteisössä, oli kyse sitten sukupuolesta tai etnisestä taustasta (vrt. esim. Leinonen ym. 2018, Kouri 2022; Tölli 2018). Kuten luvussa 2.2.1 tuotiin esiin, Puolustusvoimien pyrkimys yhdenvertaiseen palvelukseen vaikuttaa sisältävän jonkinlaisen vaatimuksen joukon samanlaisuudesta, mikä menee yhteen mekaanisen solidaarisuuden yhteisön kokemukseen sen jäsenten välisestä homogeenisuudesta. Palvelukseen astuvat vähemmistöt luovat painetta lisäämällä yhteisön sisäistä moninaisuutta, mikä synnyttää myös haasteita yhdenvertaisuuden saavuttamisen suhteen. Voidaanko tasa-arvoa siinä muodossa missä se ymmärretään modernissa yhteiskunnassa saavuttaa asevelvollisuusarmeijassa, mikäli se säilyy sen nykyisessä mekaanisen solidaarisuuden muodossa? Mekaanisen solidaarisuuden sosiaalisen koheesion perustuessa yhteisön homogeenisyyteen, se ei ole joutunut etsimään ratkaisuja erilaisuuden aiheuttamiin epätasa-arvon ongelmiin (Durkheim 1990, 345).

2.3.2 Maskuliinisuus velvoittaa: suomalainen mies ja asevelvollisuus

”Mitä armeijassa pojille tehdään”? Tätä kysyi miesten väkivaltaisuutta ja sen eri ulottuvuuksia laajasti tutkinut Arto Jokinen (2000, 126) teoksessaan *Panssaroitu maskuliinisuus*. Armeija muovaa perustavalla tavalla suomalaisen miehen suhtautumistapaa väkivaltaan liittämällä sen avoimesti ja yhteiskunnallisesti hyväksyttävällä tavalla osaksi mieheyttä. Armeija sekä sodankäynti ovatkin historiallisesti olleet lähes poikkeuksetta miesten aluetta, josta naiset on suljettu ulkopuolelle. Vaikka armeijaan mennessään nuoret miehet asetetaan osaksi väkivaltakoneistoa, jonka voidaan nähdä sisältävän myös aggressiivisen maskuliinisuuden omaksumisen osana sotiluutta, koetaan tämä yhteiskunnassa usein ikään kuin miesten luonnollisena ja hyväksyttävänä aikuistumisriittinä. Tapana on ollut ajatella, että armeijan käydessään pojat siirtyvät lapsuudesta kohti aikuisuutta, mieheyttä, ja sotilaan saappaisiin

astuessaan mies toteuttaa maskuliinista perintöään, kuten aiempien sukupolvien miehet ennen häntä. (mt., 127, 131.) Tekeekö armeija pojista miehiä ja jos tekee, *millaisia* miehiä heistä tulee?

Sukupuolentutkimuksessa ja sosiologian tutkimuksessa on helposti sivuutettu maskuliinisuus sekä sen hierarkkisesti järjestynyt kirjo, joka muovaa miesten sosiaalista todellisuutta. Huomiota tulisi tutkimuksissa pyrkiä kiinnittämään myös sukupuolten kategorioiden sisälle, eikä vain kaksijakoisesti niiden välille (Carrigan, Connell & Lee 1985, 551–552). Esimerkiksi armeijaympäristö tuottaa toiminnallaan erilaisia maskuliinisuuden muotoja. Tarkastelemalla Puolustusvoimia voidaan tuottaa työkaluja, joiden avulla voidaan paremmin ymmärtää sukupuolen erilaisia tapoja toimia armeijan kaltaisen instituution sisällä sekä sitä, miten tämä ylläpitää tietynlaista sukupuolihierarkiaa myös laajemmin yhteiskunnassa. (ks. esim. Connell 2005a; Connell & Messerschmidt 2005; Sasson-Levy 2008; Basham, Belkin & Gifkins 2015.)

Suomessa Puolustusvoimia tutkittaessa helposti joko sivuutetaan sukupuoli kokonaan tai keskitytään vähemmistöasemassa oleviin kuten naisiin, jättäen mieheyden sisäinen moninaisuus ja maskuliinisuus huomiotta. Sukupuolentutkimuksessa yleisesti maskuliinisuus saatetaan niputtaa yhdeksi homogeeniseksi massaksi, jonka tavoitteena on tukea yhteiskunnan patriarkaalisia rakenteita. Toimijoina tässä prosessissa ovat kaikki miehet, jotka hyötyvät patriarkalisesta yhteiskunnasta naisten kustannuksella. (Carrigan ym. 1985, 552; Sasson-Levy 2008, 296–297.) Miehet eivät kuitenkaan ole keskenään samanarvoisia patriarkalisessa mielessä, ja he hyötyvät siitä eri tavoin. Maskuliinisuuden ja siihen liittyvien yhteiskunnallisten ihanteiden sekä odotusten muodostamat miehiä koskevat vaatimukset ovat osalle miehistä mahdottomia saavuttaa tai ne pakottavat miehiä käyttäytymään sosiaalisten roolien mukaan, jotka eivät tule heille luonnostaan. Esimerkkinä voidaan nostaa oletus, että suomalaiset miehet suorittavat ensisijaisesti juuri *asepalveluksen*. (ks. esim. Connell 2005a, 70, 79, 85.)

Carrigan ja kumppanit (1985) lähestyvät maskuliinisuuden hierarkkista valtajärjestelmää *hegemonisen maskuliinisuuden* käsitteen avulla. Käsite siirtää huomion miesten yhtenäisestä sukupuolikategoriasta ja sen tarjoamasta yksittäisestä ”miesroolista” kohti maskuliinisuuksien laajaa kirjoa, jossa tietynlaisia miehiä ja ryhmiä pidetään vähemmän ihanteellisina patriarkalisen yhteiskunnan näkökulmasta. Kyse on sukupuolijärjestyksestä, jossa myös naiset ovat osa tätä valtajärjestelmää. Samassa kulttuurisessa tai institutionaalisessa ympäristössä syntyy keskenään erilaisia maskuliinisuuksia, joiden keskinäiset suhteet tuottavat jännitteitä. Maskuliinisuus voidaan nähdä yhtenä sosiaalisten suhteiden rakenteena ja ennen kaikkea kulttuurisena tuotteena, johon liittyy paljon hierarkiaa ja valtakamppailua hegemonisen

maskuliinisuuden sekä alisteisten maskuliinisuuksien välillä. Kyse ei ole staattisesta rakenteesta, vaan se muuttuu ajassa ja paikassa valtakamppailujen seurauksena. Kunkin yhteiskunnan muodostama hegemoninen maskuliinisuus ilmentää juuri sen hetken hyväksyttyä ihanteellista ja normittunutta maskuliinisuuden muotoa, joka takaa patriarkaalisen yhteiskunnan säilymisen. (Carrigan ym. 1985, 587–594; Connell 2005a, 36–37, 68, 76–77.)

Maskuliinisuuden hierarkiassa miessukupuolen lävistävät erilaiset kategoriset piirteet kuten seksuaalisuus, luokka, rotu ja uskonnollisuus, luoden maskuliinisuuksia, jotka asettavat miehiä erilaisiin aseisiin yhteiskunnassa ja vaikuttavat siihen, miten maskuliinisuutta koetaan ja ilmaistaan (Carrigan ym. 1985, 590). Länsimaiseen hegemonisen maskuliinisuuden miesihanteeseen kuuluu muun muassa heteroseksuaalisuus, valkoisuus, voima, menestys ja tunteiden hallinta. Väkivaltaisuus puolestaan voidaan nähdä instrumenttina, jonka avulla tätä ideaalia tavoitellaan. (Jokinen 2000, 217.) Suomen kontekstissa asevelvollisuus tarjoaa paikan, jossa väkivaltaisuutta voidaan harjoitella yhteiskunnallisesti hyväksytysti ja armeija onkin väkivaltaisuudessaan yksi tärkeimmistä tekijöistä hegemonisen maskuliinisuuden määrittelyssä länsimaisessa kulttuurissa (Connell 2005a, 213). Hegemonisen maskuliinisuuden ihanteesta poikkeavia maskuliinisuuden muotoja ovat esimerkiksi homoseksuaalisuus sekä etniseen vähemmistöön kuuluminen. Asevelvollisuudesta puhuttaessa voidaan ihanteesta poikkeamisena pitää asepalveluksen suorittamatta jättämistä. Yksilön maskuliinisuuden uskotaan vaikuttavan tämän käyttäytymiseen; homoseksuaalisuuden saatetaan ajatella esimerkiksi heikentävän yksilön kykyä toimia sotilaana, vaikka taustalla olisi ennemmin yhteiskunnan kulttuuristen rakenteiden kamppailua asevoimien tietynlaisen maskuliinisuuden koheesion säilyttämisestä. (Connell 2005a, 67, 73.)

Yhteiskunnallinen keskustelu mieheydestä ja maskuliinisuudesta ylläpitää niiden olemassaoloa tietynlaisena, estäen laajempia sukupuoliuudistuksia. Esteenä toimii yleisesti usein hyväksytty ajatus siitä, että miehet tulevat aina olemaan tietynlaisia (*”boys will be boys”*), normalisoiden väkivallan, seksismin, raiskauksen ja sodankäynnin kaltaisia asioita osaksi miesten biologisena näyttäytyvää luontoa, vaikka tämä olisikin kiistettävissä. (Connell 2005b, 1811; Connell 2005a 45, 47.) Tästä huolimatta kaikki miehet hyötyvät jossain määrin miesten ylivallan institutionalisoitumisesta, mikä saa monet ylläpitämään sitä (Carrigan ym. 1985, 592). Tämä näkyy esimerkiksi korkeana asevelvollisuuden kannattamisena (Honkasalo 2012, 103–104).

Yhtenä hegemonista maskuliinisuutta määrittävänä piirteenä ja maskuliinisuutta rakentavana tekijänä voidaan pitää sukupuolittunutta työnjakoa, jossa työtehtävät leimataan sosiaalisesti

joko miesten tai naisten työksi määrittelemällä usein työtehtävien maskuliinista luonnetta. Maskuliinisuutta työnä pidetään usein töitä, jotka edellyttävät raskasta ruumiillista työtä tai asettavat tekijänsä vaaratilanteisiin laiminlyömällä tämän terveyttä. Armeijaympäristö sekä sotilaana toimiminen soveltuvat luonteeltaan maskuliiniseksi luokiteltaviin työtehtäviin, sillä ne asettavat yksilön terveyden toistuvasti vaaraan fyysisten ja henkisten ääriolosuhteiden seurauksena. Myös kuolema ja tappaminen ovat jatkuvasti läsnä sodankäynnissä. Sukupuolittunut työnjako ja siihen liittyvät jännitteet puolestaan ylläpitävät sukupuolijärjestystä sekä tiukkaraamista kuvaa siitä, ”mitä on olla mies”. (Carrigan ym. 1985, 591, 594; Connell 2005b, 1808–1809.)

Asepalveluksen suorittaminen voidaan nähdä oleellisena osana suomalaisen hegemonisen maskuliinisuuden narratiivia. Kuten jo luvussa 2.2.2 suomalaisuudesta sekä sen performatiivisuudesta puhuttaessa, myös asepalvelus muovaa oleellisella tavalla sitä yhteiskunnallista kulttuurista käsitystä, millaista on hegemonian mukainen ”oikeanlainen” mieheys ja millaisia maskuliiniseksi luokiteltavia tekoja tältä mieheydeltä odotetaan (ks. esim. Jokinen 2000; Ahlbäck 2012, 223–229; Kosonen, Puustinen & Tallberg 2019, 310). Nämä odotukset ovat osa historiallista kulttuurista jatkumoa, joka siirtyy ylisukupolvisena perintönä isältä pojalle (Salasuo 2020). Myös Puolustusvoimat tuottavat sotilaallisen diskurssin kautta kokemusta siitä, että juuri asepalvelus on kaikkia suomalaisia miehiä yhdistävä kokemus, joka samanaikaisesti toimii miehiä kasvattavana laitoksena, joka muovaa aktiivisesti heidän maskuliinisuuttaan ”oikeaan suuntaan” (Jokinen 2000, 189).

Varusmiespalveluksen ollessa suomalaisille miehille oletus, sen suorittamatta jättäminen ja korvaaminen siviilipalveluksella vaatii yksilöltä aktiivisemmän subjektiivisen päätöksenteon, kuin sen suorittaminen ”muiden ikäluokan miesten tavoin”. Valintaan liittyy paljon yhteiskunnallisia jännitteitä ja tämä luo omanlaistaan kahtiajakoa suomalaisten miesten välille. Suomalaisen hegemonisen maskuliinisuuden marginaaliin jäävät ne miehet, jotka päättävät olla suorittamatta asepalvelusta tai joita ei katsota palveluskelpoisiksi. Vaikka yksilö itse ei kokisi painetta, saattaa yhteiskunta tuottaa painostusta kulttuuristen mieheyden odotusten kautta. (Kallunki 2020, 248–249, 254; ks. myös Kosonen ym. 2019.) Siviilipalveluksen valinnoita sekä reservistä eronneita suomalaisia miehiä tutkineet Kosonen ja kumppanit (2019, 309–310) havaitsivat, että voimakas ulkoinen paine suorittaa asepalvelus loi kokemusta stigmatisoitumisesta ja tämän seurauksena miehet muun muassa pyrkivät välttelemään maanpuolustukseen liittyvää keskustelua.

Ymmärtääksemme maskuliinisuuteen liittyviä laajempia yhteiskunnallisia ongelmia, tulee tarkastella niitä sukupuolittuneita paikkoja, kuten asepalvelusta, jossa käsityksiä mieheydestä ja maskuliinisuudesta uusinnetaan. Kuten kävi jo ilmi, hegemoninen maskuliinisuus ei ole staattinen rakenne, mikä jättää tilaa myös muutokselle. Tämä tosin edellyttää, että ne yhteiskunnan elimet, jotka tuottavat mieheyden ja maskuliinisuuden hegemonista ihannetta – kuten Puolustusvoimat – alkavat asettamaan uudenlaisia odotuksia. (Connell 2005a, 23, 71.)

2.3.3 Sotilaan ideaali osana asevelvollisten kollektiivista tajuntaa

Noin 98 prosenttia Suomen Puolustusvoimien reservistä on miehiä (Puolustusvoimat 2024a; Puolustusvoimat 2023). Varusmiespalvelus kokoakin yhteiskunnallisesti merkittäväällä tavalla suomalaiset miehet yhteen paikkaan. Tulee kuitenkin muistaa, ettei palvelusta suorittavilla ole tässä yhteydessä muuta vaihtoehtoa, kuin toimia tiiviinä osana miehistä yhteisöä. Armeijan yksilölle luomat poikkeukselliset olot tuottavat erityisen suotuisat puitteet yhteishengelle, jossa ryhmäytymistä sekä sen sisäistä erityistä kiintymystä edistää juuri olosuhteiden pakollisuus, eli miesten yleinen asevelvollisuus (Jokinen 2000, 164; Goffman 1969).

Asepalvelusta voidaan sen ylikorostuneen miehisyiden vuoksi pitää eräänlaisena homososiaalisuuden kukoistuksen ilmentymänä. Homososiaalisuus kuvaa miesten välisiä tiiviitä sosiaalisia siteitä ja sen avulla voidaan havainnollistaa tapaa, jolla hegemoninen maskuliinisuus ylläpitää itseään yhteiskunnassa. Homososiaalinen halu voidaan nähdä miesten haluna työskennellä ja muodostaa ihmissuhteita ennen kaikkea muiden miesten kanssa. Tiiviiden ja laajojen miesverkostojen avulla puolustetaan miesten etuoikeutettua asemaa yhteiskunnassa. Tämä luo tiivistä yhteisöllisyyttä miesten välille. Homososiaalisuudessa korostuu kuitenkin myös yhteisön tarve korostaa heteroseksuaalisuutta esimerkiksi homofobian ja misogynian kautta. (Hammarén & Johansson 2014, 1–2, 6; Jokinen 2000, 222.)

Asepalveluksessa maskuliinisuus korostuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, erityisesti sotilasslangissa, joka heijastaa hegemonisen maskuliinisuuden värittämiä homososiaalisuudelle ominaisia näkemyksiä väkivallasta, naisista, seksuaalisuudesta, rodusta sekä miehisydestä. Kielellisen ilmaisun kautta tuotetaan todellisuutta, jossa esimerkiksi sotilaan ideaali sitoutuu hegemonisen maskuliinisuuden ihanteisiin. Samalla kielenkäytön kautta tuotetaan yhteisöllisyyttä varusmiesyhteisössä. (ks. esim. Jokinen 2000, 142–143, 163.) Sanonnat sekä näkemykset siirtyvät käyttäjiensä mukana palveluksesta reserviin ja niiden käyttö saattaa jatkua läpi elämän. Tämä on yksi esimerkki siitä, miten asevelvollisten kollektiivinen tajunta jatkaa

vaikutustaan yksilöissä kotiutumisen jälkeenkin. Siviilimaailmassa kollektiivisen tajunnan ulkopuoliset, eli ne, jotka eivät ole suorittaneet asepalvelusta jäävät tämän symbolisen kielen ulkopuolelle, kun taas asepalveluksen suorittaneiden yhteisöllisyys saattaa vahvistua jopa eri sukupolvien välillä. Sotilasslangin avulla tuotetaan toiseuttavaa ”me” ja ”ne” -ajattelua, jossa ”me”-kategoriaan lukeutuvat asepalveluksen suorittaneet suomalaiset miehet ja ”ne”-kategoriaan kuuluvat asepalveluksen suorittamatta jättäneet, kuten sivarit sekä naiset, joiden oletetaan lähes aina kuuluvan tähän kategoriaan, vaikka he olisivatkin suorittaneet palveluksen (Jokinen 2000, 147). Toiseuttava kieli ja sen luoma homososiaalinen kulttuuri vaikeuttavat naisten asemaa ja kokemusta yhteisöllisyydestä asepalveluksessa.

Asepalveluksessa tavoitteena on kouluttaa ja muovata varusmiehestä sotilaan ideaaliin mahdollisimman hyvin soveltuva toimija. Ideaaliin kuuluu sekä virallisia, että epävirallisia osaluueita. Viralliseen ideaaliin lukeutuu yksilön kyky noudattaa kyseenalaistamatta sotilaskuria, kyky nähdä itsensä osana ryhmää ja ryhmä osana laajempaa armeijan koneistoa, toisin sanoen yksilöllisyysajattelun unohtaminen. Näiden lisäksi yksilöltä odotetaan hyvää fyysistä toimintakykyä, tunteiden hallintaa, itsekuria sekä virallisen sotilaskielen käyttämistä ja ymmärtämistä. Sotiluuden äärimuotoisimpana vaatimuksena voidaan nähdä yksilön kyky tarpeen tullen tappaa. Epävirallisesti sotilaan ideaaliin kuuluu myös esimerkiksi maskuliiniseksi luonnehdittavat piirteet sekä sotilasslangin kaltainen homososiaalinen kielenkäyttö, jota värittää usein heteroseksismi sekä rasismi. Kiteytettynä sotilaan tulee olla rationaalinen ja tunteensa hallitseva osa sotakoneistoa. (Jokinen 2000, 165–166, 174–176; Lindqvist 2024; Sasson-Levy 2008.) Vaikka edellä mainituilla piirteillä kuvataan ”sotilaan ideaalia”, kyse on ennen kaikkea mieheyden kapeasta ihanteesta. Asevelvollisten kollektiivinen tajunta ylläpitää näitä ihanteita, jolloin niiden haastaminen yhteisössä on haastavaa.

Kourin (2020) mukaan nainen on sotilaana yhä erikoisuus, jonka tulee kyetä perustelemaan oma olemassaolonsa armeijassa sekä kykeneväisyytensä toimia sotilaana miesten veroisesti. Sotilaan ideaalina on siis selkeästi yhä mies. Sota ja sotilaana oleminen ovat perinteisesti nähty miesten reviiirinä, jonka seurauksena maskuliinisissa tiloissa toimivat naiset joutuvat jatkuvasti kamppailemaan stereotyyppisiä oletuksia vastaan. Naisen hakeutuessa asepalvelukseen tai sotilaan ammattiin, hän toimii sekä naissukupuoleen että maskuliiniseen sotiluuteen liitettäviä normeja vastaan. Naisten oletetaan fyysisyyden lisäksi pärjäävän miehiä huonommin muun muassa kilpailua ja henkistä lujuttua vaativissa tilanteissa. (Eagly 2007; Goldstein 2001.) Heidän tuleekin suoriutua annetuista tehtävistä miespuolisia vertaisiaan paremmin (Jokinen 2000, 218). Vaikka Puolustusvoimat korostavat toiminnassaan sukupuolineutraaliutta, naisten

ulossulkemista tapahtuu yhä paljon epävirallisen toiminnan ja kommunikoinnin kautta. Asevelvollisuuden ulottuminen vain miespuolisiin suomalaisiin osaltaan ylläpitää ja vahvistaa maanpuolustuksen voimakasta sukupuolittuneisuutta ja segregatiota. (Kouri 2020, 140–147.)

Kuten luvussa 2.1 tuotiin esiin, totaalinen laitos riistää yksilöltä tämän minuuden ja tuottaa yksilölle uudenlaisen tavan tuottaa, ymmärtää ja kokea itseään osana sotilasyhteisöä (Goffman 1969). Tämä synnyttää siviiliyhteiskunnasta poikkeavan kollektiivisen tajunnan, jota olen tässä tutkielmassa nimittänyt asevelvollisten kollektiiviseksi tajunnaksi. Minuuden riisto prosessina ja asevelvollisten kollektiivinen tajunta voidaan nähdä sukupuolittuneina ilmiöinä, sillä ne koskettavat mies- ja naisvarusmiehiä eri tavoin. Sopeutuakseen miesvaltaiseen sotilasyhteisöön naissotilaat voivat pyrkiä häivyttämään tai jopa hävittämään feminiinisiä piirteitään ylläpitääkseen ammatillista uskottavuuttaan. Heidän tulee omaksua hegemonisen maskuliinisuuden tuottamat mallit ja tuoda niitä esiin käytöksessään (Jokinen 2000, 218). Sotilaan maskuliiniseen ideaaliin päästäkseen naissotilaat voivat pyrkiä miesten tavoin korostamaan maskuliinisuuttaan ja piilottamaan omaa todellista sukupuoltaan. Käytännössä tämä saattaa näyttäytyä seksistisenä käytöksenä, tietynlaisena puhetapana sekä aktiivisena eron rakentamisena muihin naisiin. (Kouri 2017, 101–102; Kouri 2018, 9–22; Tölli 2018, 111–113.) Suurin mahdollinen kehu sotilasnaiselle onkin olla ”yksi jätkistä” miesten hallitsemassa kulttuurissa (Haaland 2012, 65). Käytöksellä haetaan oikeutusta kuulua joukkoon, yhteisöllisyyttä sekä täysvaltaista jäsenyyttä asevelvollisten kollektiivisesta tajunnasta.

Asepalveluksen suoritettuaankin nainen päätyy marginaaliseen asemaan hegemonisen maskuliinisuuden värittämässä hierarkiassa (Jokinen 2000, 211). Leinonen ja kollegat (2017, 64) nostavat tutkimuksessaan hyvän huomion varusnaisten ja -miesten tasa-arvon toteutumisesta Puolustusvoimissa: mikäli sukupuolta käsitellään asepalveluksessa vain siten, että naisten oletetaan integroituvan miesvaltaiseen organisaatioon ja miesten mahtuvan hyvin tiukkaan mieheyden kategoriaan, on tärkeää pohtia mitä integraatiolla ylipäätään tarkoitetaan sekä sitä, kuuluuko tähän vain naisten sopeutuminen. (ks. myös Malmio 2022, 193.) Myös organisaation kulttuurin sekä sen toimintatapojen tulisi muuttua ja elää ajassa, jotta erilaisten yksilöiden olisi helpompaa integroitua osaksi asepalvelusta suorittavien yhteisöä. Tämänhetkinen sotilaan ideaali luo tiukan muotin varusmiehille, jolloin yksilöiden erilaisuus aiheuttaa jännitteitä ja haasteita asevelvollisten kollektiiviselle tajunnalle sekä sen tuottamalle yhteisöllisyydelle. Tämä aiheuttaa säröilyä myös tasa-arvon toteutumiselle palveluksessa.

Sotilaan ideaalin käsittely on oleellista tämän tutkielman kontekstissa, sillä se osoittaa yhtenä esimerkkinä varusmiesyhteisön ulossulkevaa voimaa. Naiset edustavat varusmiehinä vain yhtä yhteisön erilaisuuden kategoriaa (esim. Kouri 2020). Vähemmistönä he haastavat mekaanisen solidaarisuuden yhteisön kokemusta samanlaisuudesta, johon asevelvollisuusarmeijan yhteisöllisyys pitkälti perustuu. Naiset pyrkivät kohti samanlaisuuden muuttia sotilaan ideaalin performaation kautta, mutta eivät saavuta tätä ihannetta koskaan täydellisesti (vrt. Jokinen 2000, 211; Kouri 2020). Oleellista on pohtia, pystyvätkö tässä kontekstissa naisvarusmiehet olemaan täysvaltainen osa asevelvollisuuden kollektiivista tajuntaa, vai jäävätkö he ikään kuin vierailijan tasolle, jolloin he ovat osa tajuntaa, mutta kokevat samalla ulkopuolisuuden tunnetta. Muistutuksena ulkopuolisuudesta saattaa toimia homososiaalinen kulttuuri, jossa naiset saavat palveluksessa osakseen misogynististä kohtelua ja jopa seksuaalista häirintää.

Ulossulkeminen saattaa olla asevelvollisten kollektiivisen tajunnan tapa ylläpitää siihen iskostuneita ajatuksia mieheydestä ja maskuliinisuudesta, jossa erityisesti naiset jäävät hierarkian pohjalle. Naiset asepalveluksen yhtenä vähemmistönä tekevät myönnytyksiä esimerkiksi hyväksymällä seksististä kohtelua (esim. Kouri 2017, 101–102; Kouri 2018, 9–22; Tölli 2018, 181–188), ollakseen osa yhteisöä ja asevelvollisten kollektiivista tajuntaa. Naisten ollessa kuitenkin vain yksi palvelukseen astuvista vähemmistöistä, voidaan pohtia, toteuttavatko myös muihin vähemmistöihin kuuluvat varusmiehet jonkinlaisia performatiota palveluksessa kuuluakseen paremmin joukkoon (ks. esim. Lempiäinen 2002, 119–24; Lindqvist 2024, 131–139). Miten esimerkiksi hegemonisen maskuliinisuuden ihanteen ulkopuolelle jäävät miehet pyrkivät kohti sotilaan ideaalia?

3 Tutkimusasetelma

3.1 Tutkimuskysymykset

Tässä tutkielmassa tarkastelen asepalveluksen luomaa varusmiesten yhteisöä sekä erityisesti sen tuottamaa yhteisöllisyyttä osana varusmiespalvelusta. Pysin hahmottamaan niitä tapoja, joilla varusmiehet ylläpitävät keskinäistä yhteisöllisyyttään sekä sen sisäistämiä uskomuksia ja tapoja toimia pysyäkseen olemassa. Lähestyn tutkimusaihetta teoriaohjaavasti kollektiivisen tajunnan teorian kautta. Sen avulla hahmotan sitä prosessia, jossa yksilöt luovat lyhyessä ajassa erittäin tiiviin yhteisön. Asevelvollisuudessa syntyvää yhteisöllisyyttä voidaan pitää poikkeuksellisena ajallemme, jossa yksilöllisyyden korostaminen menee usein yhteisöllisyyden edelle. Nimitän kyseistä kollektiivista tajuntaa tässä tutkielmassa *asevelvollisten kollektiiviseksi tajunnaksi*.

Lähestyn aihetta seuraavan tutkimuskysymyksen kautta:

Millaista yhteisöä / yhteisöllisyyttä asevelvollisten kollektiivinen tajunta tuottaa asepalvelusta suorittavien varusmiesten keskuudessa?

Aineistolle esitin puolestaan seuraavanlaisia analyysikysymyksiä, joiden kautta lähestyn edellä esitettyä pääasiallista tutkimuskysymystä:

- a) *Miten kollektiivinen tajunta on osana varusmiesten asepalveluskokemuksia / -arkea?*
- b) *Miten kollektiivisen tajunnan uskomus samanlaisuudesta on läsnä varusmiesten puheessa?*
- c) *Millainen rooli sukupuolella / maskuliinisuudella on asevelvollisten kollektiivisessä tajunnassa?*
- d) *Millaisia ristiriitoja ja haasteita kollektiivinen tajunta kohtaa varusmiesten puheessa?*

3.2 Aineisto ja temaattinen ryhmähaastattelu tutkimusmenetelmänä

Toimin syksyllä 2023 korkeakouluharjoittelijana Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitoksella osana sotilassosiologian MAPS2 -projektihanketta. MAPS2 on vuonna 2022 alkanut tutkimusprojekti, jonka tavoitteena on tutkia etnisiin marginaaliryhmiin

kuuluvien suomalaisten maanpuolustussuhdetta. Se toimii osana Maavoimien laajempaa hankekokonaisuutta *'Tulevaisuuden asevelvollinen'*. MAPS2 tarkoituksena on kartoittaa muun muassa sitä, miten kiinnittyminen yhteiskuntaan, kokemus valtiosta puolustamisen arvoisena sekä käsitykset Suomea koskevista uhkatekijöistä kietoutuvat yhteen. Käytän projektissa keräämäämme varusmiesten ryhmähaastatteluaineistoa tässä tutkielmassa aineistona.

Harjoitteluni Maanpuolustuskorkeakoululla sekä tutkimusprojekti, jonka parissa työskentelin, tarjosi ainutlaatuisen mahdollisuuden pro gradu -tutkielmassani käytettävän aineiston keräämiseen. Olisi ollut huomattavasti haasteellisempaa, mikäli olisin halunnut kerätä aineistoa itsenäisesti varuskunnissa. Tutkimusluvan anominen varuskuntiin olisi ollut aikaa vievää sekä vaatinut tuntemusta Puolustusvoimien byrokraattisesta tavasta toimia. Olenkin kiitollinen harjoitteluni kautta saamastani avusta ja tuesta omaan tutkielmaani.

Aineisto koostuu 12 ryhmähaastattelusta, jotka ovat kestoltaan 2–3 tuntia. Haastatteluissa oli kerrallaan 9–12 varusmiehen joukko. Haastattelut toteutettiin vuoden 2023 kesä- ja joulukuun välisenä aikana Suomen Puolustusvoimien eri varuskunnissa. Kun varuskuntien eri yksiköitä lähestyttiin, toiveena oli, että haastateltavat ryhmät olisivat olleet aina saman tuvan asukkaita. Tällöin voidaan olettaa, että varusmiehet tuntevat toisensa ja kokevat olonsa mahdollisimman mukavaksi haastattelutilanteessa eivätkä välttämättä pyri rajoittamaan sanomisiaan (ks. esim. Pietilä 2017, 95). Jakautuminen tuvittain ei kuitenkaan toteutunut kaikkien haastattelyryhmien kohdalla ja taustalla oli usein yksiköiden tiukka viikko-ohjelma sekä palvelustehtävien jako, jotka eivät tapahtuneet aina tuvan mukaisin jaotteluin. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut haastatteluiden ilmapiiriin, sillä varusmiehet olivat tupajärjestelyistä huolimatta tiiviisti päivittäin tekemisissä toistensa kanssa. Tämä osaltaan todisti varusmiesten muodostaman yhteisön tiiviyyttä.

Aineiston haastateltavat ovat iältään 18–29-vuotiaita varusmiespalvelusta kyseisellä hetkellä suorittavia nuoria. Haastattelutilanteessa ei erikseen kysytty esimerkiksi ikää tai etnistä taustaa. Yhtenä syynä oli se, että emme halunneet haastattelijoina tuottaa varusmiehille kokemusta erilaisuudesta, vaan halusimme, että nämä asiat tuodaan mahdollisesti esiin varusmiesten omasta tahdosta. Haastateltavat olivat pääasiassa miehiä, mikä oli myös oletettavissa sillä, palvelus velvoittaa pakottavalla tavalla tällä hetkellä ainoastaan miespuolisia Suomen kansalaisia. Vaikka etnistä taustaa ei kartoitettu sen tarkemmin, haastatteluissa kävi ilmi, että lähes jokaisessa ryhmässä oli yksi tai useampi varusmies, joilla oli toinen vanhempi kotoisin jostain muusta maasta kuin Suomesta. Kolmessa eri ryhmähaastattelussa oli osallisena myös

varusmies, joka ei puhunut suomen kieltä. Tällöin haastattelut toteutettiin niin sanottuina hybridimalleina, jolloin puhuimme vaihdellen suomea ja englantia. Näissä tilanteissa oli myös havaittavissa se, miten varusmiehet olivat tottuneet ryhmänä tulkkaamaan suomea palvelustovereilleen osana palvelusarkea. Yhtä lailla tulkkauksen varassa olevat varusmiehet suhtautuivat haastattelutilanteeseen totutun oloisesti siinä mielessä, että heitä ei vaikuttanut häiritsevän se, etteivät he ymmärtäneet kaikkea. He odottivatkin poikkeuksetta kärsivällisesti tulkkausta. Heidät pyrittiin kuitenkin huomioimaan haastattelussa mahdollisimman hyvin, jotta ulkopuolisuuden kokemusta ei pääsisi syntymään.

Edellä mainitun lisäksi haastatteluiden kontekstista on hyvä nostaa esiin se, että suurimmalla osalla haastateltavista oli palvelusta takana haastatteluhetkellä vähintään 6 kuukautta ja joillain lähes 12 kuukauden verran. Monen kohdalla palvelus siis lähenteli jo loppuaan. Tämä tarkoittaa haastatteluiden kannalta sitä, että niihin osallistuneet varusmiehet ovat olleet henkisesti erittäin syvällä palveluksen sisällä. Tämä välittyy selkeästi myös aineistosta.

Olin itse mukana 6 ryhmähaastattelussa, joissa toimin haastattelijana toisen tutkijan kanssa. Näissä haastatteluissa pystyin myös vaikuttamaan itse haastattelurungon teemojen sisältöön sekä haastattelutilanteessa tapahtuviin jatkokysymyksiin vapaasti. Oman tutkielmani osalta on kuitenkin oleellista ymmärtää, että haastattelut tehtiin osana Maanpuolustuskorkeakoulun laajempaa tutkimuskokonaisuutta, eli haastatteluiden kulussa mentiin kyseisen projektin intressit edellä. Näin ollen tutkielmani tavoitteet ja tutkimuskysymykset eivät muovanneet aktiivisesti haastattelurungon sisältöä.

Tutkielman kiinnostuksen kohdistuessa varusmiesten tapaan muodostaa tiivistä yhteisöä, jolla on voimakas toimintaa ja ajattelutapoja ohjaava kollektiivinen tajunta, oli ryhmähaastattelu oivallinen tapa tarkastella juuri varusmiesten ryhmän keskinäistä vuorovaikutusta sekä sen sisällä vaikuttavia käsityksiä ja ajattelutapoja. Ryhmähaastattelulla voidaan tuottaa aineistoa, jonka avulla pystytään analysoimaan sitä, kuinka varusmiesten ryhmässä esitetään, neuvotellaan ja perustellaan erilaisia mielipiteitä sekä kuinka näistä muodostetaan varusmiesten keskenään jakamia ymmärtämisen tapoja. Varusmiehet muodostivat vuorovaikutustilanteessa kollektiivisesti jaettua ymmärrystä palveluksessa syntyneistä kokemuksista, käsityksistä ja uskomuksista. (ks. Pietilä 2017, 88, 95; Pietilä 2010, 180.) Vaikka laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tuottamaan tilastollisia yleistettävyyksiä, voidaan tämän ryhmähaastatteluaineiston avulla hahmottaa laajemmin sitä tapaa, miten ja millaisin tavoin varusmiespalvelus tuottaa yhteisöllisyyttä varusmiesten välille palveluksessa (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2018, 87–88).

Ryhmähaastattelun hyödyntämisessä piilee haasteita, joista yhtenä voidaan pitää sitä, että toisinaan haastateltavat esittävät niin yhteneviä näkemyksiä, että herää epäily, pyritäänkö niistä poikkeavia näkökulmia tietoisesti häivyttämään. Tähän voi vaikuttaa paine siitä, miten muut ryhmähaastattelussa läsnä olevat varusmiehet reagoisivat tai miten itse instituutio, Puolustusvoimat, jota selkeästi varusmiehinä kyseisellä hetkellä palvelusajalla edustetaan, suhtautuisi normista poikkeaviin vastauksiin. Myös epävarmuus siitä, mitä ja millaisia vastauksia Maanpuolustuskorkeakoulun tutkijat heiltä odottavat, voi vaikuttaa ryhmän vastaustyyliin. Taustalla saattaa tosin sanoen olla halua vastata ”oikein” tai niin kuin heiltä varusmiehinä odotetaan. (ks. Hyvärinen 2017, 16; Pietilä 2017, 91.) Asevelvollisten kollektiivisen tajunnan yksilöä ohjaavan voiman voidaankin havaita olevan läsnä myös haastattelutilanteessa. Uskon kuitenkin, että haastattelutilanteissa tunnelmaa saattoi rentouttaa se, että haastatteluja toteutti kaksi siviiliä, eikä esimerkiksi kaksi sotilashierarkiassa ylemmäs kuuluvaa sotilasta.

Edellä kuvattujen asioiden takia luottamuksellisuuden korostaminen ryhmähaastatteluissa oli erityisen tärkeää (ks. esim. Puusa 2020a). Luodaksemme luottamuksellisen ilmapiirin, jossa varusmiehet kokisivat voivansa vastata haluamallaan tavalla haastattelutilanteessa nauhurien pyöriessä, korostimme sitä, että tarkoituksenamme ei ole esimerkiksi testata heidän isänmaallisuuttaan tai maanpuolustustahtoaan yksilöinä, vaikka esitimmekin kysymyksiä kyseisistä aiheista. Toimimme myös selkeästi esiin sitä, että meillä tai Maanpuolustuskorkeakoululla ei ole intressiä raportoida keskustelluista asioista esimerkiksi heidän esihenkilöilleen, vaan ne pysyisivät luottamuksellisina. Kerroimme varusmiehille selkeästi myös haastattelun alussa, keillä olisi tulevaisuudessa pääsy anonymisoituun aineistoon. Tällaisia henkilöitä ovat aiheen parissa työskentelevät Maanpuolustuskorkeakoulun tai muiden suomalaisten yliopistojen tutkijat sekä aiheesta opinnäytetöitään tekevät opiskelijat.

Ryhmähaastattelussa haastattelijan rooli poikkeaa yksilöhaastattelusta siten, että tämä ei välttämättä ole jatkuvasti keskeisessä asemassa keskustelussa. Haastattelijalla on ennen kaikkea moderoinnin rooli, joka pitää huolen, että keskustelu pysyy tutkimuksen aihealueissa. Osallistujat saattavat keskittyä keskustelemaan muiden ryhmäläisten kanssa aiheesta, jolloin haastattelijalla jää keskustelua tarkkailevaksi osapuoleksi. (ks. esim. Pietilä 2017, 89.) Tämä ei kuitenkaan poista haastattelijan aktiivista roolia osana haastattelua, sillä tämän tulee kuunnella aktiivisesti sekä osoittaa myös haastateltaville kuuntelevansa reagoimalla vastauksiin (Hyvärinen 2017, 25). Tämä saattoi olla esimerkiksi nyökyttelyä tai nauramista varusmiesten kanssa. Haastattelijalta vaaditaan myös pelisilmää jatkokysymyksen suhteen, sillä niitä tulee osata

esittää keskustelussa nopeasti. Tämän aineiston keruun suhteen on nostettava esiin myös toisen haastattelijan merkitys, sillä haastattelut olivat kestoaltaan pitkiä ja niissä oli paljon osallistujia kerrallaan. Toinen haastattelija edesauttoi sitä, että samalla kun toinen keskittyi kysymyksiensä esittämiseen, toinen pystyi toimimaan aktiivisena kuuntelijana ja esittämään tarkentavia jatkokysymyksiä. Myös kaikki haastattelutilanteeseen liittyvä teknillinen säätäminen, kuten nauhureiden toiminnan varmistaminen sekä suostumuslomakkeiden jakamisen kaltaiset asiat saatiin jaettua kahden tutkijan kesken. Näin haastatteluiden työkuormitus pysyi maltillisena.

Ryhmähaastattelut toteutettiin puolistrukturoituna teemahaastatteluna, joka tarjoaa menetelmänä haastateltaville vapaamman tavan ilmaista ajatuksiaan annettujen teemojen suhteen (ks. esim. Puusa 2020a). Haastattelurungon (ks. liite 2.) laajemmat teemat olivat seuraavanlaiset: 1) *Kokemus ja näkemys varusmiespalveluksesta ja Puolustusvoimista*, 2) *Koti*, 3) *Suomi* sekä 4) *Oma itse ja tulevaisuus*. Haastattelut etenivät teemojen suhteen kaavamaisesti haastattelusta toiseen, mutta niiden sisällä esitetyt kysymykset elivät, vaihtoivat paikkaa, muuntuivat ja toisinaan tippuivat kokonaan pois. Kaikkia haastattelurungon kysymyksiä ei edes yritetty esittää jokaisessa haastattelutilanteessa. Haastateltavien annettiin melko vapaasti viedä keskustelua haluamaansa suuntaan, jolloin he toivat esiin omasta mielestään ilmiöihin liittyviä oleellisia asioita. Teemahaastattelu mahdollistikin ketterän tavan syventää tiettyjä kysymyksiä saatujen vastauksien perusteella sekä muokata haastattelurunkoa lennosta. (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2018, 87–88.) Jokaisesta haastattelutilanteesta muotoutuikin oma uniikki tilanteensa, joissa eri asiat saattoivat nousta enemmän keskiöön sen perusteella, miten teemojen sisällöt ymmärrettiin ryhmässä ja mihin asioihin tartuttiin. Tämä teki haastatteluista mielestäni sisältörikkaita, sillä keskusteluja ei pyritty ohjailemaan liikaa ennalta suunnitellun rungon mukaiseksi vaan haastattelun annettiin elää hetkessä.

Tutkimusaihe jättää paljon mahdollisuuksia tulevaisuuden aineistonkeruulle. Kun ryhmähaastattelussa asevelvollisten kollektiivisen tajunnan tapa toimia oli selkeästi havaittavissa, olisi yksilöhaastatteluissa samoista asioista kysyttäessä saattanut nousta esiin yksilöllisempiä käsityksiä ja arvoja. Tulevaisuudessa olisikin mielenkiintoista päästä haastattelemaan yksittäisiä varusmiehiä samojen teemojen aiheista ja tarkastella, tuottavatko nämä ristiriitaisia näkemyksiä ryhmähaastatteluiden sisältöihin nähden. Lisäksi olisi hyvä haastatella yksilöitä, joilla asepalvelus on vasta edessä, aivan alussa tai vastaavasti kun palveluksen suorittamisesta on kulunut muutama vuosi. Tällöin yksilöillä olisi etäisyyttä instituutioon, mikä voisi tuottaa mielenkiintoista kontrastia tämän aineiston sisältöön nähden.

3.3 Teoriaohjaava sisällönanalyysi

Tämä tutkielma pyrkii analyysillaan tarjoamaan yhden mahdollisen näkökulman, josta nykyaikaista asepalvelusta ja sen muodostamaa varusmiesyhteisöä voidaan tarkastella. Yhtä ainoaa ”objektiivisuuden linssiä”, jonka kautta tutkija näkisi todellisuuteen ei kuitenkaan ole (Puusa 2020b, 146). Analyysi on tutkijan omaa tulkintaa haastateltavien tuottamista tulkinnoista kysytyihin kysymyksiin. Haastateltavien ajatukset, kokemukset ja käsitykset suodattuvat tutkijan analyysiprosessin läpi, jossa vaikuttavat väkisinkin tämän omat tavat ajatella, kokea ja käsittää asioita. (Puusa 2020a, 99.) Tutkija tekee myös aktiivisesti päätöksiä siitä, miten aineistoa käydään läpi, lajitellaan ja tulkitaan sekä mitä osia aineistosta jätetään analyysin ulkopuolelle. Tutkimuksen luotettavuutta voidaan pyrkiä lisäämään analyysin arvioitavuuden ja toistettavuuden kautta, jolloin lukijalle tarjotaan edellytykset seurata tutkijan päättely- sekä tulkintaprosessia ja toinen tutkija pystyisi niiden avulla päättämään samansuuntaisiin tuloksiin. (Mäkelä 1990, 53.)

Käytän tässä tutkielmassa analyysimenetelmänäni teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Sisällönanalyysi on yksi laadullisen tutkimuksen yleisimmin käytetyistä menetelmistä ja se soveltuu monenlaisten erilaisten tutkimusasetelmien tarkasteluun. Sen tavoitteena on toimia työkaluna aineiston järjestämisessä selkeään ja tiivistettyyn muotoon, jonka jälkeen kokonaisuudesta saadaan tuotettua informatiivinen kokonaisuus tarkasteltavasta ilmiöstä. Yhtenä sisällönanalyysin haasteena on kuitenkin se, että tulokset voivat jäädä järjestellyn aineiston tasolle, eikä kunnollista tulkintaa ja johtopäätöksiä tuoteta. (Puusa 2020b, 143; Tuomi & Sarajärvi 2018, 117.)

Kun sisällönanalyysia toteutetaan teoriaohjaavasti, lähestytään aineistoa aiemman teorian ja käsitteiden kautta. Tämän tutkielman kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että luvussa 2 esittelemäni teoreettiset lähtökohdat ohjaavat analyysiani. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että analyysi pohjautuisi suoraan aiemmin tuotettuun teoriaan, vaan sen kautta pyritään ennemminkin löytämään uusia tapoja ajatella ilmiöstä. Sovellankin Durkheimin kaltaisen klassikon ajatuksia filosofisella tavalla nykyaikaisiin ongelmiin (esim. Töttö 1998). Aiemmin tuotettu teoria toimii siis apuvälineenä tutkielman analyysissa sen sijaan, että teorian toimivuutta testattaisiin sellaisenaan analyysissa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109, 143.)

Litterointiprosessin sanotaan usein olevan oleellinen osa analyysiprosessia, sillä tuolloin tutkija tutustuu aineistoonsa sanatarkasti. Tämän tutkielman kohdalla ryhmähaastattelut taltioitiin

tallennuslaitteille ja niiden sisällöt toimitettiin ulkopuoliselle yritykselle, jolta tilattiin tekstimuotoiset litteraatit MAPS2 -tutkimusprojektin rahoituksella. En siis joutunut litteroimaan haastatteluja itse ja tämä helpotti työtäni aineiston parissa, sillä litteroitua tekstiä oli useiden satojen sivujen verran. Litteraatit olivat kuitenkin sisällöiltään tarkkoja ja ne sisälsivät valmistuttuaan haastatteluiden keskustelut täytesanoineen ja taukoineen, mikä helpotti eläytymistä analyysivaiheessa. Myös haastateltavien puhetapa oli litteroitu sellaisenaan, eikä sitä ollut muutettu kirjakieleksi. Tilatuissa litteraateissa puhujia ei ollut eroteltu tunnistein toisistaan kahta haastattelua lukuun ottamatta. Erottelin aineistokatkelmien puhujat toisistaan lisäämällä tunnisteet jälkikäteen itse, mikä osoittautui haastavaksi, sillä tallenteiden äänet kuulostavat helposti samoilta ja haastateltavat puhuvat toisinaan toistensa päälle. Koen erottelun kuitenkin selkeyttävän lukukokemusta. Haastatteluaineisto on koodattu siten, että ”H:” lyhenne ennen lainausta tarkoittaa *haastattelijaa*, ”V:” *vastajaa* ja numero sen perässä kyseisen ryhmän yhtä tiettyä vastaajaa (esim. V1). ”H1-12” lainauksen alla suluissa kertoo mikä ryhmähaastatteluista on kyseessä. Litteraattien valmistuttua kuuntelin haastattelut useaan kertaan uudelleen sekä seurasin samalla tekstimuodossa olevaa aineistoa ja tein alustavien havaintojeni pohjalta muistiinpanoja. Vaikka säästyin litteroimisen vaivalta, pyrin tutustumaan aineistooni mahdollisimman syvästi.

Haastatteluiden samanaikaisessa kuuntelemisessa ja lukemisessa oli myös muita hyötyjä analyysin kannalta. Mikäli olisin vain lukenut haastattelut tekstimuotoisina litteraateina, olisi jäänyt paljon itse vuorovaikutustilanteesta ymmärtämättä: tekstissä moni sanottu asia saattaa vaikuttaa esimerkiksi vakavalta, mutta usein varusmiesten keskinäisessä vuorovaikutuksessa on läsnä humoristinen kerronta, mikä välittyy äänitteitä kuunnellessa. Tämä edesauttoi tulkinnassa, sillä tällöin alkuperäisessä kontekstissa humoristisesti kerrottuja asioita ei ylitulkita ”vakavina asioina” vaan ne tulkitaan siten, kuin ne oli tilanteessa tarkoitettu ymmärrettäväksi. Huumorin kaltaisten tekijöiden kautta voidaan paremmin ymmärtää myös ryhmän jakamaa kulttuurista ymmärrystä (Pietilä 2017, 91). Tallenteiden kuuntelu auttoi myös ymmärtämään sitä, kuka oli milloinkin äänessä, eli millainen ryhmän sisäinen vuorovaikutus oli luonteeltaan.

Tutkielman laajuuden huomioon ottaen voidaan todeta, että aineistoa oli erittäin paljon, sillä se oli tarkoitettu huomattavasti laajempaan projektiin. Yhtenä haasteena olikin rajata omia tutkimuskysymyksiä sekä sitä tapaa, miten aineisto otettaisiin kokonaisuudessaan haltuun, jotta analyysin tulokset eivät perustuisi satunnaisiin poimintoihin (Mäkelä 1990, 53). Aineistossa oli paljon kiinnostavia asioita, joista piti osata suodattaa oman tutkielman analyysin kannalta oleellinen aines. Kävin aluksi hieman yli puolet ryhmähaastatteluista tarkasti useampaan

kertaan läpi ja tein samalla muistiinpanoja, joiden perusteella tein päätöksiä oman tarkasteluni aiheajauksien suhteen. Taustalla oli ajatus siitä, että aineisto jaetaan puoliksi, jolloin puolet analysoidaan tarkasti ja jäljelle jäävät käydään tämän jälkeen läpi tarkastellen toistuvatko samat havainnot vai löytyykö niistä esimerkiksi ristiriitoja. (Mäkelä 1990, 52.) Havaitsin tämän lähestymistavan toimivaksi analyysiprosessissani ja tällöin aineistokin tuntui helpommin lähestyttävältä.

Aloitin analyysini etsimällä erilaisia havaintoyksiköitä aineistosta, jotka voisivat vastata tutkimuskysymykseeni. Alleviivasin aineistosta kohtia hyödyntäen erilaisia värikoodeja, joiden avulla pyrin erottelemaan havaintoyksiköt toisistaan. Tämä helpotti aineistoon syventymistä. Tällaisia alustavia koodeja olivat esimerkiksi ”*tajunnan tavoille*”, ”*sama viiva*” ja ”*homososiaalisuus osana kollektiivista tajuntaa*”. Pyrin käymään koodien sisältöjä läpi ja etsimään niiden sisältä mahdollisia yhtäläisyyksiä, eroavaisuuksia ja ristiriitaisuuksia. (Tuomi & Sarajärvi 2018.) Myös koodien välisiä päällekkäisyyksiä oli havaittavissa, minkä seurauksena osa niistä yhdistyi. Tämän jälkeen tarkastelin havaintojani suhteessa tutkielmani teoriaan ja pyrin keskusteluttamaan niitä rationaalisen rekonstruktion tyyliä (ks. esim. Töttö 1998). Tämän perusteella muodostin kaksi laajempaa teemaa: 1) *kollektiivinen tajunta osana varusmiesten palvelusarkea*, jonka sisälle kokosin havaintojani siitä, miten kollektiivinen tajunta tulee osaksi varusmiesyhteisöä, miten se toimii ja millaisia haasteita se mahdollisesti kohtaa palvelusarjessa. Tämän lisäksi teema 2) *tasa-arvo, erilaisuus ja samanlaisuuden harha palveluksessa*, jonka sisällä käyn kootusti läpi havaintojani siitä, miten kollektiivinen tajunta tuottaa ja ylläpitää kokemusta samanlaisuudesta sekä erilaisuudesta varusmiesyhteisön sisällä ja miten nämä kokemukset peilautuvat suhteessa ajatuksiin palveluksen tasa-arvosta.

3.4 Tutkimusetiikka

Olen sitoutunut noudattamaan tutkielmassani Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK 2019; 2012) asettamia tutkimuksen eettisiä periaatteita sekä hyvän tieteellisen käytännön ohjeistuksia. Tämä edellyttää muun muassa sitä, että tutkimuksen eri työvaiheista kerrotaan avoimesti, havainnoista ja tuloksista raportoidaan rehellisesti ja muiden tutkijoiden töihin viitatessa käytetään viittauskäytäntöjen mukaisia viitteitä (TENK 2012, 6).

Aineistonkeruun vastuullisuuden varmistamiseksi ja haastateltujen varusmiesten identiteettien suojelemiseksi aineistoissa ilmenevät tunnistetiedot kuten nimet, pienet paikkakunnat ja asuinalueet sekä varuskunnat, joissa palvelusta suoritetaan, on anonymisoitu litteraateista. Näin

pyritään varmistamaan se, ettei haastatteluihin osallistuneille synny haittaa heidän sanomiensa asioiden perusteella. (TENK 2019, 7, 11.) Joitain haastatteluissa esiintyneitä asioita ei myöskään sisällytetä litteraatteihin niiden maanpuolustuksellisen arkaluontoisuuden seurauksena. Tällaisia asioita saattavat olla muun muassa tarkat kuvaukset sotilaallisista harjoituksista ja sijainneista.

Aineistoon liittyvissä eettisissä pohdinnoissa on huomioitava erityisesti se konteksti, jossa se on kerätty. Vaikka ryhmähaastatteluihin osallistuminen on ollut täysin vapaaehtoista, ovat varusmiehet saapuneet haastatteluihin aina ylemmältä taholta tulleen käskyn seurauksena. Käskyjen kyseenalaistamattomuus on näkynyt muun muassa siten, että lähes poikkeuksetta, varusmiehillä ei ole ollut tarkkaa tietoa siitä, millaiseen tilaisuuteen he ovat tulleet. Tämä on ristiriidassa TENK:n (2019, 7–8) eettisen periaatteen kanssa siitä, että tutkittavilla henkilöillä tulee olla taattu itsemääräämisoikeus osallistua tai olla osallistumatta tutkimukseen. Ennen ryhmähaastatteluiden alkua olikin eettisesti tärkeää tuoda korostetusti esille se seikka, että vaikka he ovatkin ”käskystä paikalla”, osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja että osallistumatta jättämisellä ei ole heille kielteisiä vaikutuksia. Haastateltaville tuotiin esiin myös heidän oikeutensa tutkittavina ennen haastattelun alkua, jonka jälkeen he allekirjoittivat suostumuslomakkeet. Pääasiassa kaikki halusivat kuitenkin osallistua haastatteluun. Niissä haastatteluissa, joissa olin itse osallisena, ainoastaan yksi jättäytyi pois. Tämä jättää kuitenkin tilaa myös sille pohdinnalle, kuinka iso rooli ryhmäpaineella on ollut tilanteessa. Haastattelutilanteiden jälkeen saatu palaute oli kuitenkin positiivista ja osa kuvaili kokemusta jopa terapeutiksi kokemukseksi.

Haastateltavien lisäksi tutkimusetiikassa on pohdittava omaa asemoitumista tutkimusaiheeseen. Henkilökohtainen kiinnostukseni maanpuolustusta sekä tutkielmani aihetta kohtaan kumpuaa osittain omasta taustani, sillä olen itse suorittanut naisten vapaaehtoisen asepalveluksen vuonna 2017. Olen myös kandidaatin tutkielmassani (2022) tarkastellut julkista keskustelua koskien Puolustusvoimien hijab-kieltoa. Näiden lisäksi olen ollut työsuhteessa Maanpuolustuskorkeakoululla.

Asepalveluksen suorittaneena minulla on omakohtaisia kokemuksia Puolustusvoimista sekä varusmieheydestä. Myös työskentelyni Maanpuolustuskorkeakoulussa on varmasti muovannut käsityksiäni maanpuolustuksesta yleisesti sekä Suomen Puolustusvoimista sotilasorganisaationa. Koska olen ollut tiivis osa tarkastelemani instituutiota, se on väistämättä vaikuttanut myös ajatus- ja toimintatapoihini. Onkin ollut mielenkiintoista ja silmiä avaavaa

tarkastella kyseistä instituutiota vuosia myöhemmin sosiologina. Olen opetellut ihmettelemään ja tarkastelemaan kriittisesti niitä asioita, joita en ole ehkä palvelusaikana osannut kyseenalaistaa. Omien kokemusten ja tietämyksen ohjaavuus tulikin pitää mielessä erityisesti analyysivaiheessa ja niihin tuli pyrkiä pitämään aktiivisesti tietynlaista etäisyyttä. Tehdessäni analyysia, piti toisinaan pohtia, oliko tehty tulkinta seurausta haastateltavien kerronnasta vai suodattuiko aineisto oman kokemusmaailmani läpi (Tuomi & Sarajärvi 2018, 160). Vaikka tutkijan tulee pyrkiä mahdollisimman objektiiviseen sekä arvoneutraaliin tutkimusotteeseen, on niiden täydellinen saavuttaminen mahdotonta (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2018, 25). Tutkielmani analyysin arvioitavuuden edistämiseksi pyrinkin tuomaan tekemiäni valintoja esiin mahdollisimman avoimesti ja läpinäkyvästi.

Tutkielmassa tarkastelen asepalveluksen synnyttämää asevelvollisten kollektiivista tajuntaa, joka tuottaa yhteisöllisyyttä sekä tietynlaisia tapoja ymmärtää sukupuolta ja suomalaisuutta sekä kokemusta kuulumisesta asepalveluksen suorittaneiden kuvitteelliseen yhteisöön. Koen itse reserviin kuuluvana henkilönä olevani osa tuota kollektiivista tajuntaa sekä sen muodostamaa kuvitteellista yhteisöä, minkä vuoksi aiheen tarkastelu on itseäni lähellä. Vaikka edellä mainittujen seikkojen seurauksena minun tulee pyrkiä tarkastelemaan tutkimusaiheittani erityisen kriittisesti, koen, että kokemuksestani on minulle myös hyötyä. Erityisesti haastattelutilanteissa huomasin, että haastateltavat varusmiehet luottivat taustani seurauksena siihen, että minulla on heidän kertomistaan asioista syvällisempää ymmärrystä sekä omakohtaisia kokemuksia. Osasin myös poimia puheessa usein käytetyn armeijaslangin seasta ilmiöitä ja asioita, joiden perusteella esitin haastateltaville aihetta syventäviä jatkokysymyksiä.

Vaikka olen edellä tuonut esiin sitä, kuinka taustani ja henkilökohtainen kiinnostukseni ilmiöön sitovat minua osaksi tutkielmani ympäristöä, Puolustusvoimia, olen samanaikaisesti myös siitä ulkopuolinen. Pidän tärkeänä sitä, että Puolustusvoimia tutkitaan instituution ulkopuolisten toimijoiden, kuten muiden yliopistoalojen toimesta, sillä sitä tutkitaan usein sen sisältä käsin ja sen itse määrittelemään tarpeeseen. Monialaisempi tarkastelu voikin tuoda uusia näkökulmia niin maanpuolustukseen, instituution tapoihin toimia kuin varusmiesten palvelusarkeenkin. Toisinaan ”linnakkeen” ulkopuolelta voi nähdä selkeämmin sen sisälle.

4 Analyysi

4.1 Kollektiivinen tajunta osana varusmiesten palvelusarkea

Tässä analyysiluvussa tarkastelen sitä, miten asevelvollisten kollektiivinen tajunta on osana haastatteluaineiston varusmiesten asepalveluskokemuksia sekä -arkea. Pyrin kuvaamaan sitä prosessia, jonka varusmiehet käyvät läpi aloittaessaan palveluksensa ja jonka seurauksena heille syntyy yhteinen jaettu tajunta. Voimakkuudestaan huolimatta asevelvollisten kollektiivinen tajunta kohtaa myös ristiriitaisuuksia ja haasteita, joita varusmiesten keskinäinen heterogeenisyys tuottaa. Tuon esiin näitä ristiriitaisuuksia luvussa 4.1.3.

4.1.1 Palvelukseen astumisen haasteet, alun shokki sekä toimintatapojen outous

Varusmiespalvelukseen astuminen koettiin aineistossa lähes poikkeuksetta jännittävänä, shokeeraavana ja jopa epämiellyttävänä kokemuksena. Sopeutuminen armeijan olosuhteisiin alokaskaudella tuotti suurimmalle osalle varusmiehistä ärsytystä ja toisinaan jopa ahdistusta. Syitä alun haasteille olivat useimmiten totuttelu armeijan aikatauluihin, tiukkoihin toimintatapoihin, jatkuvan auktoriteetin läsnäoloon sekä oman yksityisyyden menetykseen. Alokaskauden kokemuksista puhuttaessa voidaan selkeästi huomata, että varusmiehet kipuilivat palveluksen alussa myös oman minuutensa menettämisen kanssa, jolloin heidän tuli ensimmäistä kertaa mukautua *kaikessa* toiminnassaan armeijan tavoille rangaistuksen uhalla.

V1: *...kävellään tietyllä tavalla, pitää olla housut tietyllä tavalla ja kaikkee tollasta. Sit ku siihen vähän tottu, niin ihan normi juttu.*

H: *Housut tietyl tavalla? Mä aattelin, et jos ne on poissa tai päällä, mutta onks siinki jotain, miten ne voi olla väärin?* [Naurua.]

V1: *No ei oikeestaan. Lähinnä tarkoitin vaan sitä, et kaikki pitää olla tietyllä tavalla. Nauhat pitää olla jossain, vetskarit pitää olla tietyl tavalla. Tollast pikkutarkkaa perseilyä, mitä tääl on mun mielest.* [Naurua]

V2: *Ainakin kasarmilla eläminen on paljon sellasta pikkutarkkaa kurinpitoo, ja kaikki näyttää samalta ja tekee kaikki samal tavalla. Se on aika iso osa tätä mun mielestä.*

H: *Milt se sit tuntuu?*

V1: *No siis aluks se oli ihan hirveetä. Nyt siihen on tottunu, niin se vähän menee automaattisesti.*

H: *Onko se alokaskausi sit semmonen, että se totuttaa? Onks sen jälkeen helpompi, vai?*

V1: *Joo. Mun mielestä ainakin. Se alokaskausi on just se, et sä opettelet tavoille, kääntymään ja menee muotoon ja tällästä. Siinä oppii niin paljon.* (H7)

Erityisesti palveluksen alussa armeijan toimintatapoja sekä sääntöjä (*sotilaskuri*) osattiin ehkä selkeämmin kyseenalaistaa, sillä ne eivät usein tuntuneet ”käyvän järkeen”. Naurua sekä samanaikaista ärsytystä aiheutti muun muassa kovassa pakkasessa suoritettut sulkeiset, joissa palvelusasuun kuuluvan karvalakin korvia lämmittäviä osia, ”*vemppaläppiä*”, ei saanut käyttää kasarmialueella kylmyydestä huolimatta (H2).

V3: *Vaan ääritilanteessa käytetään. Nauhottaaks nää laitteet? Turhat säännöt, vois lähtee helvettiin täältä. Niinku se et meillä on talvihattu missä on semmoset, ihan ku metästäjän hattu, lippa et voi laskee alas, nii sit siinä on vielä semmonen kangaspala minkä voi laskee korvien päälle, niitä ei saa käyttää täällä. Niin miksi helvetissä meillä on talvihattu mikä käytännös ajaa saman niinku semmonen, kipa, se pikkunen, joka on pään päällä, ajaa ihan samaa asiaa. Siinä ei oo mitään lämmitysidea siinä hommassa! Sit kun lasket niin huhhuh, siinä tulee joku innokas vanha sillee ”otappas se pois”. Vemppaläpät, ylös!* (H2)

Varusmiehet kuvaavat mielestään turhia ja outoja toimintatapoja muun muassa ”*liialliseksi välppäämiseksi*”, jolloin asioita tehdään palveluksessa ikään kuin tekemisen ilosta, ilman selkeää hyötyä tai tarkoitusta. Toisinaan tämä saattaa varusmiehistä tuntua jopa kiusanteolta ja tämä aiheuttaa turhautumista. Perimmäisenä tarkoituksena ymmärretään usein kuitenkin olevan sotilaallinen kuri, vaikkei sitä toteuttavien toimintatapojen kanssa oltaisikaan samaa mieltä. (vrt. esim. Goffman 1969, 34–35.) Tätä tarkkaa kuria kritisoidaan varusmiesten puheessa, mutta samanaikaisesti siitä puhutaan lähes poikkeuksetta humoristiseen sävyyn (”*tee työtä, jolla on tarkoitus*”) ja sen järjettömyyden kautta koetaan yhteisöllisyyttä varusmiesyhteisön sisällä.

Kun varusmiehiltä kysyttiin, miten yksilö selviää palveluksessa, tuli vastaukseksi usein, että tekemällä oman parhaansa ja noudattamalla annettuja ohjeita kyseenalaistamatta. Esiin nousi myös sopeutumiskyky sekä oman tahdon hiljentäminen. Tässä voidaan havaita Goffmanin (1969) luonnehtima totaalisen laitoksen tavoite minuuden riistosta ja sen onnistuminen, sillä yksilö on ainakin tiedostanut, että pärjätäkseen asepalveluksessa kannattaa hänen antautua laitoksen sekä sen tuottaman kollektiivisen tajunnan tavoille, sillä tällöin hän pärjää parhaiten. Kaikki eivät tähän kuitenkaan pysty tai suostu ja tämän seurauksena palvelus on saatettu keskeyttää jo ensimmäisten viikkojen aikana.

H: *Mitä siihen vaaditaan, että täällä pärjää?*

V1: *Sopeutumiskyky.*

V2: *Tänne tullaan niin kaikki pistetään samalle viivalle tänne ja tavat on tietyt mitä tehdään niin siihen vaan tarvii sopeutua. Käytännössä muuttaa se oma tahto vähäks aikaa.*

V3: *Vaatii jonkinlaisen tahdon pärjätä, et ei se niinku jos kaikki on aina vaan paskaa omassa päässä niin ei pärjää vaikka moni asia on sitä paskaa oikeesti niin sit jos kaikki niin sanotusti vituttaa niin siinä hajoo pää jo niinku ensimmäisen kahen viikon aikana.*

H: *Onks semmosia kenellä pää hajoo tai jotka keskeyttää?*

V: [useampi varusmies yhteen ääneen] *On niit paljon, tosi paljon.* (H4)

Haastatteluissa ryhmät usein korostivat omaa kykyään selviytyä palveluksen haasteista, eikä mahdollista omaa halukkuutta keskeyttää tuotu ainakaan haastatteluissa esiin. Taustalla saattoi olla pelkoa stigmasta, mikäli myöntäisi harkinneensa palveluksen keskeyttämistä. Fyysinen loukkaantuminen tuntuikin olevan ainoa sosiaalisesti hyväksyttävä syy keskeyttää palvelus alokaskauden jälkeen. Samalla ehkä haluttiin luoda yhteisöllisyyden kokemusta siitä, että juuri tämä porukka oli selvinnyt kaikesta kurjuudesta yhdessä tänne asti, eikä kukaan luovuttaisi enää tässä kohdassa.

V2: *Mut siinkin autto just toi mitä sanottiin et kaverit ja muut siin ympärillä auttaa, et ei sitä ite ois jaksanut mitenkään, vaik ois... Ollut se oma homma mikä ois, tai minkä teki tos äsken, niin ei se ois onnistunut ilman et ne muut ois ollut siin tsemppaa, auttaa, mennyt mukana siinä ja tehnyt sitä omaa juttuaan että...*

V3: *Sit kun sen ties et muut kärsii samalla lailla, kun ite, ja ne jaksaa, et kyl sitä itekin sit jaksaa. Ryhmään tukeutuminen ollut aika kivaa täällä.* (H8)

Goffmanin (1969, 5–8, 10, 34–35) termein tätä kokemusta sekä sen aiheuttamaa epä mukavuutta voidaan kuvata totaalisen laitoksen *saartoasteen* avulla, jossa armeija ottaa yksilön palveluksen alussa heti tiukasti haltuunsa vaikuttamalla tämän käsitykseen muun muassa toimintaympäristön hierarkiasta, ajanhallinnasta sekä päivittäisistä rutiineista, joita kaikkia tulee noudattaa kyseenalaistamatta. Tämä muovaa samanaikaisesti myös varusmiesten minää, siviilissä itseen liitettävät asiat jäävät toissijaisiksi tekijöiksi ja tilalle tulee vahva identifioituminen esimerkiksi ”alokkaan”, ”varusmiehen” tai ”johtajan” asemaan. Nämä asemat puolestaan muovaavat sitä, miten yksilö toimii ja miten hänen odotetaan toimivan osana muuta yhteisöä. Armeija luo varusmiehille täysin siviilistä poikkeavan todellisuuden, jossa usein toisilleen ennestään tuntemattomat keskenään erilaiset nuoret asetetaan toimimaan yhdessä, oudoilta tuntuvien pelisääntöjen kanssa. Näitä sääntöjä opetellaan aamusta iltaan yhdessä muiden varusmiesten kanssa ja niiden noudattamisessa onnistuminen sekä epäonnistuminen vaikuttaa koko yhteisöön vaikuttaen palvelustyytyväisyyteen. Tämä kaikki tuottaa varusmiesten välille tiivistä yhteisöllisyyden tuntua, sillä selviytyminen palvelusarjesta tapahtuu yhdessä ja se, että ”muut kärsii samalla lailla kun ite” (H8), luo vahvaa vertaistukea yksilöiden kesken.

Varusmiehistä muovaantuu äärimmäisen nopeasti erittäin tiivis yhteisö, jossa erilaiset yksilöt löytävät yhtenäistäviä tekijöitä juuri palvelusarjesta sekä sitä kautta syntyvistä kokemuksista ja tuntemuksista. Aineistossa monet toteavatkin, että ”*kavereita saa palveluksessa erittäin helposti*” (H7) ja että ”*ystäviä saa sellaisista tyypeistä, joihin ei olisi siviilissä tutustunut*” (H7). Juuri tämä koetaankin lähes yksimielisesti yhtenä palveluksen positiivisimmista asioista. Inttikaverit ovat oleellinen osa varusmiesten jaksamista ja rankoistakin asioista selvittää, kun ”*kaikki ovat samassa veneessä*” (H8). Voimakas kokemus yhteisöstä on suurilta osin seurausta armeijan luomasta voimakkaasta saartoasteesta, lähes täydellisestä eristyneisyydestä, jossa alokkaista muodostuu homogeenisen tuntuinen varusmiesten tiivis ryhmä (vrt. esim. Goffman 1969, 13–14). Tämä luo merkittävää kontrastia siviilielämään, jossa nuoret ovat tottuneet yksilöllistyneen elämäntavan yhteiskuntaan, jossa yksilöiden välisen yhteisöllisyyden kokeminen saattaa olla toisinaan haastavaa.

4.1.2 Tajunnan tavoille: kollektiivisen tajunnan valta varusmiesten yhteisössä

Aineistossa toistui useampaan kertaan kokemus siitä, että noin 4–6 viikon jälkeen, eli varusmiespalveluksen alokaskauden ollessa ohi, alkoi palvelusarki sujumaan monen varusmiehen kohdalla kivuttomammin, ikään kuin automaatiolla. Aluksi oudoilta tuntuneet armeijan tavat alkoivat tällöin tuntua normaaleilta arjen rutiineilta.

V2: Alus oli kyl... Omast mielestäni ainakin paljon rankempaa, kun nyt ku on oppinut sit näihin talon rutiineihin ja silleen et... Alku oli just semmosta et, alotettiin heti aamupalan jälkeen ja... Ilman taukoi sinne yheksään asti illal, sit syötiin ja seuraavan päivän uudelleen.

V3: Siinä alussa tuli se et kun oli ihan uus paikka, uus ympäristö, ei tiennyt mistään mitään. Sä et tiennyt mitä sä saat tehdä tai saat sä kävellä tonne, mut nyt kun tietää jo asioit niin joo uutta asiaa tulee, mut se on sitä... Sä opit uusia taitoja, et sä osaat sen peruselämisen nii sit se on paljon kevyempää, kun sitä ei tarvii miettii et miten sä kävelet tai puhut tai... Laitat vaatteet päälle tai tollasta, se rupee tulee aika automaattisesti. (H8)

Osa haastateltavista puhui jopa selkeästä muutoksesta itsessään, jossa oma sosiaalisuus sekä luonne muuttuivat palveluksen edetessä.

V2: Ite oon ollut semmonen että...Aikaisemmin ollut ujo introvertti ihminen, nyt vähän muuttunut. Se asia siinä, paljon on joutunut juttelemaan ihan jatkuvasti toisten kans ja... osallistuu kaikkiin juttuihin.

H: Osaaks sä sanoo, kun sä nyt oot kuitenkin ollut sen verran pitkään, jos sä sanoit et sä oot vähän niinku erilainen, kun sä tulit et mis vaiheessa semmonen muutos sit, pystyks sä jäljittää sitä, että miten se lähti sitten liikkeelle?

V2: Varmaan siinä... Kuukauden alussa, elikkä seitsemännellä viikolla, kun oli täällä. Alko enemmän ja enemmän menee siihen, pääs niinku ulos kuoresta, jos näin vois sanoo. (H2)

Vaikka taustalla voi osaltaan vaikuttaa se, että armeijan olosuhteisiin sekä ympärillä oleviin palvelustovereihin on vain yksinkertaisesti totuttu, herää ajatus siitä, voisiko taustalla vaikuttaa myös jotain muuta sosiologisesti kiinnostavaa. Palveluksen alussa tapahtuneen armeijan saartoasteen aiheuttaman shokin, minuuden riiston sekä yksilön kaikkeen toimintaan vaikuttaneen totaalisen laitoksen ylivoimaiselta tuntuva rooli muuttuvat yhtäkkiä sisäistetyiksi arkipäiväisiksi normeiksi, jotka toteutuvat automaatiolla niin yksilön kuin ryhmänkin tasolla. Alokaskauden jälkeistä aikaa kuvataan aineistossa helpommaksi ja osa uskoo kotiutumisen olevan heille jopa haikea kokemus. Eräs varusmies kuvasi palveluksessa viihtyneitä palvelustovereitaan ”*aivopestyiksi*”, jotka eivät tämän seurauksena enää huomanneet palvelusarjen kurjuutta (H2). Kysymys kuuluukin, muuttuuko asepalvelus todella helpommaksi ajan kuluessa? Entä, hellittääkö totaalisen laitoksen tiukka ote tuolloin yksilöstä vai tuleeeko tilalle jotain muuta? Onko kyse jostain edellä kuvatun aivopesun kaltaisesta ilmiöstä?

Alokaskauden päättyessä totaalisen laitoksen tiukan otteen voidaan kokea heikkenevän, mutta se ei silti poista sen olemassaoloa, se lähinnä vain muuttaa vaikuttamisen muotoaan. Puhun *asevelvollisten kollektiivisesta tajunnasta*, joka muovaa palveluksen edessä jopa tiedostamatta yksilön tapaa toimia osana laajempaa kollektiivista, asevoimia. Totaalisen laitoksen palveluksen alun täysvaltainen yksilön hallinta ja muusta yhteiskunnasta eristäminen, on ikään kuin synnyttänyt uuden pieniyhteiskunnan laajemman suomalaisen yhteiskunnan sisälle (vrt. Pipping 1978), jossa toimitaan siviilimaailmasta poiketen mekaanisen solidaarisuuden koodaamalla tavalla. Tällä yhteiskunnalla, tai pikemminkin tiiviillä yhteisöllä, on oma yksilöitä yhdistävä yhteinen tietoisuus ja sosiaalinen todellisuus, jotka yhdessä muovaavat aktiivisesti varusmiesten käyttäytymistä. Tätä voidaan nimittää asevelvollisten kollektiiviseksi tajunnaksi. He ovat alokaskaudella omaksuneet osaltaan armeijan säännöt ja odotukset sekä sen sosiaaliset suhteet, normit ja arvot, joiden kautta Durkheim (1990) kuvailee yksilöitä toisiinsa yhdistävän kollektiivisen tajunnan syntyvän. Tämä kollektiivinen tajunta velvoittaa yksilöä huomattavasti voimakkaammin kuin siviilielämän suomalaisen yhteiskunnan kollektiivinen tajunta, joka jättää normeissaan ja arvoissaan huomattavasti enemmän tilaa yksilölliselle tulkinnalle.

Kun asevelvollisten kollektiivinen tajunta alkaa vaikuttaa yksilössä, tästä seuraa todennäköisesti myös kokemus palveluksen kevenemisestä sekä totaalisen laitoksen mukaisen toiminnan automatisoitumisesta. Yksilö valvookin usein itse omaa toimintaansa, tiedostetusti tai tiedostamattaan, ja noudattaa esimerkiksi kollektiivisen tajunnan sisäistämää tarkkaa sotilaskuria. Yksilö ei tällöin toimi tietyllä tavalla suoranaisesti omasta tahdostaan, vaan hän

toimii siten kuin häneltä asepalveluksessa odotetaan ja oikeastaan vaaditaan. (esim. Durkheim 1982, 34–36; Durkheim 1990, 103.) Taustalla vaikuttaa myös pelko rikkeistä aiheutuvista mahdollisista rangaistuksista. Asepalveluksessa rangaistukset ja nuhtelut tapahtuvat usein koko kollektiivin tasolla tarkoittaen sitä, että koko ryhmä kärsii yksilön epäonnistuessa (ks. esim. Goffman 1969, 34–35). Tämä toimii palveluksessa hyvänä porkkanana yksilölle onnistua yhteisön yhteisessä ponnistelussa, sillä kukaan varusmies ei halua ottaa vastuulleen epäonnistumista. Tiiviinä osana palvelusarkea toimivat myös varusmiehiin ja heidän kollektiiviseen tajuntaansa iskostetut palvelustodellisuutta muovaavat uskomukset. Tällaisina uskomuksina voidaan mainita muun muassa se, että palvelusta suorittavat varusmiehet ovat keskenään täysin tasa-arvoisia, sukupuoleen, ihonväriin ja taloudelliseen asemaan katsomatta. Oikeastaan tämä tiivistyy kollektiivin tasolla usein jopa ajatukseen siitä, ettei eroja oikeastaan edes ole. Samanaikaisesti puhutaan myös esimerkiksi ”nollatoleranssista simputukselle”. (ks. luku 4.2.)

Vaikka yksilö usein tiedostaa asevelvollisten kollektiivisen tajunnan luomat raamit sille, mikä on yhteisön silmissä sosiaalisesti hyväksyttävää, ei tämä kuitenkaan tarkoita sitä, että yksilö toimisi aina sen mukaisesti. Mutta mitä tapahtuu tilanteessa, jossa yksilö ei valvokaan omaa toimintaansa sääntillisesti ja mukauta sitä kollektiivisen tajunnan vaatimusten mukaiseksi? Kun yksilö toimii kollektiivista tajuntaa vastaan, palauttaa muu kollektiivi yksilön nopeasti ”takaisin ruotuun”. Tilanteet saattavat olla arkisia ja liittyä esimerkiksi *sipaan*, eli palvelukseen päivittäin kuuluvaan siivouspalvelukseen, jossa joku varusmiehistä päättää olla tekemättä omaa osaansa ja tämä saa muut varusmiehet ärsyntyneeseen (H3). Toisinaan kyseessä saattaa olla myös häirinnän kaltaisia tapauksia, joissa kollektiivi pyrkii puuttumaan tilanteeseen. Tämä tapahtuu pääasiassa muiden varusmiesten, eli miehistön toimesta, sillä aineistosta kävi ilmi, että hierarkiassa ylempiä ei haluttu sekoittaa oman yhteisön sisäiseen konfliktiin, mikäli tämä oli mahdollista.

V1: Mun mielestä et se hoidetaan vertaisten kesken, on ehkä tavallaan sille... häiritsijälle viel pahempi, et tavallaan kaikki tietää ja silleen niin kyl se pistää loppuu aika nopeet. Tuol oli just vanhas miehistös tollanen tilanne, niin... Se käytiin puhuus sen jätkän kaa, sanottii et kaikki tietää tälleen et kannattaa lopettaa ennen, ku puhutaan kouluttajalle, niin kyl se loppu. Se on ehkä parempi mun mielest hoitaa just tolleen kun silleen et mennään puhuu jollekin kouluttajalle, joka puhuu sen kaa kahestaan, ku...

V2: Se voi heittää paljon enemmän sitä bensaa liekkeihin ja mennä sit viel pahemmaks.

V1: Niin tai sit ehkä se et, jos kouluttaja puhuu kahestaan jossain huonees vaan, nii se voi aatella et okei tää ei oo niin iso juttu. Ja ei ehkä ota niin vakavasti loppupeleissä. Mut sit kun kaikki vertaiset tulee sanoo nii sit se on vähän silleen et... Et sä oot vähän semmonen hylkiö

siin yhteisössä, jos sä jatkat sitä toimintaa, niin se vähän pakottaa, tekee lopun ihan pakosti siihen.

V3: Sehän on suuri paine täällä, et saatas se oman pienen yhteisön hyväksynnän kaikilta tovereilta ja... Sit kun sen menettää niin se murtaa enemmän, kun jonkun... Ammattilaisen, tai työntekijän mielipide, joka katoaa puolen vuoden päästä. (H9)

Haastattelukatkelmassa varusmiehet kuvaavat, miten häirintää harjoittaneelle yhteisön jäsenelle itse yhteisön aiheuttama paine sekä pelko sen ulkopuolelle jäämisestä palauttavat toiminnan takaisin kollektiivisen tajunnan taajuudelle. Tämä toimii tehokkaampana keppinä kuin se, mikäli nuhtelu tapahtuisi henkilökunnan toimesta. Tässä tapauksessa voidaan esimerkillisesti havaita juuri Durkheimin teoriassaan (1990) kuvaaman kollektiivisen tajunnan voima, jossa se vaikuttaa yksilöön pakottavalla tavalla ja yksilö kokee sen vaikutuksen erityisesti sillä hetkellä, kun tämä pyrkii toimimaan sitä vastaan. Tällöin yhteisön omaama kollektiivinen tajunta varmistaa sen oman sisäisen koheesion. Eli tässä tilanteessa muut varusmiehet palauttavat yhteisön jäsenen takaisin osaksi tajuntaa tai vastaavasti hylkäävät tämän. Yhteisöstä ulkopuolelle jääminen vaikuttaakin olevan yksilölle suurempi rangaistus kuin itse instituution, eli Puolustusvoimien langettamat rangaistukset.

4.1.3 Tajunta rakoilee? Varusmiesten maanpuolustuspuheen ristiriitaisuus

Haastatteluhetkellä varusmiehet olivat jo syvällä asevelvollisten kollektiivisen tajunnassa ja se ohjasi kokonaisvaltaisesti heidän olemistaan ja toimintaansa varusmiehinä. Iso osa varusmiesten siviilimaailman minuudesta oli jo riistetty, mutta tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö se olisi ollut yhä olemassa yksilössä. Se oli vain ikään kuin siirretty varusmiehen identiteetin tieltä syrjään palveluksessa. Kuten Durkheimin (1990, 126) tulkinnassa solidaarisuuksien eri muodoista kävi ilmi, voivat mekaaninen sekä orgaaninen solidaarisuus ilmetä samanaikaisesti, sillä ne ovat ”*yhden ja saman todellisuuden kahdet eri kasvot*”. Näin ollen mekaaniseen solidaarisuuteen perustuva asevelvollisten yksilöä tiukasti sitova kollektiivinen tajunta voi ilmetä yksilössä samanaikaisesti suomalaisuuden huomattavasti löyhemmän ja yksilöllisemmän orgaanisen solidaarisuuden kollektiivisen tajunnan kanssa. Tämä saattaa kuitenkin aiheuttaa toisinaan haasteita kollektiivisen tajunnan toiminnalle.

Tajunnat ovat keskenään voimakkaasti ristiriidassa ja haastatteluissa olikin mielenkiintoista huomata se, miten varusmiesten oli toisinaan haastavaa vastata esitettyihin kysymyksiin, sillä niissä kysyttiin juuri omia *yksilöllisiä* näkemyksiä ja kokemuksia esimerkiksi palvelusarjesta ja maanpuolustuksesta. Tämä synnytti silminnähden ristiriitaisia tunteita yksilössä, sillä molemmat tajunnat pyrittiin tuomaan esiin samanaikaisesti samalla estradilla. Tällöin yksilö ei

välttämättä tiedä ”miten kuuluisi vastata”, sillä nämä eri kollektiiviset tajunnat antavat samanaikaisesti erilaisia viestejä siitä, mikä on sosiaalisesti hyväksyttävää. Kyseisellä hetkellä ollaan hyvin korostuneesti ja tiiviisti kiinni asevelvollisten kollektiivisessa tajunnassa: haastattelutilanteessa ollaan oman tuvan kesken, armeijan porttien sisäpuolella, palveluspuku päällä, palvelusajalla ja haastattelijat ovat Maanpuolustuskorkeakoulun tutkijoita. Tästä huolimatta haastattelijat pyrkivät kysymään yksilöiden omia näkemyksiä sekä kuvaamaan niitä hyvin henkilökohtaisella tasolla.

Millaisia ristiriitoja varusmiesten puheessa sitten ilmeni? Yksi oleellinen haastattelun osio, jossa asevelvollisten kollektiivinen tajunta alkoi selkeästi rakoilla, oli hetki, jolloin kysyttiin maanpuolustuksen merkityksestä. Tällöin haastattelussa pyrittiin pääsemään pintaa syvemmälle, jolloin yksilöiden omat näkemykset sen tärkeydestä sekä merkityksistä pääsisivät esiin. Vastaukset noudattelivat aluksi usein tiivistä yhtenäistä linjaa, joka mukaili Puolustusvoimien arvoja sekä yleisempää perinteistä narratiivia suomalaisuudesta. Lyhyiden ja ytimekkäiden sekä toisinaan hyvin abstraktien vastauksien jälkeen tuli usein hiljaisuus ja epävarmuus siitä, mihin suuntaan keskustelua tulisi tai uskaltaisi viedä. Esimerkiksi varusmiespalveluksen koettiin olevan osoitus isänmaallisuudesta, mutta se, mitä isänmaallisuus tarkoitti itselle, muotoutui monelle haastavaksi kysymykseksi

V4: No itellä ainaki on just, et suorittaa tän varusmiespalveluksen. Ni se on silleen ainakin yksi tapa tehdä semmonen isänmaallinen teko, jos sen haluaa tehdä. Niin mä ainakin ajattelen, et ainakin nyt on yks teko tehty isänmaan puolesta. (H7)

Myös se, mitä puolustettiin, kun puolustettiin Suomea, oli osalle vaikea sanoittaa ja esiin nousi usein Suomen maa-alueen rajojen sijaan omat läheiset. Toisinaan korostettiin yhteiskunnallisia arvoja kuten demokratia ja myös 1900-luvun sotien perintö nousi toisinaan esiin. Vaikka nuorten sukupolvien kohdalla on puhuttu katkoksesta sotien perinnön narratiiviin, se oli ainakin osalla varusmiehistä yhä oman isänmaallisuuden taustalla (vrt. Salasuo 2010; Kallunki 2020).

V1: Mäkin sanoisin läheiset ehkä, siihen on eniten kosketuspintaa kuitenkin et... Arvot on kuitenkin, ainakin mulla henkilökohtaisesti tuntuu aika abstraktilta asialta silleen, mut sit jos tositilanne syttyis niin kyllä varmaan perhe ois mielessä joka sit puski sinne rintamalle.

V2: Kyl varmaan se kaikki mitä on aikasemminkin tapahtunut. Just joku toinen maailmansota, talvi- ja jatkosota, kyl se nyt on aika sellasta... Ei haluis sitten, että omalla tekemättömyydellä niin kaikki mitä silloin tehtiin menis ihan hukkaan. (H8)

Haastattelun edetessä yksilöllisemmin pohdittaviin aiheisiin minuuden riisto hetkellisesti hälvenee ja oma henkilökohtainen, mekaanisen solidaarisuuden yhteisön ulkopuolinen ”minä” tulee esiin. Tässä minässä on osana esimerkiksi oma tausta ja haaveet niin koulutuksen, perheen

kuin työelämänkin suhteen, omat arvot sekä ajatukset ja ideologiat. Erot alkavat korostua eri yksilöiden välillä, vaikka yhteisöllisyydestä pyrittiin tässäkin hetkessä pitämään kiinni. Esimerkiksi isänmaasta ei ollakaan enää yhtä mieltä, sillä se merkitsee eri yksilöille eri asioita, ja toisille se ei tunnu merkitsevän juurikaan mitään. Taustalla saattoi olla esimerkiksi se, ettei yksilö kokenut Suomea isänmaanaan, sillä moni liitti sen tarkoittavan lähinnä vain maata, jossa oli syntynyt. Myös se, mitä oltiin valmiita tekemään maanpuolustamisen eteen, muuttui pohdintoissa monimutkaiseksi. Esiin nousi muun muassa se, että vaikka Suomen puolesta sodassa kaatumista pidettiin usein isänmaallisena, sitä ei kuitenkaan koettu aina tarpeelliseksi.

V3: *Se on vähän kakspiippunen, mun näkökulmasta siis, mulla on perhettä ketkä on [länsimaa] armeijas ollut, ja ne on sieltä eläköitynyt niin ne sano, että ei ikinä tekis sitä uudestaan, sota on aika semmonen... Tälleen nuorena miehenä mentäs tappelemaan semmosten ihmisten takia, jotka istuu toimistoissa, tienaa sen, paljon ne tienaakaan vuoteen. Sen takii et joku haluu vähän enemmän rahaa, kun toinen, **ei ne sodat oo nykyään enää sitä mitä ne on ollut**, no eihän siinä toisessa maailmansodassa mut ensimmäisessä, ensimmäinenhän oli semmosta ylpeyttä ja semmost... Isänmaallisuutta mitä käytiin. En mä tiää, en mä usko, hullua vastaan, joka tykkää käyttää aseita ja tuoda armeijaansa niin en mä usko et se vastaus siihen on että... Kasvatetaan meidän armeijaa, näytetään mistä meijät on tehty. Kyl mä siis, jos sota syttyy kyl mää sinne lähen mut... **On se vähän turha syy kuolla.***

H: *Mitä me nyt sitten oikeestaan puolustetaan tässä?*

V3: ***Se on just se mun kysymys et minkä takia, juu totta kai sitähan sanotaan, että sehän on miehen hommaa sota, se sota ja kuolema.** En mä nyt tiää oikeen, **kai se on Suomen kaunis luonto** mistä ne aina puhuu. (H2)*

--

V1: *Sanotaan näin, et totta kai mä haluan puolustaa kotia, koti on tääl Suomessa, mut en mä tunne sellast välttämättömyyttä, et en mä ihan rehellisesti, en mä välttämättä uskaltais mennä sotaan. Se on ihan mun rehellinen mielipide, en mä tiedä et onks must siihen välttämät. Mut en mä tiää oonks mä niinku, siis kyllähän mä nyt uskon, että kyllähän mä pelkään sotaa silleen, ja kuolemista varsinkin, niin en mä osais sanoa, et mä menisin mielellään puolustaa Suomeen, vaik se nyt, joidenkin mielest se kuulostaa ihan hullult, mut en mä sanois, et mä oisin mikään, et nyt jos sota menis, niin mä lähtisin heti saman tien eturintamalle. Kyl mä aika pitkään varmasti empisin asiaa. En mä ehkä, jos pitää joku numero antaa sille, ni ehkä joku viitonon ehkä, et mä menisin puolustaan kotiani, jos on semmonen tilanne. En mä tiedä, että kyl mä varmaan pitkään miettin asiaa, enkä mä ois varmasti saman tien silleen, et joo, nyt mennään. En mä tunne sellasta. En mä tiedä onks se siitki syystä, ku en oo syntyny täällä ja on sillee, et on kaksi maata, mut en mä tunne sellasta, et mä menisin nyt, en mä tunnen sellast välttämättömyyttä, et kymppi, et mä menisin saman tien puolustaan. Se on vaan mun mielipide ja, niin. Ei mun mielest, nii. Arvostan ihmisiä, jotka menis, siis totta kai arvostan, mut se en oo vaan mä. Mä en vaan, mä en tiedä kykenisinkö siihen. Se on vaan mun rehelline mielipide. (H3)*

Edellä kuvattujen katkelmien varusmiehet puhuivat suhteestaan maanpuolustukseen poikkeuksellisen avoimesti ja pitkästi. Useissa puheenvuoroissa saatettiin osoittaa pienimuotoista empimistä sotaan lähdön suhteen, esimerkiksi pienen maa-alueen menettämislle ei annettu kaikissa haastatteluryhmissä isoa painoarvoa. Joissain

puheenvuoroissa tunnuttiin myös kritisoivan miehen perinteistä roolia, jossa mies menee sotaan ja kuolee ”kunniaakkaana”. Usein kuitenkin esiin nostettiin halu puolustaa omia läheisiä sekä lähteä omien palvelustoverien kanssa rintamalle, koska tiedettiin ”*kaikkien muidenkin menevän*” (H8). Haastateltavat antoivatkin pääasiassa painoarvoa juuri ihmisille: Sotaan oltiin valmiita lähtemään puolustamaan ihmishenkiä, mutta sinne ei kuitenkaan haluttu mennä ehdoin tahdoin menettämään omaa henkeään. Monissa haastatteluissa kävi myös ilmi, ettei asepalvelusta olisi suoritettu, mikäli se olisi ollut vapaaehtoista. Tällöin syinä oli vat useimmiten yksilöllistyneet elämänculut kuten koulupaikan tai työpaikan saaminen.

H: *Mitäs jos tää, ei ois asevelvollisuus vaan ois vapaaehtoisphjalta nii oisitteko tullut?*

V3: *En mä ois menny [länsimaa] armeijaan, ni en ois kyl tännekään.*

V1: *En mä tiä oikein, mulla ois ollut varma opiskelupaikka saman tien, mä oisin varmaan lukiosta jatkanut suoraan sinne.*

V3: *Se on vaikee sanoo kun se on semmonen kulttuurinen homma melkein.*

V1: *Se riippuu miten muut ois silloin tehnyt, se on vähän siitäkin kiinni.*

V3: *Jos se ois vapaaehtonen, se ois ihan eri, erilainen rakenteeltaan kun se on nykyään.* (H2)

Tämä loi mielenkiintoista ristiriitaa sen kanssa, että siviilipalvelukseen sekä reservistä eroajiin suhtauduttiin usein negatiivissävyyteisesti (ks. myös luku 4.2.4). Häpeä varusmiespalveluksen suorittamatta jättämisestä tuntuikin poistuvan kontekstista heti, kun siitä puhuttiin vapaaehtoisuuden kautta. Tämä muutos asenteissa tapahtui myös haastatteluryhmien sisällä. Suhtautuminen maanpuolustuksen tärkeyteen sekä isänmaallisuuteen loi mielenkiintoista ristiriitaisuutta asevelvollisten kollektiivisen tajunnan sisälle. Huomattavissa oli murrosta, sillä monet tunnistavat nämä tärkeiksi asioiksi ja arvoiksi, mutta samaan aikaan näiden suhde omaan elämään oli haasteellinen. Kyseiset arvot voidaan liittää suomalaisen hegemonisen maskuliinisuuden mukaiseen perinteiseen miehisyteen, jonka voidaan kuitenkin väittää olevan nykyään murroksessa. Tästä huolimatta miesten asevelvollisuus sitoo yhä näitä arvoja tiiviisti yksilöön, mikä vaikeuttaa niiden täysivaltaista kyseenalaistamista. Aineiston perusteella kyse ei kuitenkaan ole niiden ”luonnollisesta” roolista osana miesten elämänculua, sillä tilaisuuden tullen näistä ollaan valmiita luopumaan.

Vaikka aineistossa nostettiin esiin perinteisiä ajatuksia asepalveluksesta symbolisena uhririittinä ja kiitollisuudenvelasta aiemmille sukupolville, oli havaittavissa asenteiden pirstaloitumista (ks. esim. Salasuo 2010, 193–194; Kallunki 2020). Yksilölliset merkitykset ja arvot sekä elämäncululliset erot muovasivat varusmiesten asenteita maanpuolustuksesta,

isänmaallisuudesta. Esimerkiksi kaksoiskansalaisuus tuotti haasteita pohtia omaa suhdetta suomalaisuuteen ja isänmaallisuuteen. Kipuiliua asian suhteen kokivat kuitenkin myös ”kantasuomalaisiksi” luokiteltavat varusmiehet, joten ilmiönä tämä ei suinkaan ole niin yksinkertainen, että se voitaisiin liittää pelkkään kansalaisuuden kokemukseen. Taustalla vaikuttivat huomattavasti moninaisemmat ja syvällisemmät tekijät kuten pohdinta siitä, mikä on fyysisen maa-alueen arvo verrattuna ihmishenkeen. Tämänkaltaiset yksilölliset pohdinnat aiheuttavat ristiriitoja asevelvollisten kollektiivisen tajunnan sisälle ja haastavat sen yhteisöllisyyttä. Asevoimien yhtenäisen toimivuuden takaamiseksi oleelliseksi muodostuu näiden soraäänien hiljentäminen, jolloin totaalisen laitoksen toteuttamasta minuuden riistosta saattaa tulla entistä tärkeämpi osa asepalvelusta.

4.2 Asevelvollisten kollektiivisen tajunnan ulossulkeva vaatimus samanlaisuudesta

Tässä analyysiluvussa käsittelem tarkemmin asevelvollisten kollektiivisen tajunnan sisäistämiä uskomuksia ja vaatimuksia kollektiivin sisäisestä samanlaisuudesta sekä tähän liittyviä haasteita, joita varusmiesten heterogeenisyys väkisinkin aiheuttaa. Kuvaan myös kollektiivisen tajunnan eksklusiivista luonnetta, jonka seurauksena kaikilla ei ole täysvaltaista pääsyä tajuntaan. Tajunta voidaan nähdä ennen kaikkea sukupuolittuneena kokonaisuutena, joka asettaa yksilöitä eriarvoiseen asemaan näiden sukupuolen perusteella. Tajunta myös vahvistaa varusmiesten käsityksiä oikeanlaisesta hegemonisen maskuliinisuuden mukaisesta suomalaisesta mieheydestä.

4.2.1 Aloittavatko kaikki palveluksensa ”samalta viivalta”?

Palveluksen velvoittaessa kaikkia 18-vuotta täyttäneitä suomalaisia miehiä, voidaan palvelukseen astuvien nuorten joukko nähdä heterogeenisenä joukkona. Heillä voi olla keskenään hyvinkin erilaisia taustoja, joita muovaavat erilaiset tekijät kuten esimerkiksi yhteiskuntaluokka, suoritettu koulutusaste, etninen tausta, kielitaito sekä terveydellinen tila. Joukossa on myös palvelusta vapaaehtoisesti suorittavia naisvarusmiehiä, jotka omalta osaltaan lisäävät joukon sisäistä moninaisuutta. Edellä mainittujen kaltaisten tekijöiden voitaisiin ajatella tuottavan yksilöllisiä, keskenään erilaisia palveluskokemuksia sekä vaikuttavan yhteisöllisyyden muodostumiseen varusmiesten keskuudessa laajemmin.

Haastatteluaineistossa varusmiehiltä kysyttiin palveluksen tasa-arvoisuudesta sekä siitä, pystyvätkö kaikki heidän mielestään olemaan ja toimimaan palveluksessa tasa-arvoisesti

yksilöiden keskinäisistä eroista huolimatta. Kaikissa haastatteluissa toistuivat samanlaiset vastaukset siitä, kuinka palveluksessa kaikkia kohdellaan tasa-arvoisesti ja erityisesti korostui ajatus siitä, että kaikki varusmiehet pystyvät taustastaan huolimatta aloittamaan palveluksensa ”samalta viivalta”. Eräs varusmies totesikin armeijasta seuraavasti: ”Niinku joskus mainostettiin, niin tää on tasa-arvoisin paikka Suomessa missä voi olla” (H1). Mutta mikä tämä maaginen ”sama viiva” on ja mitä se käytännössä tarkoittaa?

V1: *Must muutenki ihan vaan, ei ees välttämättä niinkään paljon siihen maanpuolustukseen, mut ihan vaan, et mun mielestä tää varusmieskoulutus käydä täällä. Se on mun mielestä semmonen juttu, minkä kaikki pitäis mun mielestä käydä. Ihan varmasti siinä oppii, jotkut enemmän jotkut vähemmän, mut se on jotenkin, kaikki tekee sen saman, siis niinku samaistuu.*

V2: *Se on semmonen asia, mist pystyy tuol siviiliski kavereitten kaa, et ku on täällä käyny niin puhuu tosi paljon.*

V3: *Kyl mä uskon, et tääl oppii ymmärtämään ihmisiä enemmän ja, varsinkin ku tapaa erilaisia ihmisiä, niin väitän, et siit on hyötyy. Ainakin mun mielest mun osalta, ni kyllä mä niin sanotusti, nyt ku on kokenu ihan erilaisii ihmisiä mitä mä ite oo, ni mun mielest tunnen, et nyt jossain siviilissäkin ois joku ihminen, ei välttämättä näytä tai puhu samalla tavalla ku sä, mut sä tiedät, et hänkin on kummiski käyny sen varusmiespalveluksen, hänkin on kokenu samat jutut, ja sä pystyt kummiski arvostaa sen, että kaveri on tehny saman homman ku sääkin. Jos se on tuntunu paskalta, ni sä tiedät, et hän on kokenut paskaa ja jos se mun mielestä on kivaa, niin hänenkin mielest se on varmaan joskus ollu kivaa. En mä osaa oikeen sanoo tota sanoin. (H3)*

Aineiston varusmiehet selkeästi tiedostavat, että palvelukseen astuvat nuoret tulevat erilaisista lähtökohdista. Tämä koetaan positiivisena asiana, sillä siviilielämässä omien lähipiirien koetaan olevan jokseenkin kuplautuneita ja yksipuolisia. Yksilöllisistä eroista huolimatta Puolustusvoimien koetaan tarjoavan kaikille yhtäläiset lähtökohdat palveluksen aloittamiselle; kaikki ovat tuolloin uuden tuntemattoman edessä ja yhtä hukassa, mikä saattaa luoda kokemusta ”samasta viivasta”, josta jokainen voi aloittaa tasaveroisesti. Erot varusmiesten välillä lisääntyvät palveluksen edetessä, jolloin omilla meriiteillään voi erottua muista. Tästä oleellisena esimerkkinä sotilasyhteisön sisäinen hierarkkisuus, jossa yksilöt erotetaan toisistaan sotilasarvoin. Varusmiesten ajattelutavan pohjalta voidaan tehdä oletus, että armeija olisi yksi niistä yhteiskunnan harvoista paikoista, missä mahdollisuuksien tasa-arvo todella toteutuisi. Tällöin esimerkiksi varusmiespalvelukseen astuvan yksilön kategoriset tekijät kuten sukupuoli tai etnisyys eivät vaikuttaisi siihen, miten tämä voi edetä ja menestyä palveluksensa aikana.

V4: *Ihan, silleen antavaa et näkee läpileikkauksen silleen, tietyl tavalla. Tai silleen, opettaa et silleen kuin paljon erilaist jengii tääl on tullut ja erilaisist lähtökohdist, niin kyl se silleen avaa silmiä vähän, et sitä helposti kuplautuu.*

V3: *Ja sit just tohonkin et... Kun on oikeestaan just läpileikkaus koko kansasta, niin sit oppii toimii niin eri ihmisten kanssa. Oppii lukee ihmisiä ja... Tiedostaa et eri ihmiset toimii eri tilanteis eri lailla, kyl täält, tosi paljon hyvääkin täält saa.*

V2: *Niin sit ehkä toi että läpileikkaus silleen, niin sit saat myös kavereita vähän erilaisista näkö- ja lähtökohdista. Kun sekin et se on useesti se et sulla on ne kaverit sielt peruskoulusta tai sitten lukiota, tai... Amiksest tai missä ikinä ootkaan ollut, vähän omanlaista porukkaa. Tääl tulee siihen samaan tupaan, niin alapunkas voi asuu jonkinlainen tyyppi ja yläpunkassa sit ihan täysin erilainen tyyppi. Niin just sit se et sä saat niit kavereita ja vähän opit silleen ymmärtämään myös toisenlaist elämää kun mitä ite on elänyt.*

V1: *Se on just pakko, siinäkin vähän suhtautuu niihin uusiin ihmisiin myönteisesti senkin takii kun kaikki ollaan samal viival siinä alussa, niin siinä ei auta lähtee kenenkään keulimaan, sekin on ihan hienoo et... Sit siin yhdessä tajuu et kaikki on saman arvosta ja samalla viivalla.*

H: *Onks silleen? Tätä me ollaan mietitty. Että onks tää kokemus se, koska näinhän sanotaan intissä että kaikki tulee ikään kuin sit sille, ja on siel samalla viivalla että mistä tahansa ja millä tahansa, mut tavallaan kuitenkin tietään et ihmiset on erilaisia ja... Niin sit se intti tekee sen että ollaankin samalla viivalla. Nii onks se teijän kokemus?*

V2: *On ainakin henkilökohtaisesti joo, se on just...*

V1: *Varsinkin alussa.*

V3: *Alussa et sit kaikki on samal viivalla, mut sil omal tekemisellä ja toiminnalla niin sit sä rupeet jotenkin muokkautuu siit myöhemmin, mutta et alussa se oli ihan, kaikki oli samalla viivalla, ei mitään välii et mist sä tuut tai milt sä näytät tai... Mihin uskot tai mitä, nii kaikki oli ihan samaa poppoota. (H8)*

Varusmiesten puhe tasa-arvosta menee hyvin yhteen sen yhteiskunnallisen diskurssin kanssa, jonka mukaan tasa-arvo olisi suurimmilta osin Suomessa jo saavutettu (esim. Julkunen 2010; Holli 2012; Kantola, Koskinen Sandberg & Ylöstalo 2020). Aineistosta saa sen kuvan, että Puolustusvoimat puolestaan edesauttaisi tämän tasa-arvon saavuttamista entisestään asettamalla nuoret symboliselle *samalle viivalle*, jolta erilaisista lähtökohdista tulevat nuoret voivat jatkaa samaa matkaa. Vaikka asepalvelus tarjoaisikin puitteita mahdollisuuksien tasa-arvolle, on ilmiössä voimakkaasti läsnä myös instituution luoma kupla, jossa yksilöiden erilaisuutta häivytetään tietoisesti muun muassa yhdenmukaisella pukeutumisella, yhtenäistetyllä vuorokausirytmillä, samansuuruisella päivärahalla sekä sotilasyhteisön mukaisella kaikkia samalla tavalla koskettavalla hierarkialla, mikä määrittää yksilön ”arvon”. Tätä hierarkiaa pidetään hyväksyttävänä ja oikeudenmukaisena, sillä yksilöt pystyvät ainakin näennäisesti vaikuttamaan omaan sotilasarvoonsa meriiteillään.

Instituution ruokkima symbolinen ajatus samasta viivasta sekä Puolustusvoimista Suomen tasa-arvoisimpana paikkana toistuu varusmiesten puheessa tutkimusaineiston kaikissa haastatteluissa ja se vaikuttaakin olevan varusmiesten kollektiivisen tajunnan yksi perustavista arvoista. Tämä ajatus ylläpitää yhteisöllisyyttä, sillä kaikki uskovat sen kautta olevansa saman

arvoisina samassa tilanteessa ja voivansa vaikuttaa omaan sekä ryhmänsä tilanteeseen samalla tavalla kuin palvelustoverinsa. Tämä ajattelutapa saa varusmiehet sitoutumaan ryhmänsä toimintaan ja tukemaan toinen toisiaan. Kun kaikkien uskotaan vakaasti olevan samanlaisten olosuhteiden armoilla, syntyy ehkä myös ajatus yksilöiden välisestä samanlaisuudesta, mikä ei perustu siviilielämän eriäviin asetelmiin eikä välttämättä edes palveluksessa läsnä oleviin tekijöihin kuten sukupuoleen, etnisyyteen, kielitaitoon tai terveydentilaan. Vaikka ajatus samanlaisuudesta ei pitäisi paikkaansa ja yksilöillä olisi todellisuudessa keskenään hyvinkin erilaisia palvelustodellisuuksia ja -mahdollisuuksia, tämän ajatuksen kiistäminen on varusmiesten yhteisössä haastavaa, sillä se on iskostunut sen kollektiivisen tajunnan normistoon perustavanlaatuisella tavalla ja se on oleellinen osa varusmiesten keskinäistä yhteisöllisyyttä.

Tasa-arvo yhteisön jakamana arvona ja ihanteena voidaan nähdä oleellisena osana orgaanista solidaarisuutta, sillä se luo osaltaan edellytyksiä sille, että modernin yhteiskunnan jäsenet sitoutuvat yhteisöön ja sen toimintaan (Saastamoinen 2009). Asevelvollisuusarmeijan sisäistämä mekaaninen solidaarisuus puolestaan ei ole tarvinnut tasa-arvo-ajattelua tuekseen, sillä se on tottunut nojaamaan ajatukseen yhteisön keskinäisestä homogeenisyydestä (Durkheim 1990). Tämän voidaan huomata toteutuvan myös aineiston varusmiesten puheessa. Mekaanisen solidaarisuuden vaatimus samanlaisuudesta synnyttää varusmiehille eräänlaista harhaa, joka pyrkii peittämään yksilöiden välisiä eroavaisuuksia ylläpitääkseen yhteisön solidaarisuutta. Nimitän tätä asevelvollisten kollektiivisen tajunnan osaa ”samanlaisuuden harhaksi”.

4.2.2 Samanlaisuuden harha osana asevelvollisten kollektiivista tajuntaa

Ajatus siitä, että kaikki aloittavat palveluksensa ”samalta viivalta” vaatii yhteisöltä jonkinlaista uskoa yhteisön sisäiseen samanlaisuuteen. Kun haastatteluissa kysyttiin erilaisuuden mahdollisesti aiheuttamista haasteista, pyrki haastatteluryhmä lähes aina ylläpitämään yhtenäistä linjaa siitä, että kaikki ovat palveluksessa aina ensisijaisesti ”sotilaita”, eikä esimerkiksi sukupuoli tai etninen tausta asettanut yksilöä eriävään asemaan. Sotilaana oleminen ja toimiminen muodostaakin tässä yhteydessä yhtenäisen kategorian, jonka sisällä eroja ei ole tai ainakin ne jätetään huomioimatta, joko tiedostetusti tai tiedostamatta.

Yhtenäiseen sotilaan kategoriaan samaistuminen palveluksessa puolestaan tuottaa varusmiehille kokemusta samanlaisuudesta ja yhteisöllisyydestä. Ajattelumalli voidaan nähdä vahvana osana varusmiesten kollektiivista tajuntaa ja sitä on vaikea kyseenalaistaa yksilötasolla erityisesti silloin, jos tämän yhtenäiseksi luokitellun kategorian sisällä olevat ”poikkeukset”

kuuluvat palveluksessa vähemmistöön. Poikkeuksiksi luonnehdittavia tekijöitä voivat tässä tapauksessa olla esimerkiksi naissukupuoli. Mikäli haastattelutilanteessa läsnä olevalla varusmiehellä olisi eriävä kokemus samanlaisuudesta, saattaisi tämän näkökulman esiin tuominen olla haastavaa muun ryhmän ollessa paikalla. Eräässä haastattelussa ensin tuotiin esiin instituution opettamaa tapaa nähdä palvelustoverit *sotilaina* ilman keskinäisiä eroja, jonka jälkeen muutamat varusmiehet yrittivät sanoittaa erilaisuuden mahdollisesti muovaamaa palveluskokemusta, pääsemättä asiassa sen enempää eteenpäin.

V2: *Meillekin sanottiin A-kaudella et te ootte...et kaikki on vaan sotilaita.*

V1: *Nii et täällä ei oo miehiä ja naisia.*

V2: *Nii et ei oo miehiä ja naisia, mut sit kuitenkin...*

H: *Jossain kohtaa se vaan...*

V3: *Siinä tulee se...kuitenkin jossain kohtaa se. (H9)*

Varusmiesten keskinäinen erilaisuus jää tässä aineistokatkelmassa kummittelemaan mystisellä ”se” -nimellä. Sitä, mitä *se* loppujen lopuksi tarkoitti, ei tuotu keskustelussa enempää esiin tai nimetty sen tarkemmin. Sen sanoittaminen vaikutti haastavalta varusmiehille. Tämä kuvasi mielenkiintoisella tavalla sitä vaikeutta tuoda sanallisesti esiin erilaisuutta varusmiesten puheessa. Aineisto havainnollistaakin hyvin sitä, kuinka varusmiesten on helpompaa tuottaa palveluksessa yhtenäistä ”me” -kulttuuria, kun taas erilaisuuden esiin tuominen mahdollisesti murentaisi tätä yhteisöllisyyttä ja olisi näin ollen myös varusmiesten kollektiivisen tajunnan vastainen.

Varusmiesten kollektiivin sisäistämä ajattelumalli samanlaisuudesta sekä sen vahvuus varusmiesten tajunnassa voi aiheuttaa sitä, ettei yksilöiden välisiä eroja osata edes välttämättä tunnistaa. Tämä voi ilmetä erityisen vahvasti silloin, kun kuuluu itse enemmistöön ja erot eivät vaikuta omaan palvelusarkeen merkittävällä tavalla. Edellä kuvatun katkelman perusteella voidaan kuitenkin kyseenalaistaa sitä, että varusmiesten välillä ei koettaisi olevan *mitään* eroja. Kollektiivin on selkeästi sisäistänyt ajatuksen ideaalista sotilaasta, joka syntyy suhteessa siitä poikkeaviin tekijöihin (Sasson-Levy 2008, 306; Kouri 2022, 53; Lindqvist 2024, 131–139). Erojen olemassaolo tiedostetaan ainakin jollain tasolla, vaikka sitä ei osattaisi tai haluttaisi sanallistaa haastatteluiden keskustelussa. Erojen esiin tuominen saattaa kuitenkin mennä varusmiesten kollektiivisen tajunnan sanomattomia sääntöjä vastaan siten, että se kyseenalaistaa yhteisön samanlaisuutta ja siten samalla myös sen tiiviyyttä, jota voidaan pitää oleellisena osana varusmiesten yhteisöllisyyttä sekä asevoimien laajempaa toimivuutta. Tässä

voidaan nähdä yhteneväisyyksiä yhtenäisen suomalaisuuden myyttien kanssa, joiden kautta pyritään tuottamaan tietynlaista yhtenäistä identiteettiä sekä luomaan yhteenkuuluvuutta yksilöiden välille (ks. esim. Ahonen 2017, 10, 162; Keskinen ym. 2019, 3–4). Asevelvollisten kollektiivisen tajunnan myyttiset ajatukset varusmiesten samanlaisuudesta auttavat ylläpitämään asevoimien sisäistä koheesiota sekä arvomaailmaa. Tämä palvelee Puolustusvoimien tarpeita ja oikeuttaa sen tapaa olla olemassa tietynlaisena. Vaikka kollektiivin sisäistäjä ajatus samanlaisuudesta aiheuttaisi kokemuksia ulkopuolisuudesta (vrt. Ahonen 2017, 20–22, 175–176), on vähemmistöasemassa olevien vaikeaa tuoda tätä esiin, sillä tällöin myös ongelma saatetaan paikantaa vähemmistöstä johtuvaksi syyksi.

Aineistossa on usein läsnä sanallisesti mykkä miessukupuoli. Mieheyttä korostetaan puheessa vain harvoin yksilön kokemuksiin vaikuttavana ominaisuutena, eikä sitä nosteta esiin oikeastaan edes silloin kun haastatteluaineistossa korostetusti kysytään varusmiesten näkemyksiä vain miehille pakollisen asepalveluksen suorittamisesta. Taustalla voi olla mieheyden saavuttama normin asema yhteiskunnassa, jolloin miessukupuolen ja sen vaikutus yksilön elämään sekä kokemuksiin on haasteellista hahmottaa ja kyseenalaistaa, sillä se on ”normaaliksi” mielletävää (Lehtonen 1999, 86). Armeijan käyminen puolestaan on vuosikymmenten aikana normittunut osaksi nuorten miesten elämäntapaa, eikä sitä osata usein kyseenalaistaa tai nähdä tietynlaista mieheyttä tuottavana instituutiona (ks. esim. Jokinen 2000). Tämä kuuluu myös aineiston varusmiesten puheessa muun muassa siten, että päätöstä suorittaa asepalvelus ei ole juurikaan kyseenalaistettu vaan se on otettu usein itsestäänselvyytenä. Myös armeija instituutiona ja sen palvelusarki ovat jäsenyneet historiallisesti miehiseksi yhteiskunnan alueiksi, jolloin mieskategoriaan mahtuvat yksilöt sopivat sotilaan normiin, naisten jäädessä sen ulkopuolelle (Kouri 2020, 140).

Kun varusmiehet puhuvat aineistossa sukupuolesta ja tasa-arvosta, he puhuvat usein juuri varusmiespalvelusta suorittavista naisista. Tämä menee yhteen suomalaisen tasa-arvokäsityksen kanssa, sillä se perustuu vahvasti kaksijakoiselle sukupuoliajattelulle (esim. Lehtonen 2019). Mieheydestä puhumisen ollessa varusmiehille haastavaa, oli naiseutta sekä sen mahdollisia vaikutuksia palvelukseen selkeästi helpompi sanoittaa. Tämä saattaa johtua siitä, että naissukupuoli on yksi ainoista selkeistä kategorisista eroista, joita Puolustusvoimat tuo selkeästi julkisessa puheessaan esiin. Julkisessa keskustelussa on myös nostettu useampaan otteeseen esille palvelusta suorittaneiden naisten kokemaa häirintää, jolloin on ehkä helpompi hyväksyä sukupuoleen liittyvine negatiivisten ilmiöiden olemassaolo (ks. esim. Yle 2024). Selkeäksi sukupuolten väliseksi eroiksi muodostuu myös sen kautta määritelty palveluksen

pakollisuus tai vapaaehtoisuus, mikä myös osaltaan ylläpitää asepalveluksen sukupuolittunutta segregatiota (Kouri 2020, 146–147).

Asepalvelukseen liittyvissä sukupuoli ja tasa-arvo-nostoissa tuodaan aineistossa esiin muun muassa sitä, että myös naisten tulisi suorittaa jonkinlainen palvelusaika, vaikkei kyse olisikaan asepalveluksesta. Myös sekatuvat nousevat tasa-arvo -puheessa esiin ja tälle annetaan vahva tuki, sillä niiden koetaan olevan positiivinen tekijä laajemmalle ryhmähengelle. Osa jopa kokee sekatuvan niin oletusarvoiseksi asiaksi palveluksessa, että naisilla ei tulisi olla oikeutta valita, haluaako tämä olla nais- vai sekatuvassa. Kyseisessä keskustelussa kuitenkin korostettiin ennen kaikkea sitä, että naistuvat luovat palvelukseen tiloja, joihin miehet eivät koe oloaan tervetulleiksi, mikä taas luo kahtiajakoa mies- ja naisvarusmiesten välille. Tämä kahtiajako koettiin yhteishengelle haitallisena.

V1: *Mulla vähän ajatus ehkä muuttunut, A-kausi oli semmonen pelkkii äijii. Sit mä menin AUK:in ja mietin et en todellakaan haluu sekatupaan, äijien kaa on tosi hyvä meininki, mut sit... AUK:ssa ja RUK:ssa oli naisii mukana nii sit tajus et ihan sama. Kaikki mejän pitää toimii, tulla toimeen keskenään ja silleen et... Ei oo mitään välii, et mä viihdyn ihan mis vaan ja kaikkien kaa pakko tulla toimeen tääl nii...*

V2: *Mulla oli silleen et sai just molemmat kokemukset, oli se sekatupa ja sitten oli just, nyt on ollut tää... Miestupa. [naurua] Tai ei-sekatupa ja sit tota... Kyl mä sanon et... Se **sekatupa oli parempi sen kasarmihengen puolesta.***

V3: *Se koko joukkuehenki oli ihan vaan eri.*

V4: *Kyllä yhdyn tohon, ja sit kans se et ketä meit äijii oli siin tuvassa, niin A-kaudella me oltiin kaikki tosi villejä. Just ne kaks mimmii oli semmosii rauhallisii ja ne toi vähän semmost tasapainoo siihen. Väliil saatto lähtee käsistä niin ne oli silleen et hei nyt rauhottukaa. Mun mielestä se oli tosi positiivinen että oli sekatuvat.*

V2: *Nythän se on mennyt ihan älyttömäks... [naurua]*

V3: *Ihan sikailuks.*

V4: *Ite oon sitä mieltä et... Vähän on ehkä kärkeä mielipide tai silleen, mutta jos naiset tulee inttiin niin sit sekatupiin tavallaan että... Ei ois vaihtoehto se täysnaistupa. Koska naisilla on vielä se vapaavalintanen. Toki se on myös miehistä kiinni, kysytäänhän meiltäkin sitä mutta... Omast mielest voitaa ottaa pysyväks noi et ne on sit sekatupia kaikki. (H9)*

Yhtenä sekatupien positiivisena osana pidettiin sitä, että naisvarusmiehet rauhoittivat tupien yleistä ilmapiiriä. Tällöin ”sikailuksi” ja ”öyhöttämiseksi” kuvailtava käytös väheni. Vaikka tämä liitettiin varusnaisten läsnäolosta johtuvaksi seuraukseksi, tämä vaikutti sopivan hyvin myös monelle miehelle, joilta ehkä muuten odotettaisiin itseltäänkin tätä sikailua, mikä ei välttämättä kuitenkaan ole luonnollista käytöstä kaikkien miesten kohdalla. Naisten selkeämpi läsnäolo palvelusarjen kaikilla osa-alueilla vähentäisi myös naisten ”mystisyyttä”

varusmiehinä, mikä edesauttaisi normalisoitumista. Yhteistupien kaltaiset tekijät voivat samalla myös muokata sotilaan ideaalia ja normia siten, että ne tekevät tilaa erilaisille hyväksyttävillä maskuliinisuuden muodoille. Tällöin kaikkien ei tarvitsisi pyrkiä olemaan hegemonisen maskuliinisuuden mukaisia hypermaskuliinisia ”äijjiä” kuuluakseen joukkoon. Sekatupien nostaminen esiin tämän tutkielman kontekstissa on perusteltua, sillä ne voidaan nähdä yhtenä esimerkkitapauksena siitä, miten palvelusarkea pyritään ympäröivän yhteiskunnan paineesta muokkaamaan arvoiltaan modernimmaksi ja tasa-arvoisemmaksi. Yhteistupien kaltaisten uudistusten voidaan kuitenkin nähdä myös nakertavan asevelvollisten kollektiivista tajuntaa niiden nykyisessä muodossa, sillä naisvarusmiesten normalisoituminen palveluksen eri osa-alueilla rikkoo tajunnan sisäistämiä ajatuksia esimerkiksi sotiluudesta ja mieheydestä sekä näiden suhtautumisesta naissukupuoleen. Uudistuneet toimintatavat sekä tavat ajatella luovat ristiriitaa asevelvollisten kollektiivisen tajunnan sisälle.

Aineistossa korostuu varusmiesten positiivinen asennoituminen naispuolisiin varusmiehiin. Miten tämä sopii yhteen varusmiesten kollektiivisen tajunnan sisäistämään ajatukseen samanlaisuudesta sekä erot häivyttävään yhtenäiseen sotilaan kategoriaan? Ajattelutapa vaikuttaa olevan siinä mielessä sukupuolineutraalia (vrt. Kouri 2018), että sotilas on ikään kuin sukupuoleton kategoria, jossa yksilöt kokevat yhteisöllisyyttä muiden tekijöiden kautta. Sukupuolen merkitys näin ollen häivytyisi pois asepalveluksessa. Kourin (2020) mukaan näin ei kuitenkaan ole, sillä naiset pyrkivät palveluksessa ennemminkin performatiivisesti korostamaan maskuliinisia sotilaille ominaisia piirteitä. Samalla he omaksuvat hegemonisen maskuliinisuuden mukaisia tapoja (ks. Jokinen 2000, 218). Asevelvollisten kollektiivinen tajunta voidaankin nähdä sukupuolittuneena kokonaisuutena, joka asettaa varusmiehiä erilaisiin aseisiin näiden sukupuolen perusteella.

”Sukupuolineutraalin” sotiluuden taustalla vaikuttaakin olevan paljon sitä, että palvelusta suorittavien naisten oletetaan mukautuvan palvelukseen astuessaan varusmiesten kollektiivisen tajunnan tavoille ollakseen osa laajempaa yhteisöä. Toisin sanoen varusmiesten yhteisö sekä sen omaama kollektiivinen tajunta kokevat naiset tervetulleina asepalvelukseen, kunhan nämä mukautuvat ensin sen maskuliiniseksi kuvailtaviin normeihin, jolloin välttytään myös erilaisuuden aiheuttamilta konflikteilta. Naiset pääsevät näin ollen osaksi varusmiesten kollektiivista tajuntaa, mutta joutuvat tekemään sen onnistumiseksi myönnytyksiä (vrt. Leinonen ym. 2017, 64; ks. myös Kouri 2022). Pohtimisen arvoiseksi nousee se, saako kollektiivisen tajunnan tuottama sosiaalinen paine naisvarusmiehet hyväksymään palvelusarjessa asioita, joita he eivät muissa sosiaalisissa ympäristöissä hyväksyisi. Naiset

saattavat myös vähätellä kyseisiä kokemuksiaan ja tuntemuksiaan, sillä he eivät halua olla yhteisössä niitä, jotka rikkovat kollektiivisen tajunnan yhteisöllisyyttä sekä sen tuottamaa samanlaisuuden harhaa. (ks. Tölli 2018, 148–152, 181–192.) Tämän lisäksi, vaikka naiset pääsisivät osaksi asepalveluksen yhteisöllisyyttä ja olisivat osa asevelvollisten kollektiivista tajuntaa, he päätyvät marginaaliseen asemaan hegemonisen maskuliinisuuden värittämissä sotilashierarkiassa (vrt. Jokinen 2000, 211). Tämä vaikeuttaa naisvarusmiesten täysvaltaista roolia osana varusmiesten yhteisöä.

Sukupuolen tavoin etnisyys ja esimerkiksi suomen kielen osaaminen eivät korostuneet epätasa-arvoisuutta tuottavina tekijöinä aineiston keskusteluissa, eivät edes silloin kun haastattelutilanteessa oli paikalla kielivähemmistöjä tai rodullistettuja vähemmistöjä. On kuitenkin ymmärrettävää, että ryhmän edessä voisi olla vaikea tuoda esiin mahdollisia kokemuksia palvelusta epätasa-arvoistavasta kohtelusta sekä ulkopuolisuuden kokemuksista, joita voi syntyä esimerkiksi kielimuurin vuoksi. Toisaalta taustalla voi olla myös varusmiesten halu miellyttää omaa yhteisöään sekä sen kollektiivista tajuntaa sekä kokea olonsa vertaiseksi muiden palvelusta suorittavien kanssa. Esimerkiksi kielivähemmistöön kuuluva henkilö on saattanut myös valmistautua mahdollisiin ulkopuolisuuden kokemuksiin jo ennen palveluksen alkua, jolloin todellisuus ei välttämättä olekaan ollut yhtä karu, vaikkei se olisi täysin ideaali. Tällöin tilanteeseen saatetaan tyytyä, sillä asiat voisivat olla pahemminkin.

V3: I mean, there's always personal differences, but more due to just how you've been upbrought or how you've lived previously to the conscript service, but I wouldn't say any remarkable differences. (H7)

--

V3: No, I haven't heard of any harassment. But then again, I also don't understand most conversations. [laughing]. But no personal experiences. (H7)

Edellä kuvatut katkelmat ovat erään kaksoiskansalaisuuden omaavan varusmiehen puheesta, jossa häneltä kysyttiin siitä, miten varusmiesten keskinäiset erot voisivat vaikuttaa palvelukseen. Kun kyseiseltä varusmieheltä kysyttiin, oliko tämä koskaan todistanut palveluksensa aikana esimerkiksi eriarvoista kohtelua tai erilaisuudesta johtuvaa häirintää, hän vastasi hyvin samaan tapaan kuin kaikki muutkin varusmiehet. Samalla hän kuitenkin toi humoristisesti esiin sen, ettei ymmärrä kielimuurin vuoksi suurinta osaa ympärillä käydyistä keskusteluista. Tämän voitaisiin ajatella tuottavan erilaista palveluskokemusta sekä vaikeuttavan kyseisen varusmiehen arkea. Tämä tarjoaakin pienen pilkahduksen yhteisön sisäisestä erilaisuudesta, joka kuitenkin pyritään jo sitä sanoitettaessa pehmentämään.

Kyseisessä katkelmassa varusmies puhuu eriarvoistavan kohtelun sijaan jo häirinnästä, mikä voidaan mahdollisesti tulkita räikeämmäksi ja selkeämmäksi kaltoinkohteluksi. Tämä jättää tilaa arkipäiväisemmälle mikrotason eriarvoistavalle toiminnalle, jossa esimerkiksi kaikkea suomeksi sanottua ohjeistusta ei huomata tai jakseta kääntää ei-suomea puhuville varusmiehille. Kyseiset teot saattavat jäädä laajemmalta kollektiivilta kokonaan huomaamatta, eivätkä ne välttämättä ole niitä kokevalle yksilöllekään täysin selkeitä. Tällöin niitä on myös haastavaa nostaa esille.

Vaikka kokemus tiiviistä, jopa homogeenisesta yhteisöllisyydestä saattaa tuntua yksilöistä miellyttävältä ja tämän mukavan ilmapiirin suojeleminen tärkeältä, olisi myös erojen tunnistaminen tärkeää. Palvelukseen astuvien yksilöiden välillä on väkisinkin eroja ja sotilaan kategorian sisälle mahtuu paljon sisäistä moninaisuutta. Tämä moninaisuus tuottaa varusmiehille väkisinkin erilaisia palvelustodellisuuksia, niin positiivisessa kuin negatiivisessakin mielessä. Kun tämän moninaisuuden olemassaolo palveluksessa kiistetään tai sitä ei osata paikantaa, vaikeutetaan myös palveluksessa ilmenevän epätasa-arvon hahmottamista huomattavasti. Tällöin myös siihen puuttuminen vaikeutuu ja muuttuu toisinaan jopa mahdottomaksi. On myös eriarvoistavaa, mikäli vastuu yhteisöllisyyden ylläpitämisestä kasautuu juuri palveluksessa oleville vähemmistöille, joiden tulee häivyttää omaa erilaisuuttaan ollakseen osa samanlaisuuteen nojaavaa varusmiesten kollektiivista tajuntaa (vrt. Leinonen ym. 2017, 64).

Mikäli instituution toimesta tuotetaan varusmiehille käsitystä, että kaikki ovat ensisijaisesti vain *sotilaita*, eikä tasa-arvoon liittyviä ongelmia sen seurauksena ole, ei niitä välttämättä huomata, vaikka niitä todellisuudessa olisi. Tämä ajattelutapa samanlaisuudesta on iskostettu varusmiesten kollektiiviseen tajuntaan heti alokaskauden alusta lähtien. Hyvistä tarkoituseristä huolimatta ajattelumalli pahimmillaan vähättelee asevelvollisten keskinäisiä eroavaisuuksia ja samalla lakaisee ongelmia maton alle, kuten esimerkiksi palveluksessa esiintyvää häirintää. Aineiston perusteella voidaan esittää myös perusteltu kysymys siitä, rakentuuko varusmiesten yhteisöllisyys isolta osin *samanlaisuuden harhaan* ja kuinka paljon keskinäisiä eroja tämä harha pystyy todellisuudessa piilottamaan? Mitä tapahtuu palveluksessa syntyvälle yhteisöllisyydelle, mikäli yksilöiden väliset erilaisuudet korostuisivat ja millaisia vaikutuksia tällä voisi olla laajemmin maanpuolustuksellisessa mielessä?

4.2.3 Simputus: asiaan kuuluvaa yhteisöllisyyttä vai häirintää?

Tasa-arvosta keskusteltaessa pyrittiin haastatteluissa kysymään myös siitä, ovatko varusmiehet kohdanneet palveluksensa aikana joko itse tai vastaavasti todistaneet epäasiallista käyttäytymistä, syrjintää tai simputtamista. Puolustusvoimat on pyrkinyt kitkemään epäasiallista käyttäytymistä pois palvelusarjesta ja kaikenlaiselle häirinnälle sekä simputtamiselle sanotaan olevan nollatoleranssi. Vastuu nollatoleranssin toteutumisesta on kaikilla, niin varusmiehillä kuin henkilökunnallakin ja siihen puuttuminen on luokiteltu jokaisen velvollisuudeksi. Virallisilla nettisivuillaan Puolustusvoimat mainitsevat epäasiallisen toiminnan yhteydessä lyhyesti myös hiljaisuuden kulttuurista, minkä seurauksena osa saattaa kokea häpeää tai painostusta olla vaiti yhteisössä havaitsemistaan epäkohdista. (Puolustusvoimat 2024b.) Toisinaan saattaa myös kuulla negatiiviseen sävyyn puhuttavan siitä, kuinka armeija ei ole enää entisensä ja se, mikä aiempien sukupolvien kanssa kuului niin sanotusti asiaan, koetaan nykysukupolvien kohdalla herkemmin simputukseksi. Voidaan jopa ajatella, että simputuksen kaltainen toiminta kuuluu jossain määrin osaksi asepalvelusta ja armeijaympäristöä. Mutta onko simputuksesta vapaa palvelus heikompiä varusmiehiä tuottava koneisto ja onko sillä jokin funktio varusmiesten yhteisöllisyydessä?

Aineistossa korostuvat häirinnästä kysyttäessä vastaukset siitä, kuinka sitä ei ole koettu, nähty tai kuultu ainakaan omassa lähiyhteisössä, eli omassa tuvassa, joukkueessa tai yksikössä. Joissain haastatteluissa nostetaan esiin naapuriyksiköiden tapauksia, jotka ovat usein ”*tornarin*” tasolla, eli ne ovat armeijassa yleiseksi luonnehdittavia kuulo- ja huhupuheita, joiden todenperäisyyttä ei ole voitu varmistaa.

H: Entä ootteks te nähnyt tai kuullu, et on ollu mitään syrjintää tai häirintää tai sellasta? Nyt kun te ootte ollu suorittamassa teijän asepalvelusta? Ei välttämättä itseän kohdistuvaa.

V1: Ei tuu mieleen.

V5: En mä ainakaan oo nähny mitään. (H7)

Edellä oleva katkelma haastattelusta oli yleinen toistuva tapa vastata kysymykseen häirinnästä. Siihen vastattiin usein lyhyesti, ytimekkäästi ja siten, että se ei jättänyt juurikaan tilaa jatkokysymyksille. Yksiköiden ollessa usein jopa useamman sadan muodostamia kokonaisuuksia, voisi kuvitella, että esimerkiksi häirintä- tai kiusaamistapauksia olisi havaittu useammin (ks. esim. Yle 2024). Siitäkin huolimatta, että ryhmähaastatteluaineisto on melko kattava, ei simputusta, häirintää tai kiusaamista ollut juurikaan havaittu ainakaan omassa yksikössä. Haastatteluita tehdessä heräsikin välillä oma epäily siitä, voiko tilanne olla niin

positiivinen kuin haastattelut antoivat ymmärtää. Olimmeko onnistuneet saamaan juuri sellaisia haastatteluryhmiä, jotka eivät olleet kokeneet tai havainneet häirintää, vaikka se onkin melko arkinen ilmiö Puolustusvoimissa? Taustalla saattaa olla myös kollektiiviseen tajuntaan iskostuneet ajatukset yhteisöllisyydestä sekä nollatoleranssista simputukselle, jolloin kollektiivi saattaa pyrkiä ylläpitämään edellä mainitun kaltaisia ajatuksia silloinkin, kun ne eivät välttämättä vastaa todellisuutta.

Häirinnästä kysyttäessä ilmapiiri muuttui haastatteluissa toisinaan jokseenkin kiusalliseksi, ikään kuin kukaan ei haluaisi puhua aiheesta peläten, että tulee ”vasikoineeksi” jostain. Tässä oli huomattavissa myös jo luvussa 4.1.2 esiintynyt ilmiö siitä, että varusmiehet halusivat hoitaa mahdolliset ongelmatilanteet oman yhteisönsä sisällä, eivätkä sekoittaa siihen mukaan ylempiarvoisia henkilökunnan jäseniä. Tilanteissa pidettiin tiiviisti yhtenäistä linjaa siitä, että simputusta ei hyväksytä ja siihen puututaan palveluksessa tehokkaasti, mikäli sen kaltaista käyttäytymistä havaitaan. Herääkin kysymys, suojeleeko yhteisö tässä kohtaa itseään, joko tietoisesti tai tiedostamatta? Voiko kollektiivinen tajunta toimia yksilössä niin voimakkaasti, ettei aiheesta puhuta totuudenmukaisesti ja koska Puolustusvoimat toteaa virallisessa viestinnässään, että epäasiallista käyttäytymistä ei hyväksytä, ei sitä myöskään ole? Tämä tukisi myös ajatusta Puolustusvoimien vaikenemisen kulttuurista, joka hyötyisi kollektiivisen tajunnan sisäistyneestä nollatoleranssi-ajattelusta. Mahdollisista epäkohdista uskallettiin kertoa paremmin silloin, kun joku ryhmän ylemmistä (*esim. kokelas, ali/kersantti*) avasi ensin suunsa aiheesta. Tilanteessa tuntui korostuvan ryhmän jäsenten hierarkkinen asemoituminen toinen toisiinsa. Ryhmän jakama kollektiivinen tajunta ikään kuin tarkkaili ryhmähaastattelussa tilannetta, eikä yksilö välttämättä osaa tilanteessa pohtia itsenäisesti, voiko kollektiivia alkaa ruotimaan haastattelussa negatiiviseen sävyyn, varsinkin, kun muu kollektiivi on tilanteessa paikalla.

Yhdessä aineiston haastattelussa puhuttiin poikkeuksellisen avoimesti omalla alokaskaudella tapahtuneesta simputuksesta, joka tapahtui silloisten varusmiesjohtajien toimesta. Tällöinkin aiheesta alkoi kertoa haastatteluryhmässä hierarkkisesti korkeimmassa asemassa oleva. Kyseistä toimintaa ei tuolloin tunnistettu simputukseksi, sillä armeijamaailma oli palveluksen alussa hyppy tuntemattomaan ja kohtelun ajateltiin ”kuuluvan asiaan”. Vasta jälkepäin ymmärrettiin, että kyse oli asiattomasta käytöksestä ja simputuksesta. Aineistosta kävi kuitenkin myös ilmi, että jonkinlaista simputukseksi luokiteltavaa kohtelua tavallaan myös oletetaan tapahtuvan palveluksessa, ja sen koettiin tuottavan yhteisöllisyyttä varusmiesten keskuudessa. Ehkä tämän koetaan kuuluvan miehisenä pidettyyn, ronskiinkin ympäristöön ja

siihen, että turhasta ”ei saa nillittää”. Mikäli simputus koetaan jossain määrin normittuneeksi osaksi palvelusta, on oleellista pohtia, kuinka paljon tällaisesta toiminnasta jää palveluksen aikana todellisuudessa huomaamatta niin yksilöltä itseltään, laajemmalla yhteisöltä kuin itse instituutioltakin. Vaikka simputus on kiellettyä Puolustusvoimien virallisten sääntöjen muodossa, se vaikuttaa olevan yhä epävirallisesti sosiaalisesti hyväksyttävää ja jopa odotettavissa oleva osa palvelusta asevelvollisten kollektiivisessa tajunnassa. Tällöin se on myös vaikea kitkeä pois varusmiesten sosiaalisesta kanssakäymisestä.

V1: *Alikeil lähti vähän lapasest sillon mun A-kaudel. Kun siellä ei ollut kouluttajia, skabui ei ollut yhtään siel kun me oltiin eri komppanian tiloissa, niin sit sen komppanian kouluttajalla ei tavallaan ollut mitään käskyvaltaa meihin. Tai on, mut ei niit kiinnostanut mitä me tehtiin tai mitä mejän johtajat teki. Aattelin et onkohan tää näin perseestä koko vuoden, en mä tiää haluunks mä olla tääl vuotta. Mut sit, meilt lähti aika monta AUK:n siit A-kauden porukasta, sit me tajuttiin et meillä on ollut ihan erilainen A-kausi kuin muilla, ja sit...ehkä just semmonen yhteishenki ja semmonen... Et ei se oo niin paskaa, jos siinä on frendien kaa, kokee sen saman asian tai silleen ja sit sen jälkeen voi vaan...nyt me vaan nauretaan sille et... Oikeestaan ollut aika ikäväkin sinne, kun tää on mennyt aika pehmeeks nyt tää armeija.*

H: *Vaikkei simputtaminen oo ok, niin onks sul sellanen olo että... Se että sitä tapahtui siellä, niin se vahvisti teidän alokkaiden yhteishenkee vai vaikuttiks se siihen?*

V1: *Joo, kyl se vahvisti, mut sit se oli vähän outo, ku se meininki meillä kun ei kellään tullut sellasta vihaa, yleensä simputuksesta tulee vähän semmonen johtajaviha. Mut me silti tykättiin mejän alikeista silleen, mut ehkä se oli vähän semmonen outo ilmapiiri mikä sinne saatiin, me ei ite ehkä tajuttu sillon viel et meit simputetaan. Kun me aateltiin et tällasta tää armeija on, kun ei kukaan tiennyt alokkaana et mitä, mikä on oikein ja mikä ei, eikä tajuttu valittaa kellekään. Eikä ehkä haluttukaan tai silleen, se oli vähän silleen outo meininki meil siel mut tota... Siis kyl ihan varmaan vahvisti ja silleen yhdisti ja hitsas enemmän sitä joukkuet yhteen. [...] Kun tulee ne omat läpät ja omat jutut ja tuntee kaikki ihan täysin, niin sit silleen, se on ain vähän vaikee tulla uusien tyyppien kaa. Tai ei vaikee mut silleen, ei oo suoraan, siin kestää hetki et tulee semmonen yhteishenki. Mut joo. Kyl se hitsaa kaikki semmonen, yhdessä kokeminen ihan varmast sitä yhteis, tai porukkaa yhteen. (H9)*

Simputus koettiin varusmiesten puheessa joissain muodoissa hyväksyttävänä osana asevelvollisten kollektiivista tajuntaa, jolloin voidaan myös pohtia sitä, miksi ja miten se voisi liittyä tajunnan tapaan luoda kokemusta samanlaisuudesta varusmiesten välillä (vrt. Malmio 2022, 184).

V2: *Mä en pidä siis ite huonon sitä periaattees, no tietynlaist simputtamist. Koska loppujen lopuks me kaikki tullaan tänne harjottelee ihmisten tappamista ihan suoraan sanottuna. Niin siin pitää olla kova mieli, ja jos ei sulla oo kovaa mieltä niin sä et tuu pärjää sodas.*

V1: *RUK:ssa oli tosi kattavat noi, puhuttiin just ennen ku... Valmistuttiin tai ylennyttiin siel kokelaiks, nii oli tosi kattavat oppitunnit simputuksesta että... No joo, et on käyty aika paljon siit läpi...Kun puhuttiin siit vallan väärinkäytöst, niin kyl mä huomaan noist tosi monist johtajist, et just se esikuva mikä oli joskus A-kaudel, niin vaik se on... Kaikki vähän ihannoi ain niit A-kauden alikkei tai silleen kun se on se eka varusmiesjohtaja mihin saa sen kontaktin tavallaan. Niin sit jää semmonen mielikuva et toi on nyt se paras ja hyvä johtaja, sit ei ehk...*

Monil johtajil on se, et ei ehkä osaa hakee semmost omaa... Omaa tyylii siihen, tai et mennään vaan silleen et okei, mua on simputettu A-kaudel niin sit, puretaan sitä ain vaan eteenpäin.

*V2: Must tuntuu et tosi moni ihminen on nykypäivän, tai siis mä en pidä mitenkään hyvänä asiana mitään kiusaamista tai sellasta, mut sellast et... Tosi pienest oikeesti otetaan nokkiin nykyään. Armeijassa ihan hyvä, tääl tulee sellasia asioita mitkä on varmaan muutenkin silleen kovii mielelle, niin... Se että joku sanoo sulle vähän huonosti tai jotain, tietenkään... Kaikis pitää pitää sellanen kohtuullisuus mun mielestä. Osa ihmisist tulee ihan eri lähtökohdist ja näin...Se on varmaan ihan ihmisen sellast biologiaa jopa, et sä et ite, **pieni sellanen kiusaaminen ja sellanen, se on ehkä jopa jollain tavalla välittämistä joskus...***

*V5: Mä en siis ihan itekään tiedä et miten sitä tehään, koska, kyl mäkin...tommosen et, **kovetetaan mieli** sen periaatteella että koetaan hankalii tilanteit elämässä ja sil periaatteella asiat tuntuu paljon helpommilta, et kyl mun mielest on se... **Tämmösel pelkistetyllä ns. maskuliinisella elämäntavalla on merkitystä, ja intissä varsinkin sit jos jossain ja ehkä se nuorelle miehellekin voi olla hyväks.** Sit kun näiskin on ihan kaikenlaist kastii, mä en tiä mikä on... Täskin pitää aatella vaan et kaikki on erilaisii, mikä on suurimmaks osaks hyväks. Se me voidaan, se on ihan mahdotonta johtajallekin, yksilökohtasesti käyttäytyä jokaiselle ihmiselle, samalla lailla et... Kyl sä joudut ottaa huomioon mut...*

*V2: **Kaikki kokee vähän erilaisen kokemuksen ja se on myös tosi paljon siit kiinni, et miten sä ite suhtaudut siihen et...** On erilaisii ihmisii, on erilaisii johtajii, ja se vaan on silleen et... Et sä voi kaikkeen vaikuttaa, ja se on silleen elämäs sellai asia **mikä on vaan pakko hyväksyy** ennemmin tai myöhemmin. Et sä et vaan voi vaikuttaa kaikkiin asioihin. Niin tähän on esimerkiks hyvä paikka siihen ymmärtää se asia, et... (H9)*

Edellä kuvatussa katkelmassa korostuu ymmärrys siitä, kuinka varusmiesten yhteisö koostuu keskenään erilaisista yksilöistä. Samalla kuitenkin nostetaan esiin se, miten yksilökohtainen tapa toimia ei ole mahdollista armeijaympäristössä, mikä menee yhteen mekaanisen solidaarisuuden yhteisöllisyysajattelun kanssa. Vaikuttaa siltä, että simputuksen kaltaisen toiminnan oletetaan ohjaavan yksilöitä toimimaan yhteisöllisemmin ja olemaan keskenään enemmän samanlaisia. Toimintaa kuvataan jopa välittämiseksi ja yksilölle hyvää tekeväksi. Yksi varusmiehistä kuvailee toiminnan kovettavan mieltä, joka kuuluu hänestä ”maskuliiniseen elämäntapaan”. Tämä ajattelutapa tukee sitä kulttuurista käsitystä, jossa armeija kasvattaa pojista miehiä ja juuri sellaisia ”oikeanlaisia” miehiä, jotka sopivat sotilaan ideaaliin. Tässä ihanteessa korostuu kovuus, tunteiden hallinta sekä niiden pitäminen rationaalisella tasolla. (esim. Jokinen 2000; Kouri 2017; 2018; 2022.) Tämä oli havaittavissa myös aineistossa.

Varusmiespalveluksen ulkopuolisessa maailmassa häirinnän ja simputuksen kaltainen toiminta kohdistettaisiin ja liitettäisiin ehkä helpommin yksilöllisiin piirteisiin ja se olisi tällöin myös henkilökohtaisempaa. Palveluksessa yksilön minä häivyttyy ja ryhmän rooli korostuu, jolloin simputtaminen saatetaan liittää herkemmin koskettamaan koko kollektiivia, eikä se tällöin välttämättä loukkaa yksilöä yhtä selkeästi. Simputuksen ei välttämättä koeta liittyvän henkilökohtaisesti omaan itseen vaan esimerkiksi laajemman ryhmän yhteiseen toimintaan,

esimerkiksi aikamääreissä pysymisen epäonnistumiseen. Läsnä on myös siviilielämää selkeämpi hierarkkinen ympäristö, jossa ylempiarvoinen voi käskyttää ja tietyissä rajoissa jopa tylyttää alempiarvoista. Tätä käytöstä tuskin hyväksyttäisiin siviilielämässä. Hierarkian jatkuva läsnäolo ja sen luomat puitteet jopa simputuksen kriteerit täyttävälle käytökselle luo ristiriitaa ajatukselle armeijasta ”*Suomen tasa-arvoisimpana mestana*”.

Aineistossa kävi paikoitellen myös ilmi, että kaikenlaisesta häirinnästä ei koettu tarpeelliseksi tehdä ilmoituksia, vaan niitä pohdittiin arvottamalla tilanteita niiden vakavuuden mukaan. Vaikka tilanteissa voidaan ajatella, että häirinnän kohteeksi joutunut tekee tilanteessa subjektiivisen arvion siitä, haluaako viedä asiaa eteenpäin, vaikuttaa päätökseen varmasti myös asevelvollisten kollektiivisen tajunnan sosiaalinen paine. Tämä paine saattaa esimerkiksi vähentää ilmoitusalttiutta siten, että yksilö ei halua vaarantaa kollektiivin yhteisöllisyyttä, saati omaa asemaansa yhteisössä peläten joutuvansa sen ulkopuolelle. Painetta saattaa lisätä entisestään, mikäli yksilö kuuluu varusmiesten kollektiivissa vähemmistöön (esim. naiset). Silloin kun aineistossa tuotiin esiin häirintätapauksia, oli niissä useimmiten kyse juuri sukupuoleen kohdistuvasta häirinnästä. Näistä tapauksista puhuttiin kuitenkin usein melko vähätteleväänkin sävyyn, puhuipa aiheesta sitten mies tai nainen. Häirintää saatettiin kuvata esimerkiksi ”*tyttöjen kisutteluksi*” (H3).

H: *Okei no mutta sehän on älyttömän, jos on silleen ja niinku sä sanoit siitä, että tommosta häirintää niin tiiäksä, et onks, niist sit kans uskallettu ilmottaa eikä oo silleen jotenkaan –*

V6: *No osasta on, osasta on.*

H: *Okei, et jääks se sit silleen tavallaan sit vähän silleen pimentoon vähän –*

V6: *Se riippuu vähän siitä, kuinka, en nyt haluu sanoa vakavuudesta mutta kuitenkin, et jos se nyt on ollu oikeesti semmosta, et se häiritsee peruspäivä juttuja niin kyl sit siitä on tehty ilmoitus mutta jos se on ollu vähän semmonen pienempi juttu, mä en haluu käyttää näit sanoja, ne on huonoja sanavalintoja, mutta niin siitä ei oo välttämättä tehty semmosta kunnan ilmoitusta.* (H1)

Yksilön ympäröi palveluksen alussa täysin uudenlainen totaalisen laitoksen ympäristö, jossa saatetaan jopa olettaa, että simputuksen kaltaista käytöstä esiintyy eikä sen olemassaoloa osata kyseenalaistaa, sillä uuden tajunnan tavoille vasta opetellaan yhdessä muiden alokkaiden kanssa. Epäasiallista käytöstä hyväksytäänkin todennäköisesti helpommin kuin laitoksen ulkopuolisessa maailmassa ja painetta kollektiivin keskuudessa saattaa aiheuttaa myös se, kuka heittää ensimmäisen kiven ja tekee ilmoituksen esimerkiksi simputuksesta yhteisössä, jossa ”ei vasikoida”. Kuten aineistossakin kävi ilmi, toimintaa ei edes välttämättä tunnisteta simputukseksi, mikä vaikeuttaa asiaan puuttumista. Meneekö vasikoiminen, eli tässä

tapauksessa simputuksesta raportoiminen varusmiesten kollektiivisen tajunnan ”samassa veneessä” ajattelua vastaan ja ovatko kaikki tässä ajattelutavassa samalla viivalla myös sen suhteen, että mikäli simputetaan, simputetaan kaikkia tuolloin tasa-arvoisesti? Pohtimisen arvoiseksi nousee myös se, suojeleeko simputuksen kaltainen toiminta asevelvollisten kollektiivista tajuntaa, jolloin epäasiallisen käytöksen avulla pakotetaan niin laajempaa kollektiivia kuin yksilöäkin pyrkimään tiiviimmin kohti samanlaisuutta, jolloin mahdollisesta yksilöllisestä erilaisuudesta johtuvaa häirintää ei tulevaisuudessa tapahtuisi.

4.2.4 Asevelvollisten kollektiivinen tajunta ulossulkemisen mekanismina

Seuraavaksi pohdin sukupuolen ja maskuliinisuuden merkitystä asevelvollisten kollektiivisessa tajunnassa sekä sen seurauksena varusmiesten yhteisössä. Aineiston haastatteluissa korostuu poikkeuksetta ajatus armeijasta ennen kaikkea jaettuna *mies*kokemuksena sekä merkittävänä kaikkia suomalaisia yhdistävänä kulttuurisena tekijänä. Monessa haastattelussa armeijan käymiselle annettiin jopa hieman ylimitoitettu painoarvo suomalaisen yhteiskunnan yhteisöllisyyden takaajana ottaen se huomioon, että asevelvollisuus koskettaa vain noin puolta väestöstä.

V1: *Semmonen yhteenkuuluvuuden tunne koko Suomella, kun kaikki käy tän läpi ja sit samanlaiset asiat yhdistää paljon ja... Aina joku sit jossain vaihees alkaa puhuu siitä.* (H8)

--

V5: *Harvalla on enää semmonen yhteinen mielikuva että... Et voi yhtyy johonkin yhteen asiaan, vaikka Suomen puolesta. Ei oo semmosta... Niinku mun mielestäkin intti on hyvä paikka, et se, jos mä nyt tapaan hänet joku päivä jossain, ei oo mitään hajuu, niin voidaan puhuu vaikka intistä. Se on meidän yhteinen asia mist voidaan... Öyhötellä vaikka. Mut se, tuo ois tietysti kiva et okei tää kokee nyt tätä potaskaa ja mäkin olin, sit siinä on vähän semmosta kättä päälle -tyyppistä meininkii.*

V2: *Et se vois just silleen, se tuo ihmisii just yhteen silleen. Sitoo sitä yhteisöö sit siihen.* (H9)

Aineiston haastatteluissa tuotiin jatkuvasti esiin sitä, kuinka muut oman suvun miehet ovat käyneet asepalveluksen ja usein kävi ilmi myös se, että näin oli myös oman siviilielämän kaveriporukan kohdalla. Jotkut haastateltavista kertoivat olevansa kaveriporukan viimeisiä asepalveluksen suorittavia ja vaikuttivat iloisilta siitä, että hekin olivat saaneet asepalveluksen kautta vihdoon pääsyt esimerkiksi ”inttijuttuihin”, joista olivat ennen jääneet ulkopuolelle. Yhteenkuuluvuutta tunnettiin myös eri sukupolvien välillä, joiden kanssa ei välttämättä muuten koettu olevan juurikaan yhteistä.

V3: *Kaikki ketkä tän on käynyt niin kylhän siinä saa yhteenkuuluvuuden tunnesiteen, koska kaikki on just kantanut oman kortensa siihen kekoon.*

V4: *Yhdistää myös nuorii ja itekin oon puhunut isoisän kaa intistä ja... Sitten, se nyt tuo sitä ikäeroo silleen, et sit voi just saunas puhuu samoist asioist, kun kaikki on sen käynyt. (H8)*

Kertomuksista välittyi voimakas halu kuulua joukkoon sekä halu toteuttaa sitä oletusta, joka omilla sosiaalisilla lähipiireillä selkeästi on ollut omasta toiminnasta, eli asepalveluksen suorittamisesta. Vaikka suomalaisen orgaanisen solidaarisuuden yhteiskunnan kollektiivisen tajunnan voima yksilöön on heikompi, on se tältä osin erittäin voimakkaan oloinen. Päätöstä asepalveluksen suorittamisesta saatetaan pitää omana, mutta sen takana on pitkä historiallinen kaanon suomalaisen miehen kulttuurisista ja sosiaalisista odotuksista (ks. esim. Jokinen 2000; Ahlbäck 2012). Asepalveluksen käytyään on ”kannettu oma korsi kekoon” ja tällöin voidaan kokea kunnioitusta itseä sekä muita asepalveluksen läpikäyneitä kohtaan ”kättä päälle” - tyyppisesti (esim. H8; H9). Näillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi symbolista uhrautumista sotien sukupolvien uhrauksien tavoin (vrt. Salasuo 2010), kiitollisuudenvelkaa suomalaisen yhteiskunnan tarjoamista mahdollisuuksista tai oman paikan lunastamista ”perinteiseen” suomalaiseen mieheyteen, johon kuuluu selkeällä tavalla asepalvelus (ks. esim. Häkkinen ym. 2020, 22). Vaikka suomalaista yhteiskuntaa voisi kuvailla yksilön valintojen suhteen individualistiseksi, on asepalveluksen suorittaminen yhä oleellinen osa oikeanlaista kunniallista ja maskuliinista suomalaista mieheyttä, josta poikkeaminen aiheuttaa reaktioita yksilössä itsessään sekä hänet ympäröivässä kollektiivissa (vrt. esim. Kosonen ym. 2019, 309–310; Kallunki 2020, 248–249, 254; Perez 2018).

Osassa haastatteluista kävi ilmi, että kokemus asepalveluksen yhteisöllisyydestä alkoi jo kutsunnoissa, joissa se, että kaikki oman kotikaupungin nuoret miehet kerättiin yhteen, tuntui jo itsessään yhteisöllisyyden kannalta merkitykselliseltä. Samalla kuitenkin muutama naisvarusmies nosti esiin, että naisille järjestetyt vapaaehtoisten erilliset kutsunnat jättivät naiset tämän kokemuksen ulkopuolelle. Asevelvollisten kollektiiviselle tajunnalle oleellinen yhteisöllisyyden kokemus alkaa siis osittain muodostua jo kutsuntavaiheessa, jolloin myös naisten toiseuttamisen voidaan nähdä alkavan, sillä heidät eristetään omaan tilaisuuteensa. Niin miehet kuin naisetkin antoivat painoarvoa yhteiskutsunnoille osittain siksi, että se lisäisi asepalveluksen tasa-arvoa ja yhteisöllisyyttä sekä siksi, että tällöin useampi nainen saisi tietoa asepalveluksen suorittamisen mahdollisuuksista.

V3: *Ite muistan, et ensimmäist kertaa omast siit kotikaupungist ja siitä ympäriltä kaikki samanikäiset nuoret miehet niin, et vaikka ei jotakuta nähny päiväkodin jälkeen niin ne kaikki oli samaan aikaan siellä samassa paikassa ja pistetään luokkaan istumaan ja sit on silleen, et*

kaikki on vähän lähteny eri suuntiin, mut nyt kaikki tuodaan takasin, koska on varusmiespalvelus edessä, se oli kyllä aikamoinen fiilis siinä. (H1)

Yksi tapa, jolla varusmiehet tai ehkä suomalaiset miehet laajemminkin luovat asepalveluksen kautta yhteisöllisyyttä on tapa puhua palveluksesta kokemuksena, jota ei voi ymmärtää ennen kuin sen on itse kokenut. Oikeastaan kaikissa haastatteluissa toistui kokemus siitä, että vaikka lähipiiristä oli kuultu inttistooreja sekä kuvauksia armeijan arjesta, palveluksen todellisuus aukesi vasta omien kokemusten kautta. Ikään kuin armeijaa ei pystyisi kuvailemaan yksilölle, jolla ei itsellään ollut kyseistä kokemusta ja joka ei ole sosiaalistunut osaksi tajuntaa. Herääkin kysymys siitä, onko totaalista laitosta, eli armeijaa mahdollista kuvata esimerkiksi tarinoin, mutta sen synnyttämää kollektiivista tajuntaa taas ei? Aineiston perusteella voidaan tulkita, että asevelvollisten kollektiivista tajuntaa on mahdotonta kuvailla tai ymmärtää, ennen kuin on itse tiivis osa sitä. Toistuvasti nousi myös esiin se, että armeijassa pääsee kokemaan asioita, joita ei pääse kokemaan missään muualla, eikä niitä näin ollen voi ulkopuolisena ymmärtää.

V3: Jonkinlaiset odotukset oli siitä mimmonen intti on ja oli kuullu jo perheenjäseniltä sun muuta, et aika hyvin se on sitä seurannu, että tietenkkin paljon sellasta, mitä ei osannu odottaa, et ennen ku sen pääsee ite kokemaan, että kuin mainittiin äsken niin toisinaan on todellakin raskasta ja ei millään jaksais, pitää mennä mukavuusalueen ulkopuolelle mut sit kans pääsee tekemään tosi paljon semmosta hienoo juttuu mist jää hyvät muistot joita ei missään muualla pääsis välttämättä tekemään niin on niitä parempia hetkiä ja niitä huonompia mutta kaiken kaikkiaan oon kyl tykänny. (H1)

Tämä yhteisöllisyyden tuottamisen keino luo yhteyttä kaikkien niiden yksilöiden välille, jotka ovat jossain kohtaa elämäänsä suorittaneet asepalveluksen, mutta samanaikaisesti sen kautta tuotetaan erontekoa niihin suomalaisiin, jotka eivät ole. Toimintaa voidaan kuvata englannin kielen sanalla 'gatekeeping', jossa yksilö tai ryhmä päättää kenellä on oikeus ja pääsy tiettyyn rajattuun yhteisöön, eli tässä tapauksessa asevelvollisten yhteisöön. Asevelvollisten kollektiivinen tajunta on eksklusiivinen oma sosiaalinen todellisuutensa, joka sulkee linnakkeen omaisesti ison osan suomalaisista ulkopuolelleen. Kyse ei kuitenkaan ole vain siitä, kuka on käynyt armeijan ja kuka ei, vaan samalla tuotetaan ajatuksia muun muassa oikeanlaisesta mieheydestä ja suomalaisuudesta, joiden osana on varusmiespalveluksen läpikäynti, jolla on yhä oleellinen rooli suomalaisen hegemonisen maskuliinisuuden uusintamisessa (esim. Jokinen 2000, 68–70). Varusmiespalveluksen suorittaessaan miehet ovat askeleen lähempänä mieheyden ideaalia, vaikka nämä eivät muuten sen hegemoniseen muottiin täysin mahtuisikaan (esim. Lindqvist 2024, 131).

Yhtenä oleellisena esimerkkinä oikeanlaisesta mieheydestä sekä asepalveluksen suorittamisen merkityksestä voidaan nostaa suhtautuminen siviilipalvelukseen sekä reservistä eroamiseen.

Vaikka monissa haastatteluissa saatettiin tuntee ymmärrystä siviilipalveluksen suorittajia kohtaan ja heillä nähtiin olevan oma arvokas maanpuolustuksellinen funktio, ei kukaan yhtä haastateltavista lukuun ottamatta ainakaan myöntänyt harkinneensa siviilipalvelusta palveluksen suorittamisen muotona. Asiasta kysyttäessä saatiin pääasiassa yksimielisiä vastauksia siitä, että haastateltavat olivat aina tienneet menevänsä asepalvelukseen. Se, että asiaa ei ollut edes harkittu vahvasti ajatusta siitä, että juuri asepalveluksen suorittaminen on normittunut osa suomalaisten nuorten miesten elämänkulkua. Tällöin kuitenkin myös ajatus asepalveluksen ”valitsemisesta” muuttuu kyseenalaiseksi, sillä voidaanko puhua valinnasta, mikäli olemassa vaikuttaa olevan vain yksi oikea vaihtoehto? Monet haastateltavat eivät sanallistaneet myöskään kovinkaan syvällisesti päätöstään suorittaa asepalvelus, mistä voidaan päätellä, ettei kriittistä pohdintaa asiasta ollut välttämättä edes käyty. Osa sanoi suoraan, ettei ollut miettinyt asiaa missään kohtaa sen enempää (esim. H1). Asepalveluksen valitsemisen voidaan nähdä olevan osa suomalaisuuden kollektiivista tajuntaa, joka luo odotuksia siitä, että miehet suorittavat kyseenalaistamatta varusmiespalveluksen ilman subjektiivista pohdintaa.

*V2: Intti on tämmönen sukupolvien välinen kokemus monelle, ja siitä on kuullut paljon tarinoita et siel on tämmöstä ja tämmöstä, niin sit on ittee kiinnostanut et mimmmost kaikkee siel sit oikeasti on, että kuullut vaan tarinoita. Ja itte ehkä just johtuen tosta mun vanhempien ja isovanhempien uravalinnoista johtuen niin itse ainakin oon nähnyt tän... **Varusmiespalveluksen aina lähinnä omanakin velvollisuutena.** Oppinut katsomaan sen että **tämä nyt on velvollisuus mikä kaikkien nuorten miesten täytyy suorittaa** niin ihan siltä pohjalta sitten, **en mä oo koskaan oikeestaan siviilipalvelusta ees harkinnut.** Se on ollut **aina enemmän tai vähemmän selvää että tänne tullaan ja tää tehdään, kun kaikki muutkin sen on tehnyt.** (H6)*

--

*V3: **Ei sivaria lasketa vaihtoehdoks.***

H: Miksei lasketa?

*V3: Siit niin lähtee niin **armoton vittuilu** käyntiin.*

H: Kun te sanotte että alkais armoton vittuileminen, niin alkaisko se kavereilta vai perheeltä?

*V3: Mä oon maahanmuuttaja, mun perhe ei ees tiennyt et täällä on pakkoarmeija, kun mä tulín tänne. Et ei ne sitä oikein ymmärtänyt, tietty puolet perheestä on suomalaisii et ne nyt ties sen mut ei ne muut sitten... En mä tiä, se on aika paljon **semmosta kaverien vittuilluu.** (H2)*

Siviilipalveluksen suorittamisesta vitsailtiin usein oman haastatteluryhmän kesken, mikä loi tietynlaista asenneilmapiiriä siviilipalveluksen valinneita kohtaan. Samalla tuotettiin huumorin kautta vahvaa ”me” ja ”ne” asetelmaa, jossa valittu palvelusmuoto määritteli yksilön ominaisuuksia kuten rohkeutta ja maanpuolustustahtoa. (vrt. Jokinen 2000; 147.) Osa koki, että ne, jotka eivät suorittaneet asepalvelusta välttelivät velvollisuuksiaan. Eräässä ryhmässä

epäisänmaallisesta teosta kysyttäessä, vastattiin muun muassa humoristisesti ”jos menee siviilipalvelukseen” (H7). Vaikka haastateltavien suhtautuminen siviilipalvelukseen ja reservistä eroamiseen oli usein melko neutraalia ja tätä pidettiin usein positiivisena siinä mielessä, ettei asepalvelukseen ”kykenemättömiä” haluttu rinnalle mahdollisessa sotatilanteessa, oli havaittavissa myös negatiivista suhtautumista. Negatiivisesti suhtauduttiin erityisesti reservistä eroajiin. Tämä vaikutti olevan varusmiehille ikään kuin petturuutta, eikä päätöstä tunnutta ymmärtävän yhtä helposti kuin siviilipalveluksen valitsemista suoraan. Ehkä tämä koettiin erityisen karvaana siksi, että yksi tiiviin yhteisön ”meistä” päätti rikkoa kollektiivisen tajunnan yhteisöllisyyttä liittymällä ”niihin”. Yksi aineiston haastatteluissa erottui poikkeavan kovalla suhtautumisellaan siviilipalvelukseen siirtyvistä reserviläisistä:

V4: *Mut en mä sit ymmärrä mikä järki käydä ja siirryt sivariin heti sen jälkeen, kun päässyt täältä pois.*

V3: *Sitten jos isot kellot soi niin ei tarvii lähtee.*

V4: *Niin, mutta...*

V5: *No sit se ois sama kun ampuis saunan taakse.* [naurua]

V4: *Niin. Kyllä se mun mielestä vähän turhalle vaikuttaa. En mäkään tienny, et se on mahdollista.*

V6: *Ei oo kyllä oo kiinnostustakaan tommoseen.*

V3: *Kyllähän se vähän noloo mun mielestä on, jos sanon mä, suodata tota [nimi] kommenttia tossa. Niin tota, kyl se vähän mun mielestä on noloo et täällä käy koulutukset ja sitten kun pääsee pois tai varsinkin kun toi Ukrainan sota tuli massapako reservistä niin on se noloo et käydään täällä machoilemassa ja sitten kun toisella puolella Eurooppaa vähän tapahtuu niin häntä koipien välissä juostaan siviilipalveluksen puolelle heti.*

V4: *Kyl siin varmaan jokasen papat kääntyy haudassa, jos käyt intin ja lähet yhtäkkiä siviilipalvelukseen.*

V3: *Niin enkä sit tiedä, jos sä oot tommonen ihminen, et sä tekisit noin niin en välttämättä haluis sun kanssa siellä poteron pohjalla olla. Ehkä ihan hyvä sit vaan ettet tuu jos tää on tässä kohtaa rohkeuden ja maanpuolustustahdon taso niin ihan hyvä et jäävät sit kotiin valmistaan patruunoita tai mitä tekevätään.* (H4)

Vaikka katkelman keskustelussa oli osittain humoristiseksi tarkoitettuja lausahduksia, eikä niitä varmasti tarkoitettu kirjaimellisesti otettaviksi, ne sisälsivät paljon merkityksiä sekä arvolatauksia. Päällimmäisenä asenteena varusmiesten käymästä keskustelusta jää se, että reservistä eroamista ei pidetä kunniakkaana ja yksilön tulisi kokea tästä päätöksestä jonkinasteista häpeää. Päätöstä pidettiin raukkamaisena ja sen koettiin pettävän nykyisyyden lisäksi jotain arvokasta menneisyydestä, mikä saisi aiemmat sukupolvet uhrauksineen kääntymään haudoissaan (vrt. Salasuo 2010). Haastatteluhetkellä koko ryhmä tuntuu

myöntyvän edellä kuvatulle ajattelutavalle, mutta taustalla voi olla myös halu säilyttää kollektiivin yhteisöllisyyttä. Tilanne ei tuntunut jättävän tilaa muunlaisille ajattelutavoille tai näkemyksille. Se ennemminkin lisäsi varusmiesten halua korostaa omaa vakaumustaan suorittaa velvollisuutensa, jonka avulla välttyään stigmatisoitumiselta omassa varusmiesten yhteisössä sekä ulkomaailmassa.

Aineistosta voidaan tulkita syvälle nuoriin varusmiehiin iskostunut ajatus suomalaisesta hegemonisen maskuliinisuuden mukaisesta ”oikeanlaisesta” mieheydestä: kunniakkaat miehet suorittavat velvollisuutensa aiempien sukupolvien miesten tavoin asepalveluksen muodossa, eivätkä pakene siviilipalvelukseen. (esim. Jokinen 2000; Lehtonen 1999.) Vaikka jokaisella 18-vuotta täyttäneellä miehellä olisi vapaus valita ase- ja siviilipalveluksen väliltä, valinta sisältää sukupuolisidonnaisia sosiaalisia seurauksia. Asepalveluksen valitessaan mies toteuttaa suomalaiselle hegemoniselle maskuliinisuudelle oleellista rooliaan kansakunnan turvaajana, joka on valmis olemaan osa väkivaltakoneistoa tilanteen niin vaatiessa. Valitessaan siviilipalveluksen tai erotessaan reservistä mies asettuu tätä oletettua roolia vastaan, jolloin tämä nähdään helposti epämiehekkäänä, joka jää ”häntä koipien välissä” kotiin naisten ja lasten tavoin ”valmistamaan patruunoita” (H4). Tällaiset miehet koettiin varusmiesten puheessa vähemmän arvokkaina.

Aineistossa ei kuitenkaan suoranaisesti juurikaan puhuttu mieheydestä tai maskuliinisuudesta edes silloin kun haastattelijat pyrkivät kysymyksissään tuomaan näitä käsitteitä keskusteluun mukaan, mikä viestii mieheyden tuottamien kokemusten sanallistamisen haasteellisuudesta. Sukupuoleen liittyvissä tematiikoissa varusmiesten olikin helpompi puhua juuri naisvarusmiehistä. Puhuessaan naisista varusmiehet tuottivat kuitenkin samanaikaisesti myös tietynlaista kuvaa miehistä. Haastatteluiden perusteella asevelvollisten kollektiivinen tajunta ymmärtää sukupuolen kaksijakoisena, jossa naiset helposti toiseutetaan varusmiesten yhteisössä miehiä heikommiksi, jotka kaipaavat useammin apua selviytyäkseen palveluksesta. Kollektiivin oletus naisvarusmiesten heikommasta pärjäämisestä (esim. Eagly 2007; Goldstein 2001; Kouri 2020) voi heikentää naisten kokemusta asepalveluksen yhteisöllisyydestä ja ylipäättään haastaa kokonaisvaltaista pääsyä asevelvollisten kollektiiviseen tajuntaan.

Haastatteluissa tuotettiin yhteisöllisyyttä myös kurjuuden kokemuksen kautta. Monissa haastatteluissa palveluksesta kysyttäessä kurjuudella suorastaan mässäiltiin ja haastattelijoille haluttiin selkeästi nostaa esiin kaikista rankimpia kokemuksia, eli ”aamuisimpia keissejä”. Haastatteluissa kuvailut tarinat muistuttivat siviilimaailmassakin monelle tuttuja inttistooreja,

jotka toisinaan saavat saunailloissa tarunhohtoisiakin piirteitä. Näissä tarinoissa korostuu kokemusten kurjuus, josta puhutaan humoristiseen sävyyn – mitä kurjempaa sitä hauskempaa. Tämä kokemus kurjuudesta voidaan nähdä tiiviinä osana niin asepalvelusta, sotiluutta kuin jossain määrin mieheyttäkin ja se lujittaa yhteisöllisyyttä varusmiesten keskuudessa palveluksessa sekä sen ulkopuolella.

V1: Meillä oli tossa neljän, viiden viikon metsät putkeen, et me oltiin kolme viikkoo kiinni sit kaks viikkoo niist oltiin metsässä silleen, et päästiin pariks päiväks kasarmille sit taas viis päivää metsäs sitte viikonloppu vapaat, viis päivää metsäs, viikonloppu vapaat, viikon metsäs niin kyl se vähä sillee syö sitä samaa ruokaa koko aika niin taistelumuonii, jotka on semmosii pussiruokii ja sit siinä on kymmenen erilaista taistelumuonaa niin sit niihin alkaa kyllästyä ja sitte onneks säät on ollu hyvät, et aina voi mennä huonommin onneksi, nyt menee ihan hyvin, ei metsät oo paha. (H1)

Kurjuuden rinnalla korostetaan samanaikaisesti sitä, että vaikka kokemus olisi ollut rankka, siitä oli selvitty, mikä tuotti ryhmälle selvästi ylpeyden tunnetta. Toistuva kurjuus ja siitä selviytyminen aiheuttivat palveluksessa kuitenkin ajoittaista ”hajoamista”, jonka kautta varusmiehet kokivat kuitenkin jälleen samastumista keskuudessaan: jokaisella oli palveluksessa hyviä ja huonoja päiviä, jolloin joko tukeuduttiin palvelustovereihin tai oltiin niitä, joista haettiin tukea. Ajatus siitä, että ”kaikkia hajottaa joskus” palvelusarjen kurjuuden keskellä auttaa varusmiehiä jaksamaan kollektiivina paremmin, sillä se vahvistaa ajatusta siitä, että kaikki ovat jälleen kerran samassa veneessä.

V5: Kaverit ja muut tekee kyl paljon helpompaa ja mukavempaa täst palveluksest, et on sit kiva ku siel on vähän muitaki ku varmaan hajottaa joskus –

V1: Niin ja sit huumorii, ku joku hajoo enemmän, heittä läppää siitä, että nyt on kivaa.

V5: Niin, et siihen on hyvä samaistuu ja sit ei oo yhtään mitää väliä, et mist on tullu ja mitä tekee siviilis, ku kaikki täällä on vaan käytännös samas venees. (H1)

Kurjuuden korostaminen ja henkinen kovuus osana asepalvelusta voidaan nähdä todisteena yksilön maskuliinisuudesta (Connell 2005a, 36; Connell & Messerschmidt 2005, 833–834, 851; Jokinen 2000, 43, 68–69), joka on osa oikeanlaista ideaalia sotiluutta (Kouri 2020). Palveluksen kannalta tämä onkin yksi oleellinen homososiaalisen yhteisöllisyyden aspekti. Iso osa asepalveluksen toiminnasta on lujasti yhteydessä juuri siihen, että varusmiesten täytyy kokea tätä kurjuuden kautta syntyvää (miesten) samastumista. Tämä toimii oivana työkaluna siinä haastavassa tehtävässä, jossa armeija pyrkii saamaan palvelukseen astuvan heterogeenisen nuorten joukon toimimaan yhteisöllisesti, joka edistää sodanajan joukkojen yhtenäistä toimivuutta. Mikäli esimerkiksi kokemus suomalaisuudesta ei tuota yhteisöllisyyden tunnetta sekä maanpuolustustahtoa, voiko armeijan tuottama yhteisöllisyyden ilmapiiri korvata

esimerkiksi kansallista ”isänmaallisuutta” synnyttämällä halua puolustaa omaa varusmiesten joukkoa tilanteen tullen?

Kurjuuden ja siihen liittyvän ”hajoamisen” ollessa varusmiehille arkipäivää, pyrittiin haastatteluissa kysymään ryhmiltä myös tematiikkaan liittyvistä rankemmista aiheista, jotka kuitenkin kuuluvat oleellisesti sotilaan tehtäväkuvaan: väkivaltaisuudesta, tappamisesta ja kuolemasta. Kysymysten jäädessä rauhanajan hypoteettisuuden tasolle, tuli vastauksissa pääasiassa aina ilmi se, että kukaan ei haluaisi joutua tappamaan, mutta tilanteen vaatiessa, siihen oltaisiin valmiita. Kuolemasta puhuminen vaikutti olevan haastavinta ja kysymys ohitettiin usein melko nopeasti toteamalla, että armeija tarjoaisi työkaluja siihen, että ei kuolisi.

H: *Eiks teitä pelota, mä aattelen et mua pelottais.*

V5: *Ei ainakaan tällä hetkellä.*

V6: *Se on ehkä, että se **jännittää mutta ei se niinkään pelota** silleen, et on se nytte vielä semmonen **ahdistava** ja silleen **epämiellyttävä tilanne** mutta –*

H: *Jos te aattelette jotenkin sitä, et ennen, ku te menitte varusmiespalvelukseen ja nyt niin onks teit joskus ennen pelottanut eri tavoin tai vaikuttaaks se varusmiespalvelus jotenkin semmoseen ajatukseen siit sodasta ja sen kohtaamisesta?*

V1: *Tää saa niit taitoi, millä just vähennetään sitä pelkoa, en mä tiä voiks sitä pelkoo ikinä vähentää, **ei kukaa halua kuolla** niin se pääteema siellä on just se, et kuolee, sitähan kaikki pelkää siellä tai jotain rakkaita menetetään mutta **täällä saadaan niit taitoi, minkä avulla ei kuole** tai ainakin pyritään siihen niin en mä tiedä ehkä vähän siinä pelottaa vähemmän.*

V5: *Sitä ei ehkä mieti niin paljon, miten tän muotoilis järkevästi. Tietää, et se voi olla mahdollista, mutta just se, mitä tossa kaveri sano, että **täällä opitaan taidot, millä estetään mahdollisesti vahinkojen tapahtuminen** ja voidaan auttaa jeesaamaan vahinkojen korjaamises.*

H: *Tutkimuksessa haastateltiin aika iso joukko näitä, jotka on siirtyny pois reservistä ja yks asia, mikä meitä ehkä yllätti siellä, että he halus aina kertoa syyn ja yks aika keskeinen syy oli, et moni oli jossain vaihees heränny siihen, että he ei pysty tappamaan. Onks se semmonen asia, mitä on mietitty tai mikä on mietityttäny tai mikä ois tullu mitenkään koulutuksessa esiin?*

V4: *Siis eihän missään siviilissä pystyis tappaan ketään mut jotenki mun mielest tää puolustusvoimat on kuvannu mul, no ei nyt no helppo tietty tässä oo se, mut et **ne vastustajat ja viholliset ketkä on ihan ihmisii niin ois ehkä vaan maalitauluja**, et mä haluisin uskoo, et jos nyt sattuis tappamaan niin ekat tapot vois olla vähän semmosii, että mietityttäis, että no tolla voi olla perhe ja tämmöstä mut ehkä sit sen jälkeen se lähtis siihen, et se on sun tehtävä ja **ne on sit käytännös vaan maalitaului, et sä sit pelastat sun kaverin hengen, perheen hengen**, mä oon ainakin suhtautunu siihen just, et ne ehkä ois sit ihan maalitaulua, **ei tarvis miettii liikoja.***

V5: *Mielummin just se, että **mielummin sen henki, ku oma henki.** (H1)*

Aineistosta oli tulkittavissa, että asevelvollisten kollektiivisesta tajunnasta pyrittiin ulossulkemaan ajatukset kuolemasta ja tappamisesta. Syynä saattaa olla armeijan ymmärrys

siitä, että se olisi huonoksi yleiselle moraalille. Tappamiselle olikin tuotettu kiertoilmauksia, joita varusmiehet käyttivät tappamisesta puhuessaan. Tällaisia ilmauksia aineistossa olivat muun muassa *vaikuttaminen*, *tuhoaminen* ja *eliminointi*. Tällöin sodassa tapahtuvaa tappamista ei välttämättä pidetä ihmisten tappamisena vaan ennemmin vihollisen eliminoimisena, mikä nostaa kysymyksen siitä, onko sodassa tappaminen ”oikeasti” tappamista. Samanaikaisesti vaikutti siltä, että asevelvollisten kollektiivisen tajunnan sisällä vallitsi ajatus siitä, että sodan väkivaltaisuutta ei sotilaana kuulunut pelätä tai sitä ei tullut ainakaan myöntää. Varusmiehet puhuivatkin ennemmin luonnollisesta jännittämisestä, jonka taustalla luotiin samanaikaisesti yhteisöllistä varmuutta siitä, että asepalvelus opettaisi heille tarvittavia taitoja selviytymiseen, eikä kukaan tästä porukasta olisi ”jänistämässä”. Varusmiehet suhtautuivat tappamiseen kuitenkin puolustusarmeijan pakottavana velvollisuutena, eikä aineistosta välittynyt varsinaista halua ”päästä tappamaan” vihollisia.

Varusmiehet tuottavat tappamisesta puhuessaan jälleen ”me” ja ”ne” erontekoa, jossa halutaan korostaa oman ryhmän kyvykkyyttä tarvittaessa tappaa, toisin kuin reservistä eronneet. Sotiluuden ja väkivaltaisuuden ollessa luonnollistettu osa mieheyttä ja hegemonista maskuliinisuutta, tuottivat varusmiehet samalla kategorisointia sosiaalisesti hyväksyttävään ja epähyväksyttävään maskuliinisuuteen (vrt. esim. Jokinen 2000, 127; Carrigan ym. 1985, 590). Asevelvollisten kollektiivinen tajunta ymmärtää tappamisen osana sotilaan luonnollista toimenkuvaa, ja Puolustusvoimat pyrkii ylläpitämään tätä luonnollisuutta luomalla mielikuvia vihollispuolen ihmisistä epäinhimillisinä maalitauluina. Haastatteluissa toiminnalla korostetaan aina olevan myös funktionaalinen hyöty, jossa tappamalla vihollinen, pelastetaan oma tai kaverin henki sekä suojataan perhettä. Sodankäynnistä syntyykin asevelvollisten kollektiiviseen tajuntaan melko mustavalkoinen kuva. Aineistossa kyse on parhailaan varusmiespalvelusta suorittavien, tiiviisti asevelvollisten kollektiivisessä tajunnassa kiinni olevien yksilöiden tavasta ajatella esimerkiksi tappamisesta. Myös reservistä eronneilla on saattanut olla samansuuntaisia ajattelutapoja palvelusta suorittaessaan, mutta kotiutumisen jälkeen tajuntaan saatu etäisyys on saattanut sallia yksilöllisempiä ajattelutapoja, jossa ihmiset eivät enää olekaan vain maalitauluja. Se, mitä tulee tapahtumaan palvelusta nyt suorittavien tavalle ajatella sodasta ja siihen liittyvästä tappamisesta tulevaisuudessa tajunnan hellittäessä väkisinkin otetaan, jää tässä kohtaa vain arvailujen varaan.

5 Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa tarkastelin teemahaastatteluiden avulla asepalveluksen synnyttämää asevelvollisten kollektiivista tajuntaa. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissäni hyödynsin Émile Durkheimin teoriaa solidaarisuuden eri muodoista ja kollektiivisesta tajunnasta. Olen esittänyt asevelvollisten kollektiivisen tajunnan tuottavan varusmiesten keskuudessa voimakasta, postmodernille yhteiskunnalle jopa poikkeuksellista yhteisöllisyyttä sekä tietynlaisia tapoja ymmärtää sukupuoli ja suomalaisuutta. Lisäksi tajunta luo varusmiehille kokemusta kuulumisesta asepalveluksen suorittaneiden kuvitteelliseen yhteisöön. Samanaikaisesti tajunta sekä sen muodostama yhteisö nojaavat oletukseen sen sisäisestä homogeenisyydestä, saaden ulossulkevia piirteitä, joihin jokaisella ei ole yhtäläiset mahdollisuudet päästä osallisiksi.

Asevelvollisten kollektiivinen tajunta toimii kokonaisvaltaisella tavalla varusmiesten arjessa. Armeijayhteisön mekaanisen solidaarisuuden muovaama sosiaalinen todellisuus poikkeaa siviilimaailman orgaanisesta solidaarisuudesta; yksilöllisyyden ja erilaisuuden tilalle tulevat yhteisön vaatimukset yhteisöllisyydestä sekä samanlaisuudesta. Mukautuminen vaatii yksilöltä joustavaa sopeutumiskykyä, jossa oma yksilöllisyys ja tahto tulee hetkeksi laittaa sivuun (vrt. Goffman 1969). Samalla korostuu tukeutuminen omaan varusmiesyhteisöön, jossa kaikki ovat ”*samassa veneessä*”. Keskenään heterogeenisen joukkion löytävätkin yhtenäistäviä tekijöitä palvelusarjesta, mikä muovaa varusmiehistä erittäin tiiviin yhteisön.

Erityisesti alokaskausi koetaan varusmiesten keskuudessa haastavana, jonka jälkeen palveluksen koetaan helpottuvan. Kyseessä ei ole palvelusarjen helpottuminen tai totaalisen laitoksen vallan vähentyminen, vaan *asevelvollisten kollektiivisen tajunnan* syntyminen varusmiesten yhteisön keskuudessa. Kollektiivisen tajunnan mekaaninen solidaarisuus velvoittaa yksilön toimintaa merkittävämmiin kuin suomalaisen yhteiskunnan orgaaninen solidaarisuus. Toiminnan toteutumista valvoo yksilö itse sekä ympäröivä yhteisö. Kollektiivi myös palauttaa tajunnanvastaisesti toimivan yksilön takaisin ruotuun usein rangaistuksen uhalla, joista pahimmaksi voidaan nostaa yhteisön ulkopuolelle jättäminen.

Ehdottomuudestaan huolimatta asevelvollisten kollektiivinen tajunta kohtaa ristiriitoja ja haasteita. Varusmiehissä ilmenee samanaikaisesti kaksi kollektiivista tajuntaa: asevelvollisuuden sekä suomalaisen yhteiskunnan ylläpitämät tajunnat, joiden keskinäinen vastakkainasettelu aiheuttaa ristiriitaa yksilössä. Esimerkiksi yksilölliset merkityksellistämisyrietykset maanpuolustustahdosta ja isänmaallisuudesta ovat haastavia ja

aiheuttavat yksilössä tajuntojen keskinäistä kilpailua. Asevelvollisten kollektiivinen tajunta pyrkii vaientamaan varusmiesten yksilölliset tavat kokea ja tuottaa tilalle asevelvollisuusarmeijan tarpeisiin soveltuvat merkitykset, joihin koko kollektiivi sitoutuu ja joita yksilön on haastava kiistää muun yhteisön ollessa läsnä. Kollektiivisen tajunnan tapa tuottaa varusmiehille merkityksiä maanpuolustuksesta voidaan huomata erityisesti silloin, kun he yrittävät sanoittaa kokemuksiaan yksilöllisesti. Tämä luo monelle varusmiehelle haasteita, josta voidaan tehdä johtopäätös, että merkitykset eivät ole alun perinkään olleet yksilöllisiä, vaan ne ovat tulleet annettuina, aluksi suomalaisuuden kollektiivisen tajunnan tasolta ja nyt entistä voimakkaammin asevelvollisten kollektiivisen tajunnan tuottamina.

Asevelvollisten kollektiivinen tajunta luo varusmiesten yhteisölle kokemusta yksilöiden keskinäisestä samanlaisuudesta. Tämä on ristiriidassa yhteisön todellisuuden kanssa, sillä palvelukseen astuvien joukko voidaan nähdä heterogeenisena joukkona. Keskinäinen samanlaisuuden kokemus on oleellinen edellytys mekaanisen solidaarisuuden kollektiivisen tajunnan yhtenäistävälle toiminnalle ja sen sisäiselle koheesiolle. Lisääntyvä heterogeenisyys puolestaan uhkaa tätä yhtenäisyyttä. (vrt. Durkheim 1990, 85–89, 102–104, 110; ks. myös Keskinen ym. 2019, 3, 7.) Tajunta tuottaa varusmiehille kokemusta siitä, että kaikki ovat ensisijaisesti *sotilaita*. Se koetaan tässä yhteydessä yhtenäisenä kategoriana, johon ei vaikuta esimerkiksi yksilön sukupuoli tai etninen tausta. Kokemus neutraalista sotiluudesta lisää näennäistä samanlaisuutta ja saa yksilöt kokemaan yhteisöllisyyttä muiden tekijöiden kautta. Kyse on kuitenkin ennen kaikkea *samanlaisuuden harhasta*, sillä olemassa on yhä selkeä maskuliininen sotilaan ideaali, jonka sisälle kaikki varusmiehet eivät mahdu. Samanlaisuus puolestaan vaikuttaa olevan tekijä, joka takaa pääsyn asevelvollisten kollektiiviseen tajuntaan.

Kourin (2022) mukaan naisvarusmiehet tekevät palveluksessaan erilaisia myönnytyksiä, päästäkseen lähemmäs sotilaan ideaalia ja ollakseen täysvertaisia jäseniä maskuliinisessa sotilasyhteisössä. Väitän, että vastaavalla tavalla myös muut ideaalin ulkopuolelle jäävät yksilöt joutuvat tekemään myönnytyksiä ja siten hakevat täysvertaista pääsyä asevelvollisten kollektiiviseen tajuntaan pyrkimällä kohti edellä kuvattua samanlaisuutta (ks. Lindqvist 2024). Ideaalista ja samanlaisuudesta poikkeavaa miesten moninaisuutta häivytetään asevelvollisten kollektiivisessä tajunnassa esimerkiksi mykän miessukupuolen keinoin. Varusmiesten yhteisössä miessukupuolta ei usein paikanneta eroja tuottavaksi tekijäksi. Aineistossa edes kaksoiskansalaisuuden aiheuttaman kielimuurin ei koettu asettavan yksilöä erilaiseen asemaan palveluksessa, mikä saattaa olla samanaikaisesti kollektiivin tapa ylläpitää yhtenäisyyttä sekä vähemmistöasemassa olevien yksilöiden halua kuulua yhteisöön.

Samanlaisuuden harha on perustavanlaatuinen osa kollektiivin yhteisöllisyyttä ja se vahvistaa ajatusta siitä, että kaikki aloittavat palveluksensa tasa-arvoisesti *samalta viivalta*. Ajattelumalli saa keskenään erilaiset yksilöt sitoutumaan varusmiesyhteisön toimintaan. Samanaikaisesti tämä kuitenkin vähättelee palvelukseen astuvien yksilöiden eroja, jotka asettavat heitä eriarvoisiin aseisiin palvelusarjessa. Sen sijaan, että Puolustusvoimat asettaisivat nuoret palveluksessa samalle viivalle, tavoite sisältää jonkinasteisen vaatimuksen joukon homogeenisyydestä. Asepalveluksen epätasa-arvoisia rakenteita on vaikea, ellei jopa mahdotonta hahmottaa, sillä asevelvollisten kollektiivinen tajunta häivyttää näennäisesti yhteisön sisäisen moninaisuuden olemassaoloa, kuitenkaan poistamatta sen vaikutusta yksilöiden palvelustodellisuuteen. Kokemus varusmiesten samankaltaisuudesta muuttuu oletukseksi palveluksen tasa-arvoisuudesta. Ilmiössä on yhteneväisyyksiä suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvohaasteiden kanssa, joissa tasa-arvoa uhkaavat tekijät häivytetään keskusteluista ja ruokitaan sen sijaan ajatusta jo saavutetusta tasa-arvosta (esim. Julkunen 2010; Holli 2012; Kantola ym. 2020).

Asevelvollisten kollektiivisen tajunnan varusmiehille tuottama samankaltaisuus -ajattelu uusintaa sotilaan kapeaa ideaalia, jolle on ominaista hegemonisen maskuliinisuuden koodaama hypermaskuliininen ”äijäily” -kulttuuri, joka ei kuitenkaan ole kaikille varusmiehille luontevaa (esim. Kouri 2022; Lindqvist 2024; Jokinen 2000). Varusmiesten kollektiivin sitoutuessa jaetussa tajunnassaan samankaltaisuuden harhaan, iso osa yhteisöllisyyden ylläpitämisen vastuusta kasautuu palveluksessa oleville vähemmistöille, joiden tulee häivyttää omaa erilaisuuttaan ollakseen osa samankaltaisuuden nojaavaa asevelvollisten kollektiivista tajuntaa sekä yhteisöä (vrt. Leinonen ym. 2017, 64; Keskinen ym. 2019; Kouri 2020). Tällöin ongelmakohtiin puuttuminen muuttuu Puolustusvoimien sisällä haasteelliseksi ja ongelmat saatetaan rakenteiden sijaan paikantaa helposti asepalvelusta suorittavista vähemmistöistä johtuviksi yksittäisiksi tapauksiksi (vrt. Jukarainen & Terävä 2010). Tekemällä moninaisempaa sotilaan kuvastoa, jossa vähemmistöt, kuten naisvarusmiehet, ovat selkeämmin läsnä, tehdään tilaa myös erilaisille maskuliinisuuden muodoille. Yhtenä esimerkkinä tästä voidaan nostaa kasarmeilla lisääntyvät sekaturvat.

Simputuksen kaltainen toiminta voidaan nähdä yhtenä samankaltaisuuden ja yhteisöllisyyden ylläpitämisen mekanismina kollektiivin sisällä. Varusmiehet pyrkivät korostamaan sitä, että häirintää ei koeta, nähdä tai kuulla omassa yhteisössä. Simputuksen nolliatoleranssista huolimatta kaikesta epäasiallisesta käytöksestä ei koeta tarpeelliseksi tehdä virallista ilmoitusta ja usein häirinnän kaltaiset tilanteet halutaan hoitaa ensisijaisesti oman varusmiesyhteisön

sisällä (vrt. Goffman 1969). Ilmoittaminen suoraan ylemmälle taholle koetaan yhteisöllisyyttä heikentävänä ja toimintaa leimataan vasikoimiseksi. Ilmiönä tämä sopii jatkumona Puolustusvoimien laajempaan vaikenemisen kulttuuriin, jossa sisäiset ongelmat piilotetaan ulkopuolisilta tahoilta ja pyritään hoitamaan ”poikien kesken”. Virallisista ohjeistuksista huolimatta epäkohtien hiljainen hyväksyminen on usein sosiaalisesti helpompaa ja se ylläpitää varusmiesyhteisön yhteenkuuluvuuden tunnetta. (ks. esim. Yle MOT 2021.)

Asevelvollisten kollektiivinen tajunta tuottaa yhteisölle kokemusta, jonka mukaan simputuksen kaltainen epäasiallinen käytös on tietyissä määrin hyväksyttävä osa varusmiespalvelusta. Sen oletetaan jopa kuuluvan asiaan, eivätkä palveluksessa olevat nuoret välttämättä edes tunnista kokemaansa epäasiallista käytöstä simputukseksi. Simputus muodostaa eräänlaisen sosiaalisen hallinnan keinon kollektiiviselle tajunnalle. Vaikka varusmiesten yhteisön ymmärretään olevan keskenään todellisuudessa heterogeeninen, samalla tiedostetaan, ettei tämä ole armeijaympäristössä mahdollista, vaan kaikkien tulee pyrkiä olemaan keskenään mahdollisimman samanlaisia. Yksilöllisiin toimintatapoihin taipuvaiset yksilöt luovat palvelusarjessa uhan kollektiiviselle tajunnalle ja sen toiminnalle. Yhtenä epävirallisesti hyväksyttynä keinona vaikuttikin olevan simputtamisen kaltainen toiminta, jolla nämä yksilöt saadaan takaisin tajunnan tavoille. Tämä nähdään jopa välittämisenä, sillä tällöin yhteisöllisyys säilyy ainakin näennäisesti eheämpänä.

Mikäli simputuksen kaltaisten ongelmakohtien esiin tuominen on asevelvollisten kollektiivisen tajunnan vastaista, on myös niihin puuttuminen lähes mahdotonta. Varsinkin silloin, mikäli toiminta kohdistuu vähemmistöasemassa oleviin yksilöihin, jolloin toiminnan vakavuutta ei välttämättä edes tunnisteta laajemman kollektiivin tasolla. Epäasiallisesta käytöksestä ilmoittaminen suoraan ylemmälle taholle vaikuttaa murentavan kollektiivisen tajunnan eheyttä ja uskomusta homogeenisyydestä. Kaikkien yhteisön jäsenten tuleekin kestää myös simputusta jossain määrin tasa-arvoisesti, ”*samassa veneessä*” -ajattelun mukaisesti.

Varusmiespalvelus koetaan suomalaisena kulttuurisena kokemuksena, joka symboloi mieheyteen liittyviä odotuksia sekä yhdistää eri sukupolvien miehet toisiinsa (vrt. Jokinen 2000; Salasuo 2010; Ahlbäck 2012; Häkkinen ym. 2020; Kallunki 2020; Salasuo 2020). Asepalveluksen suorittamisella lunastetaan jotain ainutlaatuista, oli se sitten pääsy osaksi saunaillan inttijuuttuja tai oman lähipiirin odotusten täyttäminen varusmiespalveluksen suorittamisesta. Palveluksen suorittaminen on väylä täyttää oma velvollisuutensa osana suomalaisten miesten yhteisöä. Samalla se luo paineita yksilöllisten valintojen tekemiselle.

Asepalveluksen suorittamiseen liitetään ylpeyden tunteita, kun taas siviilipalvelus tai reservistä eroaminen voivat aiheuttaa kriittisiä asenteita ja sosiaalista häpeää. Päätöksessä on läsnä myös yhteisöllisyyden kaipuu, jota pystyy edesauttamaan asepalveluksen suorittamisella. Kärjistäen voidaan sanoa, että valinnan yhteydessä päätetään, halutaanko kuulua ”meihin” vai ”niihin”. (vrt. Jokinen 2000; Perez 2018.)

Asevelvollisten kollektiivinen tajunta rakentaa oman eksklusiivisen sosiaalisen todellisuutensa, joka sulkee linnakkeen omaisesti ison osan suomalaisista ulkopuolelleen. Yhteisöllisyyttä tuotetaan asevelvollisten kollektiivisessa tajunnassa luomalla ulossulkevaa ajatusta siitä, että armeijan tuottamia kokemuksia ei voi ymmärtää, ”ennen kuin sen on kokenut itse”. Tällöin syntyy erontekoa asepalveluksen suorittaneisiin ja suorittamatta jättäneisiin. Helposti myös oletetaan kaikkien suomalaisten mieskansalaisten olevan osa tätä todellisuutta, kun taas naisten jäävän automaattisesti ulkopuolelle. Ilmiö vahvistaa käsitystä, että varusmiespalvelus on olennainen osa suomalaisuutta ja mieheyttä. (myös Jokinen 2000; Ahlbäck 2012; Kosonen ym. 2019). Käsityksen muodostamat asenteet näkyvät varusmiesten tavoissa suhtautua negatiivissävyyteisesti siviilipalvelukseen sekä erityisesti reservistä eroamiseen. Aineistossa varusmiehet toivat usein korostetusti esiin halua suorittaa juuri asepalvelus, eikä tähän liittyvää valintaa juurikaan kyseenalaisteta omissa subjektiivisissa pohdinnoissa.

Varusmiehet eivät näe siviilipalvelusta todellisena vaihtoehtona, mikä kertoo asepalveluksen normittuneesta roolista osana suomalaisen miehen elinkaarta. Erityisesti reservistä eroamista ei pidetä hyväksyttävänä tekona, sillä tällöin ikään kuin petetään lupaus yhteisöllisyydestä muulle kollektiiville. Asevelvollisten kollektiivinen tajunta ylläpitää käsitystä tuottamalla voimakasta ”me” ja ”ne” -asetelmaa palveluksen käyneiden ja käymättä jättäneiden välillä. Asepalveluksen suorittamatta jättäneet nähtiin välttelevän velvollisuuksiaan sekä heidät koettiin vähemmän rohkeina ja kunniallisina. Tajunta vahvistaa tätä ajattelumaailmaa entisestään ja luo samalla paineita yksilöille olla samaa mieltä muun kollektiivin kanssa. Samanaikaisesti asevelvollisten kollektiivinen tajunta sinetöi asepalveluksen osaksi miehen laajempaa yhteiskunnallista roolia, jossa juuri mies toimii yhteiskunnan luonnollisena turvaajana (ks. Jokinen 2000).

Asevelvollisten kollektiivinen tajunta on voimakkaan sukupuolittunut. Vaikka armeijaympäristö itsessään on kulttuurisesti totuttu näkemään miehisenä yhteiskunnan osa-alueena (esim. Kouri 2020; 2022), mieheys ja maskuliinisuus eivät korostu varusmiesten puheessa. Ne jäävät piiloisiksi tekijöiksi ja voidaan jopa puhua mykästä miessukupuolesta. Kyseessä on kuitenkin mieheyden ja maskuliinisuuden niin voimakas normalisoituminen

yhteisössä, ettei sen olemassaoloon ja merkitykseen osata edes oikein tarttua puheen tasolla. Sukupuolta koskevat teemat siirretäänkin helposti naissukupuolta koskeviksi teemoiksi, mikä toiseuttaa naisia yhteisön sisällä.

Sukupuoli ja maskuliinisuus ovat kuitenkin keskeisiä asevelvollisten kollektiivisessa tajunnassa ja sen muodostaman yhteisön rakenteissa. Vaikka niiden rooli ei korostu suoraan varusmiesten puheessa, ne ovat jatkuvasti läsnä kollektiivin tavassa tuottaa itseään sekä sen keskinäistä yhteisöllisyyttä. Varusmiehet korostavat yhteisönsä maskuliinisuutta huomaamattaan esimerkiksi puhuessaan naisvarusmiehistä sekä siviilipalveluksen suorittavista ja reservistä eroajista. Asevelvollisten kollektiivisen tajunnan käsitys hyväksyttävästä mieheydestä ja maskuliinisuudesta operoi ikään kuin dialogissa tajunnan ulkopuolisten kanssa. Kun puhutaan yhteisön ulkopuolisista ryhmistä, puhutaan samalla omasta varusmiesyhteisöstä. Mikäli reservistä eroamista pidetään epäkunniaakkaana ja pelkurimaisena, se voidaan ymmärtää käänteisesti siten, että reservissä pysymistä pidetään kunniallisena ja rohkeana tekona.

Yhteisölle ominaista on korostaa asepalveluksen kurjuutta ja sen vaativaa henkistä kovuutta ja fyysistä vahvuutta, jotka usein liitetään miehiseksi ominaisuuksiksi (esim. Eagly 2007; Goldstein 2001; Kouri 2020). Tämä toimii yhtenä tapana korostaa omaa yksilöllistä sekä oman yhteisön maskuliinisuutta ja se voidaan nähdä asevelvollisten kollektiivisen tajunnan tapana pyrkiä kohti sen omaksumaa sotilaan ideaalia. Varusmiehet tuottavat puheessaan tietynlaista asevelvollisten kollektiivisen tajunnan hyväksymää mieheyttä ja maskuliinisuutta. Tajunnan kautta he ymmärtävät millaisia odotuksia heille asetetaan sotilaina. Kollektiivin kuuluvat yksilöt eivät pyri tuottamaan itseään yksilöllisessä mielessä, vaan he pyrkivät samanlaisuuden harhan kautta pääsemään mahdollisimman tiiviisti osaksi varusmiesyhteisöä. Samalla tajunta tuottaa etuoikeutettuja asemia tietynlaisille yksilöille, jotka mahtuvat esimerkiksi sotilaan ideaaliin (vrt. Kouri 2022), pystyen toimimaan asevelvollisten kollektiivisen tajunnan sisällä luonnollisemmin ja helpommin. Sen sijaan ideaalista poikkeavat joutuvat muokkaamaan itseään ja voivat silti kokea ulkopuolisuutta yhteisössä.

Asevelvollisten kollektiivisen tajunnan tuottama harha samanlaisuudesta ja sen kautta syntyvä yhteisöllisyys on ongelmallinen heterogeenisen yhteisön kontekstissa. Se saa ulkopuolelle jäävät yksilöt paikantamaan tasa-arvon haasteet omaan itseen kulttuuristen tekijöiden sijaan. Halu kuulua tämän kaltaiseen yhteisöön sekä pyrkimys mahtua sotilaan ideaaliin on ongelmallista, sillä se ei millään tavalla haasta asepalveluksen eriarvoistavia rakenteita ja hierarkioita, jotka asettavat asepalvelusta suorittavia nuoria eriarvoiseen asemaan. Samalla

tämä legitimoit ja luonnollistaa asevelvollisten kollektiivisen tajunnan sisäistämiä arvoja ja asenteita, jotka jatkavat olemassaoloaan saapumiserästä ja sukupolvesta toiseen.

Kuten jo aiemmin tässä luvussa on mainittu, asevelvollisten kollektiivinen tajunta kohtaa ristiriitoja ja haasteita, joita kahden erilaisen maailman ja kollektiivisen tajunnan yhtäaikainen ilmeneminen yksilössä sekä laajemmassa suomalaisessa yhteiskunnassa aiheuttaa. Postmodernin yhteiskunnan nojattessa yksilöllisyyteen ja yksilöiden keskinäiseen erilaisuuteen, asevelvollisuusarmeija sisältää vaatimuksen yhteisön sisäisestä samanlaisuudesta ja yksilöllisyyden häivyttämisestä. Asevelvollisuusarmeijan haasteeksi muodostuvatkin erilaisuustekijät kuten sukupuoli ja etnisuus. Yksilöllisten erojen lisääntyessä varusmiespalvelukseen astuvien joukossa, asevelvollisten kollektiivinen tajunta pyrkii peittämään eroja samanlaisuuden harhan avulla. Kyseenalaiseksi nousee kuitenkin se, riittääkö Puolustusvoimien tulevaisuuden toimivuuden kannalta pelkkä erojen peittäminen laajemmalta kollektiivilta, jolloin ne kuitenkin koetaan yksilötasolla palvelusta eriarvoistavina tekijöinä, kuten esimerkiksi sukupuoleen kohdistuvana häirintänä tai simputuksena. Varusmiesten yhteisön heterogeenisyyden sivuuttamisella ja siitä seuraavalla epätasa-arvoisella palvelustodellisuudella voi olla myös negatiivisia vaikutuksia maanpuolustukseen sitoutumisen kannalta nyt ja tulevaisuudessa.

Tämän tutkielman valossa on myös oleellista pohtia, onko tasa-arvo sellaisena kuin sen postmodernissa orgaanisen solidaarisuuden yhteiskunnassa ymmärrämme ylipäätään mahdollinen mekaanisen solidaarisuuden asevelvollisuusarmeijassa. Kuten olen osoittanut asevelvollisten kollektiivinen tajunta nojaa ajattelussaan samanlaisuuden harhaan, jonka mukaan kaikki varusmiehet ovat keskenään samanlaisia ja näin ollen tasa-arvoisia. Samanlaisuus -ajattelu on kuitenkin asevelvollisten kollektiivisen tajunnan virheellinen, lähinnä yhteisöllisyyttä tuottava mekanismi ja voidaankin todeta, että varusmiehet ovat keskenään heterogeeninen yhteisö. Mikäli samanlaisuutta ei todellisuudessa ole, murtuuko samalla pohja myös asepalveluksen tasa-arvo -käsitykseltä?

Väitän, että niin kauan kuin asevelvollisuusarmeija on mekaanisen solidaarisuuden yhteisö, se ei pysty saavuttamaan sen itse asettamia yhdenvertaisuustavoitteita, joiden piiloisena vaatimuksena on varusmiesten keskinäinen homogeenisyys. Jotta yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuisi palveluksessa, yhteisön heterogeisyys tulisi myöntää selkeämmin sekä huomioida tämä myös Puolustusvoimien rakenteissa, toimintatavoissa ja materiaaleissa, jotta se voisi vähitellen siirtyä myös osaksi asevelvollisten kollektiivista tajuntaa sekä varusmieskulttuuria.

Oleellista olisi myös vähemmistöjen kokemusten systemaattinen kuuleminen ja huomioon ottaminen esimerkiksi palveluksen lopussa annettavan anonyymien palautteen yhteydessä. Vaikka asevelvollisuusarmeijan tavoitteena on tuottaa tiiviin yhteisön kautta toimivat sodanajan joukot, ei yhteisön sisäinen heterogeenisyys automaattisesti tuota uhkaa sen toimivuudelle. Vähemmistöjen tiedostaminen, eriävien palveluskokemusten tunnustaminen sekä avoin parempaan tulevaan pyrkiminen saattaa jopa edistää yksilöiden sitoutumista yhteiseen tavoitteeseen, sillä tällöin kokemus joukkoon kuulumisesta voi vahvistua.

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisen lisäksi Puolustusvoimien roolia ja vastuuta nuorten (miesten) ”kasvattajina” tulee tarkastella kriittisesti. Vaikka palvelus kestää 6–12 kuukautta ja on näin ollen lyhyt aika nuorten elämänkaareissa, ovat sen vaikutukset arvoihin ja asenteisiin sekä yksilöllisesti että yhteiskunnallisesti merkittäviä (esim. Salasuo 2020). Asevelvollisten kollektiivinen tajunta tuottaa perustavanlaatuisia ajatuksia maskuliinisuudesta sekä mieheydestä, jotka ylläpitävät tietynlaisen hegemonisen maskuliinisuuden asemaa myös siviilielämässä. Sotilaan ideaalin kautta opitaan tietynlaisia kapeita mieheyden ideaaleja, kuten esimerkiksi oman kovuuden ja rohkeuden korostaminen, joista merkinä muille toimii esimerkiksi asepalveluksen läpikäyminen sekä ongelmista vaikeneminen oman yhteisön koheesion säilyttämiseksi. Olemalla avoimempia maskuliinisuuden moninaisuudelle Puolustusvoimat pystyvät toiminnallaan vaikuttamaan oman sisäisen maailmansa lisäksi koko suomalaisen yhteiskunnan käsitykseen siitä mitä on olla *mies*. Samalla helpotetaan maskuliinisuuden hegemonisesta ihanteesta poikkeavien yksilöiden palveluksen suorittamista.

Kuten kaikella tutkimuksella, myös tällä tutkielmalla on rajoitteensa. Yhtenä rajoitteena voidaan nostaa aineisto ja intersektionaalinen näkökulma. Vaikka tutkielmassa korostetaan vähemmistöasemassa olevien palvelustodellisuutta, eivät itse vähemmistöt pääse korostuneesti ääneen aineistossa. Vaikka haastatteluryhmien sisällä voidaankin nähdä moninaisuutta ja erojen risteämistä, haastatteluiden dialogeissa mennään todennäköisesti enemmistön ehdoilla. Enemmistöllä tarkoitan tässä kontekstissa Suomessa syntyneitä, suomea äidinkielenään puhuvia, valkoisia miehiä, joiden on lähtökohtaisesti helpompi sulautua sotilaan ideaaliin sekä päästä sisään asevelvollisten kollektiiviseen tajuntaan. Kuten olen aiemmin tuonut esiin, vähemmistöt saattavat myös vähätellä omia kokemuksiaan päästäkseen tiiviimmin osaksi yhteisöä ja sen tajuntaa. Tällöin heidän todelliset äänensä eivät pääse aineistossa ääneen. Toisaalta tarkastelemalla kriittisesti enemmistöä, voidaan tuottaa mielenkiintoisia havaintoja siitä, millaisia tiloja se tuottaa vähemmistöille. Tällöin huomiota kiinnitetään niihin

normittuneisiin rakenteisiin, joiden olemassaololle olemme usein sokeita. Oma tutkielmani kuitenkin nostaa esiin tarpeen intersektionaaliselle lisätutkimukselle Puolustusvoimien sisällä.

Tutkielma tuottaa useita mahdollisuuksia tulevaisuuden jatkotutkimuksille aiheen tiimoilta. Asevelvollisten kollektiivisen tajunnan teoriaa tulisi testata toteuttamalla jatkohaastatteluita ryhmien kanssa, jotka 1) eivät ole vielä aloittaneet palvelustaan, 2) ovat juuri aloittaneet palveluksensa sekä 3) palveluksen suorittamisesta on kulunut muutama vuosi. Tällöin saataisiin hahmotettua asevelvollisten kollektiivisen tajunnan vaikutusta yhteisössä eri vaiheissa. Tutkimusaineiston sisältöä tulisi myös tarkastella suhteessa yksilöhaastatteluihin, jolloin pystyttäisiin tarkastelemaan toistuvatko samat teemat ja heikentääkö tajunta otettaan, kun muu kollektiivi ei ole paikalla. Kiinnostavaa olisi myös, pystytäänkö tällöin tuottamaan asevelvollisuudesta kriittisempää ja yksilöllisempää pohdintaa.

Asevelvollisten kollektiivista tajuntaa voidaan soveltaa tulevaisuudessa monipuolisesti erilaisissa Puolustusvoimia tarkastelevissa tutkimuksissa, sillä se auttaa ymmärtämään asevelvollisuuden muodostamaa yhteisöä sekä sen sisällä muodostuvaa yhteisöllisyyttä. Samalla se havainnollistaa yhteisön epätasa-arvoisia rakenteita, jotka jäisivät muuten helposti piiloisiksi tekijöiksi. Tämän ymmärryksen kautta voidaan rakentaa kestävämpää ja tasa-arvoisempaa asepalvelusta, jossa jokainen voi suorittaa asevelvollisuutensa yhdenvertaisesti omana itsenään.

Lähteet

- Ahlbäck, A. (2012). Asevelvollisuuden ja mieheyden lyhyt historia. Teoksessa Jokinen, A. (toim.) *Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka*. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere, 223–230.
- Ahonen, S. (2017). Suomalaisuuden monet myytit. Kansallinen katse historian kirjoissa. Gaudeamus, Tallinna.
- Anderson, B. (2007). Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua. Vastapaino, Tampere.
- Asevelvollisuuslaki 1438/2007. Finlex. [online] Luettu 19.8.2024.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071438>
- Basham, V. M., Belkin, A. & Gifkins, J. (2015). What is Critical Military Studies? *Critical Military Studies*, 1(1), 1-2. doi:10.1080/23337486.2015.1006879
- Beck, U. (2000). Risk Society Revisited: Theory, Politics and Research Programmes. Teoksessa Adam, B., Beck, U. & Loon, J. (toim.) *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory*. London: SAGE. 272–295.
- Burk, J. (1995). Citizenship Status and Military Service: The Quest for Inclusion by Minorities and Conscientious Objectors. *Armed Forces & Society*, 21(4), 503–529.
- Butler, J. (2002). Gender Trouble: Tenth Anniversary Edition. London: Routledge.
- Carrigan, T., Connell, B. & Lee, J. (1985). Toward a New Sociology of Masculinity. *Theory and Society*, 14(5), 551–604.
- Connell, R. W. (2005a). Masculinities. Second Edition. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W. (2005b). Change Among the Gatekeepers: Men, Masculinities, and Gender Equality in the Global Arena. *Signs*, 30(3), 1801–1825.
- Connell, R. W. & Messerschmidt, J.W. (2005). Hegemonic Masculinity Rethinking the Concept. *Gender & Society*, 19(6), 829-859. doi:10.1177/0891243205278639
- Durkheim, È. (1893). De la division du travail social.
- Durkheim, È. (1982). Sosiologian metodisäännöt. Tammi.
- Durkheim, È. (1990). Sosiaalisesta työnjaosta. Gaudeamus.
- Eagly, A. H. (2007). Female Leadership Advantage and Disadvantage: Resolving the Contradictions. *Psychology of Women Quarterly* 31(1), 1–12.
- Filander, K. & Vanhalakka-Ruoho, M. (toim.) (2009). Yhteisöllisyys liikkeessä. Jyväskylä: Gummeruksen kirjapaino Oy.
- Giddens, A. (1995). Sociology. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. (1969). Minuuden riistäjät: tutkielma totaalisisista laitoksista. Lohja: Lohjan Sanomalehti- ja Kirjapaino Oy.

- Goldstein, J. S. (2001). *War and Gender. How Gender Shapes the War System and Vice Versa*. Cambridge: Cambridge University Press; Via, S.
- Haaland, T. L. (2012). Friendly War-Fighters and Invisible Women. Perceptions of Gender and Masculinities in the Norwegian Armed Forces on Missions Abroad. Teoksessa Kronsell, A. & Svedberg, E. (toim.) *Making Gender, Making War. Violence Military and Peacekeeping Practices*. New York: Routledge. 63–75.
- Hammarén, N. & Johansson, T. (2014). Homosociality: In Between Power and Intimacy. *Sage*. DOI: 10.1177/2158244013518057
- Hart, L. & Tallberg, T. (2020). Naiset ja maanpuolustus komiteamietinnöissä 1948–1993. Toisen maailmansodan perinnöstä naisten vapaaehtoiseen asepalvelukseen. Teoksessa Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.) *Maanpuolustustahto Suomessa*. Tallinna: Gaudeamus Oy. 128–147.
- Herranen, J. & Kivijärvi A. (2009). Monikulttuurinen yhteisöllisyys: yhteyden ehdot ja tilat. Teoksessa Filander, K. & Vanhalakka-Ruoho, M. (toim.) (2009). *Yhteisöllisyys liikkeessä*. Jyväskylä: Gummeruksen kirjapaino Oy.
- Hoikkala, T., Salasuo, M. & Ojajärvi, A. (2009). Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 94. Jyväskylä: Gummerus.
- Holli, A. M. (2012). Kriittisiä näkökulmia tasa-arvon tutkimukseen. Teoksessa Kantola, J., Nousiainen, K. & Saari, M. (toim.) *Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Tallinna: Gaudeamus Oy. 73–98.
- Honkasalo, T. (2012). Asevelvollisuus ja tasa-arvo. Teoksessa Jokinen, A. (toim.) *Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print. 103–108.
- Hyvärinen, M. (2017). Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. 9–38.
- Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (2020). Maanpuolustustahto ilmiönä, käsitteenä ja tutkimuskohteena. Teoksessa Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.) *Maanpuolustustahto Suomessa*. Tallinna: Gaudeamus Oy. 17–42.
- Jalkanen, P., Pulkka, A-T. & Norri-Sederholm, T. (2020). Maanpuolustussuhde. Monipuolisempi näkökulma maanpuolustukseen. Teoksessa Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.) *Maanpuolustustahto Suomessa*. Tallinna: Gaudeamus Oy. 196–216.
- Jokinen, A. (2000). Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy. 127–202.
- Jukarainen, P. & Terävä, S. (2010). Tasa-arvoinen turvallisuus? Sukupuolten yhdenvertaisuus suomalaisessa maanpuolustuksessa ja kriisinhallinnassa. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.
- Julkunen, R. (2010). Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.

- Kallunki, V. (2020). Siviilipalvelus uudistuvassa maanpuolustusvelvollisuudessa. Teoksessa Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.) *Maanpuolustustahto Suomessa*. Tallinna: Gaudeamus Oy. 237–256.
- Kantola, J., Koskinen Sandberg, P. & Ylöstalo, H. (2020). Epilogi. Kriittinen tasa-arvolukutaito. Teoksessa Kantola, J., Koskinen Sandberg, P. & Ylöstalo, H. (toim.) *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia. Talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Gaudeamus Oy. 241–245.
- Kantola, J., Koskinen Sandberg, P. & Ylöstalo, H. (2020). Tasa-arvopolitiikan muutoksessa. Teoksessa Kantola, J., Koskinen Sandberg, P. & Ylöstalo, H. (toim.) *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia. Talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Gaudeamus Oy. 6–27.
- Kantola, J., Nousiainen, K. & Saari, M. (2012). Johdanto. Tasa-arvosta ja sen lukemisesta toisin. Teoksessa Kantola, J., Nousiainen, K. & Saari, M. (toim.) *Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Tallinna: Gaudeamus Oy. 7–30.
- Kenola-Krusberg, J. (2012). Ulkосуomalaisvarusmiesten kansallisen identiteetin rakentuminen. Lisensiaatintutkimus, Tampereen yliopisto, Kasvatustieteiden yksikkö.
- Keskinen, S., Dís Skaptadóttir, U. & Toivanen, M. (2019). Narrations of Homogeneity, Waning Welfare States, and the Politics of Solidarity. Teoksessa Keskinen, S., Dís Skaptadóttir, U. & Toivanen, M. (toim.) *Undoing Homogeneity in the Nordic Region. Migration, Difference, and the Politics of Solidarity*. New York: Routledge. 1-18.
- Kosonen, J., Puustinen, A. & Tallberg, T. (2019). Maanpuolustustahdosta maanpuolustussuhteeseen – siviilipalvelusvelvollisten ja reservistä eroavien kokemuksia asevelvollisuudesta ja hyvinvointivaltiosta. *Sosiologia*, 56(3), 300–319.
- Kosonen, J., Riikonen, R. & Bontenbal, I. (2023). Ulkomaalaistaustaisten suomalaisten maanpuolustussuhde ja sitä asemoivat tekijät. Teoksessa Pulkka, A-T. & Hollanti, J. (toim.) *Sodankäynnistä ja sotilaskoulutuksesta*. Maanpuolustuskorkeakoulu, julkaisusarja 1: tutkimuksia nro 54. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki. 77–110.
- Kouri, S. (2017). Miten minusta tuli (nais)sotilas. Naispuolisten upseerien narratiiveja uravalinnasta ja oman paikan löytämisestä sotilasyhteisössä. Pro Gradu -tutkielma, sosiologia, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Kouri, S. (2018). Upseerinaisten sukupuolen tekemisen tavat. *Sukupuolentutkimus* 31/2018: 2, 9–22.
- Kouri, S. (2020). Naisten asema ja rooli Puolustusvoimissa. Teoksessa Mäki-Rahkola, A. (toim.) *Naiset kriisejä hallitsemassa*. Helsinki: Oy Nord Print Ab.
- Kouri, S. (2022). Suomalainen upseeri murroksessa. Väitöskirja, humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Jyväskylän yliopisto.
- Lehtonen, J. (2019). Kun kaksijakoinen sukupuoli ajattelu murtuu – sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus tasa-arvobarometrissa. Teoksessa Teräsaho, M. & Närvi, J. (toim.) *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon. Analyyseja tasa-arvobarometrasta 2017*. THL, Helsinki. 136–157.

- Lehtonen, M. (1999). Maskuliinisuus, kansallisuus, identiteetti. Teoksessa Jokinen, A. *Mies ja muutos – Kriittisen miestutkimuksen teemoja*. Vammala: Tampere University Press. 74–88.
- Leinonen, M., Otonkorpi-Lehtoranta, K. & Nikkanen, R. (2017). Naisten ja miesten vuorovaikutus ja osallisuus asepalveluksessa tasa-arvon näkökulmasta. Työelämän tutkimuskeskus, Tampereen yliopisto. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.
- Leinonen, M., Nikkanen, R. & Otonkorpi-Lehtoranta, K. (2018). Naisten ja miesten eriarvoisen kohtelun syyt asepalveluksen koulutustoiminnassa. *Kasvatus*, 49(3), 198–212.
- Lempiäinen, K. (2002). Kansallisuuden tekeminen ja toisto. Teoksessa Gordon, T., Komulainen, K. & Lempiäinen, K. (toim.) *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino. 19–36.
- Lindqvist, M. (2024). Haasteena heteronormatiivisuus. Homo- ja bi-miesten varusmiespalvelus. Teoksessa Hast, S. & Kotilainen, N. (toim.) *Sodan pauloissa. Militarismi suomalaisessa yhteiskunnassa*. Gaudeamus. 126–141.
- Lombardo, E., Meier, P. & Verloo, M. (2017). Policymaking from a Gender+ Equality Perspective. *Journal of Women, Politics and Policy*, 38(1), 1-19. DOI: 10.1080/1554477X.2016.1198206
- Malmio, I. (2022). Rituals of (un)changing Masculinity: Cohesion or Diversity? A Study of the Fraternization traditions of Swedish Cadets' at the Military Academy. *NORMA*, 17(3). 181–195. DOI: 10.1080/18902138.2022.2033543
- Mäkelä, K. (1990). Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä, K. (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus. 42–61.
- Nousiainen, K. (2012). Käsitteellisiä välineitä tasa-arvon erittelyyn. Teoksessa Kantola, J., Nousiainen, K. & Saari, M. (toim.) *Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Tallinna: Gaudeamus Oy. 31–56.
- Perez, M. (2018). State, Resistance, and Class Reproduction: The Case of Military Service Avoidance in Israel. *Critical Military Studies* 7:2, 132–154. DOI:10.1080/23337486.2018.1537649
- Pietilä, I. (2010). Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Ruusuvoori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino. 179–203.
- Pietilä, I. (2017). Ryhmäkeskustelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. 88–105.
- Pipping, K. (1978). Komppania pienoisyhteiskuntana. Keuruu: Otava.
- Puolustusvoimat. (2013). Eri tausta, sama tahti – monimuotoisuus Puolustusvoimissa. [online] 16.10.23.
<https://puolustusvoimat.fi/documents/1948673/2267766/PEVIESTOS-Eri-tausta-sama-tahti-monimuotoisuus-puolustusvoimissa.pdf>
- Puolustusvoimat. (2024a). Reservissä. [online] Luettu 22.4.2024.
<https://puolustusvoimat.fi/web/intti/reservissa>

- Puolustusvoimat. (2024b). Syrjinnän ja epäasiallisen käytöksen ehkäisy Puolustusvoimissa. [online] Luettu 12.5.2024. <https://puolustusvoimat.fi/epaasiallisen-kaytoksen-ehkaisy>
- Puolustusvoimat. (2024c). Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. [online] Luettu 22.4.2024. <https://puolustusvoimat.fi/osa-yhteiskuntaa/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus>
- Puolustusvoimat. (2023). 1258 naista haki vapaaehtoiseen asepalvelukseen. [online] Luettu 20.8.2024. <https://puolustusvoimat.fi/-/1950813/1258-naista-haki-vapaaehtoiseen-asepalvelukseen>
- Puusa, A. (2020a). Haastattelutyypit ja niiden metodiset ominaisuudet. Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus. 99–112.
- Puusa, A. (2020b). Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus. 141–152.
- Reserviläinen. (2024). Yli 1500 naista haki vapaaehtoiseen asepalvelukseen – hakijamäärä kasvoi 300:lla viime vuodesta. [online] Luettu 22.4.2024. <https://reservilainen.fi/yli-1-500-naista-haki-vapaaehtoiseen-asepalvelukseen-hakijamaara-kasvoi-noin-300lla-viime-vuodesta/>
- Ruotuväki. (2023). Naissotilaita halutaan lisää – hakijoita aiempaa vähemmän. [online] Luettu 22.4.2024. <https://ruotuvaki.fi/-/naissotilaita-halutaan-lisaa-hakijoita-aiempaa-vahemman>
- Ryymän, T. (2019). Forgetting Diversity? Norwegian Narratives of Ethnic and Cultural Homogeneity. Teoksessa Keskinen, S., Dis Skaptadóttir, U. & Toivanen, M. (toim.) *Undoing Homogeneity in the Nordic Region. Migration, Difference, and the Politics of Solidarity*. New York: Routledge.
- Saastamoinen, M. (2009). Aikalaiskeskusteluja yhteisöllisyydestä. Teoksessa Filander, K. & Vanhalakka-Ruoho M. (toim.) *Yhteisöllisyys liikkeessä*. Jyväskylä: Gummeruksen kirjapaino Oy. 33–66.
- Salasuo, M. (2010). Nuorten suhde sotiemme suureen kertomukseen. Teoksessa Myllyniemi, S. (toim.) *Puolustuskannalla*. Nuorisobarometri 2010. Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto. 190–196.
- Salasuo, M. (2020). Isältä pojalle. Maanpuolustustahto ylisukupolvisena arvona, asenteena ja käytäntönä. Teoksessa Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.) *Maanpuolustustahto Suomessa*. Tallinna: Gaudeamus Oy. 217–236.
- Salo, M. (2004). Alokkaat talon tavoille. Etnografinen tapaustutkimus Bourdieun sosiologian näkökulmasta. Tampereen yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan opettajankoulutuslaitoksen lisensiaattitutkimus. Maanpuolustuskorkeakoulu, koulutustaidon laitos, Helsinki.
- Santtila, M. & Kyröläinen, H. (2021). Varusmiesten fyysinen toimintakyky, harjoittelu ja kuormittuminen. Teoksessa Kyröläinen, H., Pihlainen, K., Santtila, M. & Torpo, L. (toim.), *Taistelijan fyysinen toimintakyky 2020: tieteellinen katsaus*. Maanpuolustuskorkeakoulu. Julkaisusarja 3: Työpapereita, Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos, 6. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-25-3185-1>. 25–36.

- Sasson-Levy, O. (2008). Individual Bodies, Collective State Interests: The Case of Israeli Combat Soldiers. *Men and Masculinities* 10(3), 296-321.
<https://doi.org/10.1177%2F1097184X06287760>
- Suomen perustuslaki 731/1999. Finlex. [online] Luettu 19.8.2024
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L12P127>
- TENK. (2012). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. [online] Luettu 24.3.2024.
https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- TENK. (2019). Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarvointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. [online] Luettu 24.3.2024.
https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tölli, K-M. (2018). Häiriö! Nainen intissä. Jyväskylä: Docendo Oy.
- Töttö, P. (1998). Miksi siis sosiologiassa tutkitaan klassikoita? *Sosiologia*, 35(4), 263–275.
- Yle. (2024). Tällaista on intissä tapahtuva häirintä, jota ei saada kuriin: ”Piti selittää, että en tullut sinne miesten vuoksi”. [online] Luettu 23.4.2024. <https://yle.fi/a/74-20072955>
- Yle MOT. (2021). Vaiennetut sotilaat. Yle Areena. [online] Katsottu 12.5.2024. <https://areena.yle.fi/1-50654060>

Liitteet

Liite 1. MAPS2 Haastattelusopimus

Haastattelusopimus Etnisyys, Suomi ja kansalaisten suhde maanpuolustukseen (MAPS2) - tutkimusta varten

Maanpuolustuskorkeakoulun MAPS2-tutkimusprojektissa kerätään tietoa varusmiesten kokemuksista Suomesta ja suomalaisesta yhteiskunnasta ja näiden yhteydestä omaan maanpuolustussuhteeseen. Tutkimusaineisto kerätään kesällä ja syksyllä 2023 varusmiesten ryhmähaastatteluilla, joissa käytetään visuaalisia virikkeitä. Mahdollisesti haastatellaan myös kantahenkilökuntaa. Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista, ja tutkimuksesta voi vetäytyä missä tahansa vaiheessa haastattelua tai tutkimusta ilmoittamalla siitä haastattelijalle. Aineistoa tullaan käyttämään Puolustusvoimien toiminnan kehittämiseen sekä akateemiseen tutkimukseen ja opinnäytetöihin Maanpuolustuskorkeakoulussa ja muissa yliopistoissa.

Haastattelijoina toimivat tutkija Elina Paju (Maanpuolustuskorkeakoulu) ja korkeakouluharjoittelija Iida Kulmala (Turun yliopisto). Hankkeesta vastaa Teemu Tallberg (Maanpuolustuskorkeakoulu). Haastattelut nauhoitetaan ja litteroidaan tekstiksi. Haastattelutilanteista otettavista valokuvista ei voida tunnistaa haastatteluihin osallistuneita.

Tutkimusaineiston luottamuksellisuudesta ja tutkittavien anonymiteetistä huolehditaan tutkimuksen kaikissa vaiheissa (ks. tarkemmin tutkimuksen henkilötietojen käsittelyä kuvaava tietosuojailmoitus). Haastateltavat sitoutuvat pitämään ryhmähaastatteluissa ilmi tulleet seikat luottamuksellisina.

Olen saanut tutkijalta perustiedot tutkimuksen toteutuksesta ja kerättävän aineiston käytöstä sekä arkistoinnista.

Suostun osallistumaan tutkimukseen ja haastatteluun yllä mainituin ehdoin.

Suostun En suostu siihen, että haastattelu tallennetaan.

Suostun En suostu siihen, että haastattelusta tehdään kirjallisia muistiinpanoja.

Tästä lomakkeesta on kaksi samanlaista allekirjoitettua kappaletta (yksi haastateltavalle ja yksi haastattelijalle).

Paikka ja päivämäärä:

Allekirjoitukset ja nimenselvennykset:

Haastateltava

Haastattelijä

Liite 2. MAPS2 Haastattelurunko

Aluksi (15–20 min)

Tutkijat esittäytyvät, osallistujat esittäytyvät (etunimet)

Hanke: Etnisyys, Suomi ja kansalaisten suhde maanpuolustukseen

Tarkoitus ja merkitys: tärkeä kuulla, mitä nykyiset varusmiehet ajattelevat Suomesta ja varusmiespalveluksen merkityksestä

- Emme arvioi kenenkään maanpuolustustahtoa tai muitakaan mielipiteitä ja kysymyksiin ei ole olemassa ”oikeita” vastauksia

Luottamuksellisuus ja tutkimusetiikka (nauhuri päälle):

- Tutkimuksessa osallistujat pysyvät anonyymeinä
 - Emme kerää suoria tunnistetietoja, eli sellaista tietoa, mistä teidät voi suoraan tunnistaa (esim. koko nimi, hetu). Aineisto pysyy hallussamme, ja sitä säilytetään niin, että ulkopuolisilla ei ole pääsyä siihen. Muut kuin hankkeen tutkijat voivat poikkeuksellisesti päästä tutustumaan aineistoon tai sen osiin (opinnäytetyöt, tutkijoiden kanssa samaa artikkelia tai muuta tekstiä kirjoittavat hankkeen ulkopuoliset tutkijat), tällaiset henkilöt allekirjoittavat salassapitosopimuksen.
 - Tietosuojaseloste
- Tutkimukseen osallistumisen voi halutessaan keskeyttää.
- Täällä käydyt keskustelut ovat luottamuksellisia, emme raportoi niistä eteenpäin kouluttajille. Toivomme, että myös osallistujat kunnioittavat toisiaan niin, että toisten vastauksia ei riepotella täällä tai haastattelutilanteen ulkopuolella.

Haastattelukäytännöt

- Teemat, joista keskustellaan: varusmiespalvelus, koti, Suomi ja tulevaisuus. Eniten meitä kiinnostaa se, millaisena näette ja koette Suomen ja millaisia asioita teidän mielestänne Suomeen kuuluu.
- 3 hengen ryhmän kanssa keskustelu, muut seuraavat ja voivat omalla vuorollaan täydentää tai tuoda uusia ajatuksia
- Visuaaliset virikkeet: kuvien käyttö.

Ryhmädynamiikan kartoittaminen:

- Miten kauan kukakin ollut samassa tuvassa tähän asti?
- Miltä tuntuu tulla yhdessä tutkimustilanteeseen?

I OSIO: Kokemus ja näkemys varusmiespalveluksesta ja puolustusvoimista (25–30 min)

Tausta ja hakeutuminen varusmiespalvelukseen

- Ennakkoajatukset varusmiespalveluksesta ja maanpuolustuksesta (varusmiespalveluksesta kuuleminen ensimmäistä kertaa; reaktio kutsuntoihin, mitä ajatteli, kenen kanssa keskusteltu).
- Odotuksia varusmiespalvelukselta?
- Herättääkö miesten asevelvollisuus ajatuksia? Tulisiko kaikkien läpikäydä asepalvelus?
- Onko asepalvelus suomalaisia nuoria yhdistävä kokemus?

Kokemukset varusmiespalveluksessa

- Mitä varusmiespalvelus on pitänyt sisällään, mistä asioista on pidetty, mistä ei?
- Tasa-arvo: millaisia ryhmiä palveluksessa on muodostunut? Millainen henki palveluksessa ollut? Onko kaikkia kohdeltu tasa-arvoisesti? (Onko asioita, jotka vaikuttaneet siihen, miten eri ihmisiin suhtauduttu henkilökunnan tai muiden varusmiesten taholta, esim. ikä, siviilikoulutus, sotilasarvo, sukupuoli, etnisyys, jokin muu?)
- Millainen ilmapiiri varusmiespalveluksessa on ollut? Mitkä asiat siihen ovat vaikuttaneet?
- Miten erilaisuus näkyy asepalveluksessa? Miten siihen suhtaudutaan?
- Onko erityisiä hetkiä, jolloin erilaisuus korostuu?
- Voivatko kaikki aloittaa palveluksen ”samalta viivalta”?

Näkemykset varusmiespalveluksesta ja Puolustusvoimista

- Millainen on mielestänne hyvä varusmies? Entä sotilas?
- Suomi: onko varusmieskoulutuksessa puhuttu Suomesta? Miten? Miten näette oman tulevaisuuden suhteessa maanpuolustukseen sitten, kun varusmiespalvelus on ohi?
- Onko maanpuolustus teistä tärkeää? Miksi? Kohdistuuko Suomeen uhkia? Millaisia eri tapoja on toteuttaa maanpuolustusta?
- Kun puhutaan (Suomen) maanpuolustuksesta, mitä silloin puolustetaan?
- Oliko asepalveluksen suorittaminen itsestäänselvyys?

II OSIO: Koti (15–20 min)

- Missä teidän kotinne ovat? Onko koteja yksi vai useampia? Liittykö koti paikkaan tai ihmisiin (mihin ja keihin)?
- Onko koti teille tärkeä asia? Elämänkulku: milloin koti on ollut tärkeä? Mitä muita elämäntilanteita (kaverit, harrastukset, työt, koulu, suku) tärkeitä?
- Millainen on teistä hyvä koti? Entä huono?
- Liittykö maanpuolustus ja koti yhteen? Miten? ”Koti, uskonto ja isänmaa”?
- Mitä tulee mieleen sanasta ’isänmaa’? Mitä isänmaallisuus on?
- Mitä tarkoittaa ’maanpuolustustahto’?

III OSIO: Suomi (45 min)

- Millaisia ajatuksia teille tulee mieleen Suomesta? Mitkä asiat liittyvät Suomeen? Mikä Suomessa on hyvää? Entä huonoa? Mitä muuttaisitte Suomessa?
- Onko sellaisia hetkiä tai tilanteita, jolloin te erityisesti ajattelette Suomea (matkustaminen, uutiset, erilaiset juhlat esim. itsenäisyyspäivä)?
- Onko varusmiespalveluksen aikana ollut sellaisia tilanteita, joissa olette erityisesti ajatelleet Suomea tai siitä on puhuttu?
- KUVAT: Suomi nyt kollaasityö – mitkä kuvat kuvaavat Suomea? (mitkä kuvat eivät teidän mielestänne kuvaa Suomea). Mitkä ovat keskeisiä kuvia Suomesta, mitkä eivät (kollaasi: kehämuodostelma, pyramidi)? Millaisia kuvia teidän mielestänne puuttui?
- Missä ajattelette, että asutte 10 vuoden päästä? Entä vanhoina?
- Mitkä asiat tekevät jostakin maasta hyvän asua?
- Mitä tunteita Suomi teissä herättää (voi yhdistää myös kollaasityöhön)? Millaiseksi kuvailisitte ilmapiiriä Suomessa?
- Millainen Suomi on tulevaisuudessa? Millainen te toivotte, että Suomi olisi?

IV OSIO: Oma itse ja tulevaisuus (15–20 min)

- Mitä teillä varusmiespalveluksen jälkeen? Miten ajattelette, että asevelvollisuus näkyy teidän elämässänne sen jälkeen, kun olette suorittaneet varusmiespalveluksen?
- Koetteko, että asepalveluksesta tulee olemaan hyötyä tulevaisuudessa?
- Millainen toivoisitte, että elämänne olisi 15 vuoden päästä?
- Millainen on hyvä elämä? Entä huono?